

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSLAMİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN CAHİLİYE
ÂDETLERİ: KADIN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep BAYRAK

İstanbul
Ağustos-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSLAMİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN CAHİLİYE ÂDETLERİ:
KADIN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep BAYRAK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ziya KAZICI

İstanbul
Ağustos-2023

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ziya KAZICI

Üye Prof. Dr. Recep CİCİ

Üye Prof. Dr. Gülgün UYAR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İslâmiyet ile Birlikte Değişen Cahiliye Âdetleri: Kadın Örneği” bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Zeynep BAYRAK

ÖN SÖZ

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ziya KAZICI'ya, eğitim alanında dersleriyle bize vizyon katan çok değerli hocamız Prof. Dr. Recep CİCİ ve Prof. Dr. Gülgün UYAR'a lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep BAYRAK
İstanbul-2023

ÖZET
İSLAMİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN CAHİLİYE ÂDETLERİ:
KADIN ÖRNEĞİ
Zeynep BAYRAK

Yüksek Lisans, İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ziya KAZICI

Ağustos, 2023 - 126 Sayfa

Cahiliye kelimesi Arapça “c-h-l” kökünden türemiş olup ilmin zıddı olan “bilgisizlik” manasındadır. Özel manada ise İslâmiyet’in gelmesinden önceki Arap Yarımadasında yaşayan insanların dinî ve sosyal hayatlarını, kişilerin veya kabilelerin yaygın olarak işledikleri insanlık ve ahlak dışı durumu ifade eder. Cahiliye kelimesinin lügat anlamında mevcut olan bilgisizlik, ciddiyetsizlik, körü körüne bağlanma, barbarlık ve taşkınlık gibi insanî davranışlardan uzak olan hal ve hareketler İslâmiyet öncesinde yaşayan insanların sosyal yaşamlarına hâkim olduğundan bu döneme “Cahiliye Dönemi” denmiştir. Bu çalışmanın amacı, cahiliye kelimesine yüklenmiş olan bu anlamlardan hareketle cahiliye dönemi kadını üzerine bir inceleme yapmak ve İslâmiyet’in gelmesiyle kadının toplum ve aile içindeki konumunun nasıl değiştiğini incelemektir. Amaç doğrultusunda tez meydana getirilirken öncelikle benzer çalışmaların literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışma bilimsel araştırma yöntemlerinden belge inceleme ve kaynak tarama yöntemleri neticesinde hazırlanmıştır. Yapılan çalışma kapsamında cahiliye döneminin en bilinen âdeti olan kız çocuklarının diri diri gömülmesi âdetinin nasıl zuhur ettiği, hangi kabileler arasında yaygın olduğu ve arkasında yatan sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sebeplerin neler olduğu ve aile kurumunun temelini oluşturan nikah türleri üzerinden kadının ve ailenin konumu incelenmiştir. Erkeklere tanınan sınırsız hakların yanı sıra kadının hiçbir hakkının olmaması toplumun örf-âdetlere göre yönetilmesi ve bunların kanun gibi kabul edilip belli bir hukuk sisteminin olmamasından kaynaklanmaktadır. İslâmiyet’le kadının aile ve toplum içindeki statüsü değişmiş sadece evlenme ve boşanma hususunda değil kadın-erkek ilişkileri ve miras gibi konularda kadınların haklarında gelişmeler olduğu kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cahiliye, Âdet, Kadın, Mev’ûde, Nikah, Talak, Tesettür, Miras.

ABSTRACT

THE CHARACTERISTICS OF IGNORANCE THAT CHANGED WITH ISLAM: THE EXAMPLE OF WOMEN

Zeynep BAYRAK

Master, İslam Tarihi ve Sanatları

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ziya KAZICI

August, 2023 - 126 Pages

The word ignorance is derived from the Arabic root “c-h-l” and means “ignorance”, which is the opposite of science. In a special sense, it refers to the religious and social life of the people living in the Arabian Peninsula before the advent of Islam, and the inhuman and immoral situation that people or tribes commonly commit. This period was called the "Ignorance Period" because the states and actions that are far from humane behaviors such as ignorance, frivolity, blindness, barbarism and exuberance, which are the lexical meaning of the word jahiliyyah, dominate the social lives of people living before Islam. The aim of this study is to make a study on the women of the period of ignorance, based on these meanings attributed to the word jahiliyyah, and to examine how the position of women in society and family changed with the advent of Islam. While creating the thesis in line with the purpose, first of all, a literature review of similar studies was made. This study has been prepared as a result of scientific research methods, document review and source scanning methods. Within the scope of the study, how the tradition of burial of girls alive, which is the most well-known custom of the jahiliyya period, emerged, among which tribes it was common, and what the sociological, psychological and economic reasons were behind it, and the position of women and families through the types of marriage that formed the basis of the family institution were examined. In addition to the unlimited rights granted to men, the fact that women have no rights is due to the fact that the society is governed according to customs and traditions and that these are accepted as laws and there is no certain legal system. With Islam, the status of women in the family and society has changed.

Keywords: Ignorance, Menstruation, Women, Mev’ûde, Marriage, Talak, Hijab, Inheritance.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı ve Problemi	2
1.2. Tezin Araştırma Yöntemi	2
1.3. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	2
1.4. Tezin Sınırlılıkları.....	3
1.5. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi	3

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE	5
2.1. Cahiliye Kavramı	5
2.1.1. Kur'an'da Cahiliye Kavramı	6
2.1.1.1. Zannu'l-Cahiliyye (Cahiliye Düşüncesi).....	6
2.1.1.2. Hukme'l-Cahiliyye (Cahiliye İdaresi).....	8
2.1.1.3. Teberrucu'l-Cahiliyye (Cahiliye Taşkınılığı).....	9
2.1.1.4. Hamiyyetu'l-Cahiliyye (Cahiliyye Kendini Bilmezliği).....	10
2.1.2. Hadislerde Cahiliye Kavramı.....	11
2.2. İslâm Önce Arabistan ve Arapların Durumu	13
2.2.1. Arap Yarımadasının Coğrafi Konumu.....	13
2.2.2. Siyasî Durumu	14
2.2.3. Sosyal Sınıf.....	14
2.2.4. Cahiliye Çağı	16

2.2.5. Kadının Konumu.....	16
----------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAHİLİYE ÂDETLERİ.....	19
3.1. Kız Çocuklarının Öldürülmesi.....	19
3.2. Kız Çocuklarının Öldürülmesi Âdeti.....	21
3.3. Ve'd'in Yaygın Olduğu Kabileler.....	24
3.4. Kız Çocuklarını Gömerek Öldürenler.....	26
3.5. Kız Çocuklarının Öldürülmesini Engellemeye Çalışanlar.....	28
3.6. Öldürülen Çocukların Yaş Aralığı.....	33
3.7. Çocukları Öldürme Şekilleri.....	34
3.8. Çocukları Öldürülme Sebepleri.....	34
3.8.1. Fakirlik Korkusu.....	35
3.8.2. Namus Kaygısı.....	36
3.8.3. Tanrıya Kurban Etme.....	38
3.8.4. Melekleri Allah'ın Kızları Saymaları.....	40
3.8.5. Uğursuzluk Getireceği Düşüncesi.....	42
3.8.6. Utanç Sebebi.....	42
3.9. Kur'ân-ı Kerim'de Ve'din Yasaklanması.....	44
3.10. Hz. Peygamber'in Ve'de Karşı Mücadelesi.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NİKAH ŞEKİLLERİ.....	50
4.1. Aile Yapısı.....	50
4.1.1. Evlilik.....	54
4.1.1.1. Kız İsteme.....	56
4.1.1.2. Evlenmede Rıza.....	58
4.1.1.3. Evlenmede Denklik.....	60
4.1.1.4. Mehir.....	63
4.1.1.5. Nikah Zamanı.....	66
4.1.1.6. Nikahın İlan Edilmesi.....	66
4.1.1.7. Düğün Yemeği (Velime).....	67
4.2. Cahiliye Döneminde Uygulanan Nikah Şekilleri.....	68
4.2.1. Makt (Nefret) Nikahı.....	68

4.2.2. Mut'a Nikahı.....	71
4.2.3. Siğar (Takas) Nikahı.....	75
4.2.4. İkiz Kız Kardeşle Nikah	76
4.3. Nikah Adı Altında Olan Birliktelikler	77
4.3.1. İstibda Nikahı.....	77
4.3.2. Hıdn/Haden Nikahı	77
4.3.3. Bedel Nikahı	78
4.3.4. Biğa Nikahı (Çok Sayıda Erkekle Beraberlik)	80
4.3.5. Müşterek Nikah (On Kişiden Az Erkeğin Bir Kadınla Birlikteliği).....	80

BEŞİNCİ BÖLÜM

TALÂK	81
5.1. Talak (Bain)	86
5.2. Zihar	88
5.3. İlâ	90
5.4. Hul' (Muhâlea).....	91
5.5. İddet	93
5.6. Tesettür	94
5.7. Miras	99

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	105
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: bin
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakıf Kitabevi
AÜB	: Ankara Üniversitesi Basımevi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
YYÜİFD	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
YAY	: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Cahiliye mefhumu, genel olarak İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönemi ve bu dönemle alakalı körü körüne bağlılığı ifade ettiği gibi bilgisizlik kökenli örf ve âdetleri ifade etmektedir.¹ Bir diğer anlamıyla cahiliye Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu, yetiştiği ve Risâlet vazifesini yerine getirirken muhatap olduğu çevre kastedilmektedir.² Cahiliye kelimesinin lügat anlamında mevcut olan bilgisizlik, taşkınlık, körü körüne hareket, kabalık gibi insanî özelliklerden uzak davranışlar İslâmiyet öncesi dönemde yaşayan Arapların sosyal yaşamlarına hâkim olduğundan bu döneme cahiliye dönemi denilmiştir.³ Arapların İslâmiyet'ten önceki hayatlarının cahiliye kelimesiyle ifade edilmesinin sebepleri arasında onların yaşam tarzı olarak bedeviliği benimsemiş olmaları, çevrelerindeki diğer insanlara oranla uygarlık açısından geri olmaları, cehalet içinde göçebe ve yarı göçebe hayat sürmeleri gösterilmiştir.⁴ Arap kabileleri dağınık, birbirlerine düşman, genellikle şiddetli bir şekilde kabile taassubuna dayanan dinî ve ırkî anlaşmazlıklar içerisinde yaşamlarını sürdürmekteydiler.⁵ Düzenli bir siyasi birlikleri ve hukuk sistemleri olmadığından aynı soydan gelenlerin ya da muhalif gruplara karşı beraber hareket etmelerini sağlayan

¹ Makbule Şükran Erdoğan, "Hz. Peygamber'in Perspektifinden Cahiliye", *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020), 64.

² Mustafa Fayda, "Cahiliye", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/17.

³ Aysel Zeynep Tozduman, *İslam'da Kadın Hakları*, 4 bs. (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991), 15.

⁴ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 3 bs. (İstanbul, Ensar, 2016) 12.

⁵ Sami b. Abdullah el-Mağlus, *Siyer Atlası*, çev. Abdullah Karakaş, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2011), 83.

asabiyet duygusu hakimdi.⁶ Asabiyet duygusunun olmasının sebebi ise örf ve âdetlerin kanun gibi kabul edilmesi, toplumun geleneklere göre yönetilmesi ve hukuk sisteminin olmamasından kaynaklanmaktadır.

1.1. Tezin Amacı ve Problemi

Bu çalışmanın amacı, cahiliye döneminde uygulanan âdetlerin İslâmiyet'in gelişiyile birlikte nasıl bir değişime uğradığını ortaya koymaktır. Bu âdetlerin bir kısmı İslâmiyet'in zuhuruyla birlikte tamamen ortadan kaldırılmış (İlga), bir kısmı İslâmiyet'e uygun şekilde düzenlenmiş (İslah), bir kısmı da İslâmiyet'e uygun olduğu için (İbka) olduğu gibi bırakılmıştır. Tezin problemi ise cahiliye döneminde uygulanan bu âdetlerin İslâmiyet ile nasıl sınıflandırılmış olduklarıdır. Bu bakımdan ilga, ıslah ve ibka olarak sınıflandırılmasının altında yatan sebepler araştırılacaktır.

1.2. Tezin Araştırma Yöntemi

Tez çalışmasında araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde bir yöntem izlenecektir. Bu bağlamda "literatür taraması" ve "nitel araştırma" türlerinden doküman inceleme üzerine yoğunlaşarak tez yazımı öncesi benzer çalışmalardan incelemeler gerçekleştirilecek ve bu incelemeler neticesinde de tezin genel muhtevası ortaya konulacaktır.

1.3. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Cahiliye döneminde hukuk sisteminin olmaması ve geleneklere göre yönetilmesi sonucu birçok âdetin ortaya çıktığı görülmektedir. İslâmiyet ile bu âdetler birtakım değişikliklere uğramış ve yapılan çalışmalar neticesinde bu âdetlerin neler olduğu ele alınmıştır. Yapılan bazı çalışmalarda genellikle aynı konular üzerinde durulup birçoğunun ise göz ardı edildiği saptanmıştır. Yapılacak olan bu çalışmada da cahiliye döneminde uygulanan âdetler, ilgili başlıklar altında tasnif edilip araştırılacaktır. Bütün bu âdetlerin İslâmiyet ile uğradığı değişiklikler ilk defa müstakil ve kapsamlı bir şekilde incelenmesi çalışmanın özgünlük açısından önemli bir konuma sahip olacaktır.

⁶ Mustafa Çağrıç, "Asabiyet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/454.

1.4. Tezin Sınırlılıkları

Tez oluşturulurken buna benzer kitap, tez ve makaleler incelenmiştir. Bu bağlamda yazılan kitapların genel itibarıyla sadece bir âdetin incelenmesi neticesinde oluşturulduğu görülmüştür. Tezlerde de buna benzer çalışmalarla birlikte konunun daha kısıtlanarak özellikle yukarıda zikredilen başlıklar arasından birini ya da bir başlığın esas alınarak çeşitli tezler de meydana getirildiği görülmüştür. Bu tezde de İslâmiyet ile değişen cahiliye âdetleri kadın örneği üzerinde durulması uygun bulunmuştur.

1.5. Tez Konusuyla İlgili Literatür Analizi

Cahiliye âdetleri üzerine yapılan çalışmalarda genellikle aynı konular üzerinde durularak kadın ve kızların maruz kaldığı durumlar ele alınmıştır. Cahiliye âdetlerinin en bilineni olan kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeye hakkında birçok araştırma yapılmış ve bunun altında yatan sebeplere değinilmiştir. Toplumda tahribata ve ahlakî çöküntüye sebep olan nikah şekilleri üzerinde durulmuş ve bunların neler olduğu araştırılmıştır. En çok bilinen bu iki uygulama hakkında birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Yapılan çalışmalarda kız çocuklarının diri diri gömülmesi hususu üzerinde özellikle durulmuştur. Bunun altında yatan ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve dinî sebepler araştırılmıştır. Kadınlar için âdeta bir zulüm olan nikah şekilleri de incelemiş bunların neler olduğuna değinilmiştir.

Cahiliye dönemi âdetleri ile ilgili olarak Ali Osman Ateş'in *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, Neşet Çağatay'ın, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Âdem Apak'ın *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* gibi birçok eser bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalardan Ali Osman Ateş'in, *İslâm'a göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri* kitabında Hristiyanlık, Yahudilik ve Cahiliye âdetleri ile kıyaslama yapılmıştır. Neşet Çağatay'ın, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*'nda ve Âdem Apak'ın, *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*'nde ise Arap tarihi üzerinde durulmuş, cahiliyede olan uygulamalar hakkında genel bilgi verilmiştir.

Cahiliye dönemi âdetlerinden olan kız çocukların gömülmesi hususunda Şemseddin Günaltay *İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu ve Türlü Nikah Şekilleri* isimli çalışmasında sadece kız çocuklarının gömülmesi hususunu değil nikah

şekillerini de ele almıştır. Aynı şekilde Adnan Demircan; Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile, Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınlı Evlilik isimli eserlerinde cahiliye dönemi kadınları ve kızları üzerinde durulmuştur. Bir diğer çalışmayı yapan Mustafa Harun Kıyık ise, Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: "Nikâhu'l-Makt" isimli çalışmasında olduğu gibi tek bir konudan bahsetmiştir.

Çalışmada istifade edilen kaynaklar hakkında bilgi vermek gerekirse, klasik ve çağdaş eserlerden yararlanılmıştır. Konu kadın başlığı altında şekillendiğinden kaynaklardaki kadınlar babından istifade edilmiştir. Hz. Peygamber ve onu takip eden iki nesle ait olan bugün de elimizde mevcut önemli bir kaynak olan İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübra* eserinin bütün ciltlerinin yanı sıra özellikle son cildinden, İbn Hacer'in *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe* adlı eseri kaynak olarak kullanılmıştır. Cevad Ali'nin *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm* adlı eseri yapılan çalışmada önemli bir yere sahiptir. Bütün bunların yanı sıra tefsir ve hadis kitaplarından, Kur'ân-ı Kerim ve Kutsal kitap kaynaklık etmektedir.

Bu çalışmamız cahiliye âdetleri ile ilgili yazılan kitap, tez ve makalelerden faydalanarak kapsamlı bir tez meydana getirilecektir. İslâmiyet ile değişen bu âdetlerin neler olduğu ve ne gibi değişimlere uğradığının daha iyi anlaşılması için kaynak olarak ilgili âyetler ve hadislerle izah edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYE

2.1. Cahiliye Kavramı

Cahiliye kelimesi Arapça “c-h-l” kökünden türemiş olup ilmin zıddı olan “bilgisizlik” manasına gelmektedir.⁷ Özel manada ise Arap Yarımadasına İslâmiyet’in gelmesinden önceki dönemde yaşayan insanların dinî ve sosyal hayatlarını, kişilerin ya da toplumların yaygın olarak işledikleri insanlık ve ahlak dışı durumları ifade eder.⁸ Cahiliye kelimesinin temel anlamı bilgisizlik, akılsızlık, ahlaksızlık gibi manalara gelmekle beraber Râgıp el-İsfahânî cahiliye kelimesine üç anlam vermektedir.

- 1) Kelimenin asıl manası olan bilgiden yoksun olmak
- 2) Bir şeye olduğundan farklı biçimde inanmak
- 3) Bir şeye hak ettiğinden farklı şekilde davranmak.⁹

Arapların, İslâm’dan önce yaşamış oldukları dönemin cahiliye diye isimlendirilmesinde yaşam tarzı olarak bedeviliği benimsemiş olmaları, çevrelerinde yaşayan insanlara kıyasla medeniyet yönünden geri kalmaları, çoğunun gaflet ve cehalet içinde kör kabile taassubuna mensup olarak göçebe olarak yaşamaları, dış dünya ile bağlantılarının olmaması ve görkemli bir tarihe sahip olmadıklarından dolayı İslâmiyet öncesi yaşadıkları döneme cahiliye denilmiştir.¹⁰ Cahiliye kelimesinin lügat

⁷ Yakup Bıyıkoglu, “Kur’an’da Cahiliye Kavramı” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.36 (2012): 235.

⁸ Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 7/17-19.

⁹ Râgıp el-İsfahânî (ö/1108), *el-Müfredât*, çev. A. Güneş, M. Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 249-250.

¹⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi ’l-Arab kable ’l-İslâm*, çev. Dursun Hazer, Fethullah Zengin C. I (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 41.

anlamında bulunan bilgisizlik, taşkınlık, körü körüne hareket, kabalık gibi insanî özelliklerden uzak davranışlar, İslâmiyet öncesi dönemde yaşayan Arapların sosyal hayatlarına hâkim olduğundan bu döneme cahiliye dönemi denilmiştir.¹¹

İslâm'ın doğuşuyla ortaya çıkan cahiliye kelimesi, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde Arapların İslâm öncesi yaşadıkları dönemi İslâm'dan ayırt etmek için kullanılmış ve bu döneme “Cahiliye” veya “Asarü'l-Cahiliye (Cahiliye Çağı)” denilmiştir.¹²

2.1.1. Kur'an'ı Kerim'de Cahiliye Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de, cahiliye mefhumu Mekke'de inzal olan surelerde değil de Medine'de inzal olan surelerde geçmektedir. Bu kelimenin ortaya çıkışı da hicretten sonra olmuştur. Bu sebeple bu kelimeye bilinen tarihi anlamının verilmesi de hicretten sonra olmuştur. Müslümanlar da hicretten itibaren İslâm öncesi dönemi ifade etmek için bu terimi kullanmışlardır.¹³

Kur'an-ı Kerim'de “cehl” kökü fiil, isim ve sıfat olarak türevleriyle beraber 24 farklı yerde geçerken, Medine döneminde nazil olan ayetlerde “Cahiliye” kelimesi doğrudan dört yerde geçmektedir.¹⁴

2.1.1.1. Zannu'l-Cahiliyye (Cahiliye Düşüncesi)

Cahiliye kelimesinin doğrudan geçtiği yerlerden ilki Ali İmran suresinde yer almaktadır.

Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekilere benzer düşüncelere kapılıyorlar, “Bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki “İşin tamamı Allah'a aittir.” Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: Bu işte bizim

¹¹ Aysel Zeynep Tozduman, *İslâm'da Kadın Hakları*, 4. bs. (İstanbul: Seha Neşriyat, 1991), 15.

¹² Fayda, “Cahiliye”, 17.

¹³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, C. I, 41-42.

¹⁴ Mehmet Fatih Korkmaz, “Kur'an Bağlamında Cahiliyenin Evrenselliği Meselesi”, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi: Kahramanmaraş, 2020), 50.

görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik” diyorlar. De ki “evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah’ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir.”¹⁵

Müşrikler, Uhud savaşından sonra gelecek sene Bedir’de tekrar karşılaşacaklarını söylediler. Hz. Peygamber de bu teklifi kabul etti. Bundan dolayı Müslümanlar müşriklerin tekrar hücum etmelerinden korktular. Hz. Peygamber, müşriklerin akabinde birini yolladı ve ona: “Git onlara bak, eğer yüklerinin yanında bulduklarını ve atlarından uzağa gittiklerini görürsen bil ki çekip gitmektedirler. Eğer yüklerinden uzak atlarına binip gittiklerini görürsen Medine’ye hücum yapacaklardır.” dedi. Müslümanları da Allah’tan korkmaya ve sabırlı olmaya davet etti. Müşriklerin gittiklerini görünce bunu Müslümanlara söyledi. Onlar da Hz. Peygamberin verdiği bu güzel haber karşısında uykuya daldılar. Münafıklar ise Hz. Peygamber’e inanmadıklarından canlarının derdine düştüler.

Zübeyir b. Avvam bu konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Uhud günü çok korkmuş olduğumuz ama üzerimize uyku çöktüğünü gördük. Aramızda çenesi göğsünün üzerine değmeyen kimse yoktu. Allah’a yemin olsun ki ben Muattib b. Kuşeyr’in şu laflarını işitiyordum: “Eğer bu işten bize ait bir şey olsaydı biz burada öldürülmezdik.” Ben bu sözü ezberledim. Sonra Allah Teala “Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu...” âyetini indirdi.”¹⁶

¹⁵ Kur’an, Âli İmran, 3/154.

¹⁶ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner C. IV (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1984), 1398; Ebü Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya C. II (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 390; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö.911/1505), *Lübâbü’n-nukûl fi esbâbi’n-nüzûl*, 3 bs. çev. Abdulcelil Alpkıray, (İstanbul: Semerkand, 2016), 143-144.

Bu ifadedeki “zann” kelimesi Türkçemizde kullanılan “şüphe” manasından ziyade “kanaat, düşünce” manasına gelmektedir. Yani onlar Allah hakkında cahiliye dönemindeki gibi bir düşünceye kapılıyorlardı.¹⁷

Âyette geçen “cahiliye zannı” ifadesi cahiliye ehlinin zannı manasındadır. Dolayısıyla bu zan münafıkların kendi kendilerine olan “Eğer Muhammed doğru yolda olsa idi Allah ona kafirleri tasallut etmezdi” düşüncesidir.¹⁸

İslâm, cahiliyeden kalma kötü ne varsa hepsini değiştirdi. İlk olarak da en köklü ve değiştirilmesi en zor olan inançları değiştirdi. Bu değişiklik, doğal olarak herkeste aynı etkiyi göstermemiştir. Bir kısmı cahiliyenin sapkın inançlarından kurtulup İslâm’ın inanç sistemini özümserken, bir kısmı da kalplerinde sakladıkları birtakım inanç sorunları bulunabiliyordu. Bu tür kalbî hastalıklarda sıkıntı anında ortaya çıkıyordu.¹⁹

2.1.1.2. Hukmü’l-Cahiliye (Cahiliye İdaresi)

“Yoksa cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümlerini Allah’tan daha güzel kim vardır?”²⁰

İslâmiyet’in gelmesiyle birlikte insanların heva ve isteklerine göre koyduğu beşerî kaynaklı irade yerini vahiy kaynaklı olan İslâmî iradeye bıraktı. Yeni adalet anlayışı cahiliyedeki gibi güçlü olanın yanında olup haksızlıklara mahal vermediğinden bu hükme razı olmayanlar cahiliye hükmüyle idare edilmeyi talep ettiler. Bu âyet-i kerime ile insanlara hiçbir faydası olmayan ve haksızlıklara yol açan cahiliye hükmü yerine Allah’ın hükmü tavsiye edilmektedir.²¹

¹⁷ Mehmet Faik Yılmaz, “Kur’an’da Cehalet Kavramı”, *YYÜİFD*, S.2 (Aralık/ 1998): 161.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları,2003), 428; Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihül-gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. C. VII (Ankara: Akçağ Yayınları,1990), 128.

¹⁹ Yılmaz, A.g.e., 160.

²⁰ Kur’ân, el- Mâide, 5/50.

²¹ Yılmaz, A.g.e., 161.

2.1.1.3. Teberrucu'l-Cahiliyye (Cahiliye Taşkınlığı)

*(Ey Peygamber hanımları!) evlerinizde oturun, ilk cahiliye çağı gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*²²

Âyette geçen “teberruc” kelimesi hakkında müfessirlerden Katâde, Mücahid ve İbn Ebi Nuceyh “kadının kırtarak, cilve yaparak ve caka satarak yürümesi” manasını verirken Mukatil b. Hayyan “örtüyü başının üzerine atıp bağlamadan bırakması, gerdanlık, küpe, boyun ve boğazını açık bulundurması”, Müderreb ise “kadının örtmesi gereken yerleri örtmeyip güzelliklerini ortaya çıkartması” şeklinde manalar vermişlerdir.²³

Cahiliye dönemi Arap toplumunda başını örtenler olduğu gibi güzelliğini sergilemek için boynunu, gerdanını, saç örgülerini hatta küpelerini açıkta bırakanlar da olurdu. Cahiliye döneminde yapılan bu hareketin yanlışlığını ortaya koymak için Allah Teala Hz. Peygamber'in hanımları üzerinden bütün mümin kadınları muhatap alarak böyle bir davranışın ilk cahiliye dönemi davranışı olduğunu belirterek “İlk cahiliye çağı gibi açılıp saçılmayın” buyurmaktadır.²⁴

Allah Teala, İslâm toplumunu bu alışkanlığın meydana getireceği felaketlerden korumak, toplumu fitne unsurlarından ve sapıklığa sürükleyen sebeplerden uzaklaştırıp temizlemek, bunların yerine İslâm şuurunu, edebini, hikmetini ve zevkini yerleştirmek için bunu yapmıştır.²⁵

²² Kur'ân, el- Ahzâb, 33/33.

²³ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l meanî fi tefsiri'l-Kur'ân-il-azim ve's-sebil-mesânî*, C. XXI (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2010), 286; İbn Kesir, C. XII, 6519, 6532.

²⁴ İbn Kesir, C. XI, 5862, Kurtubî, C. XIV, 97-98.

²⁵ İbn Kesir, C. XII, 6532.

2.1.1.4. Hamiyyetu'l-Cahiliyye (Cahiliyye Kendini Bilmezliği)

*O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdir. Allah da elçisine ve mü'minlere sükûnet ve güveni indirdi, onların takva sözünü tutmalarını sağladı.*²⁶

Âyet-i kerimenin sebep-i nüzulü ile alakalı olarak tefsirlerde zikredildiğine göre;

*Hicri 6. yılda Hz. Peygamber beraberindeki Müslümanlarla birlikte umre ibadetini gerçekleştirmek için Medine'den Mekke'ye varmak için yola çıkarlar. Hz. Peygamber Hudeybiye'ye vardığında Mekke'de bulunan Kureyşliler; Süheyl b. Amr el-Kureşî, Huvaytib b. Abduluzza ve Mirkez b. Hafs b. el-Ahyaf'ı elçi olarak gönderdiler. Hz. Peygambere bu sene geri dönmelerini gelecek sene Kureyş'in Mekke'yi üç gün boşaltarak ona bırakılmasını teklif ettiler. Hz. Peygamber de bunu kabul etti. Aralarında bir anlaşma metni hazırlandı. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Bismillahirrahmanirrahim" yazmasını buyurdu. Suheyl ve arkadaşları biz bunu bilmiyoruz "Bismikallahümme" şeklinde yazmasını söylediler. Hz. Peygamber "Bu Peygamber ve Mekkelilerin sulh anlaşmasıdır" diye yaz dedi. Onlar "Senin Allah'ın Resulü olduğunu bilsek, seni Beytullah'a girmekten alıkoymayız, seninle savaşmayız" dediler. Sadece "Bu Abdullah oğlu Muhammed'le Mekkelilerin yaptığı bir anlaşmadır" diye yazılmasını söylediler. Hz. Peygamber "Onların istediği şeyi yaz. Ben kendimin Allah'ın Resulü olduğuma şahitlik ediyorum! Ben aynı zamanda Abdullah'ın oğlu Muhammed'im!" dedi. Hz. Peygamber ve müşriklerin arasında geçen bu konuşma Müslümanların hoşuna gitmedi karşı gelip direnmek istediler. Bunun üzerine Allah, Hz. Peygamberin üzerine sükûnet ve güveni indirdi, Müslümanlarda vakarla ve akılcıca hareket edip yumuşak davrandılar.*²⁷

Âyette geçen "hamiyyetü'l-cahiliyye" ifadesi ile kastedilen mâna, insanın şerefının ayaklar altına alınmasına karşı göstermiş olduğu bir çeşit kırgınlık ve öfkedir.

²⁶ Kur'ân, el-Fetih, 48/26.

²⁷ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vil*, çev. Murat Kaya C. VI (İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2020), 262; Taberî, C. VII, 488.

Müslüman olmayan Arapların ekserisi kâinatın tek ve yegâne sahibi Allah'ın önünde eğilip bükülmeyi tahammül edilmez bir küçüklük saymışlardır.²⁸

“Cahiliyenin kendini bilmezliği” diye tercüme edilen “hamiyyetü'l-cahiliyye” kabile mensubunun, o katlanma sınırını aşan aldırmaçlığına, müşrik olan Arapların sembolü haline gelen akıl almaz kibrine, ufakta olsa gururlarına gelecek bir zararın veya klişeleşmiş yaşayış biçimlerinin ortadan kalkmasına karşın gösterdikleri inat dolu direniştir.²⁹

Cahiliye hamiyeti, körü körüne bir bağnazlık, bir asabiyettir. Doğruluk ve yanlışlığına bakmadan âdet, gelenek ve inançların korunması için kızgın, ateşli hissi bir taraftarlıktır.³⁰

Cahiliye tezahürlerinin sonuncusu olan “hamiyyetü'l-cahiliyye” ifadesi ise İslâm'a yanaşmayan insanın düşünce tarzını ortaya koymasına bakımından yapbozun son parçası olma niteliği taşımaktadır. Bundan önce bahsi geçen üç ayet-i kerime ahlak, itikat ve muamelat alanında görülen olumsuzlukları gidermeyi amaçlamıştır.³¹

Bu ayette ise cahili inanç, ahlak ve yaşantı anlayışına sahip olan insanların sergiledikleri davranış bozukluklarını arkasındaki cahiliye taassubunu, ruh halini, öfke ve nefreti bertaraf etmektedir.³²

2.1.2. Hadislerde Cahiliye Kavramı

“Cahiliye” kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı gibi hadislerde ve rivayet metinlerinde yer alan ifadelerde de Arapların İslâmiyet öncesi hayatlarına hâkim olan, tavır, davranış, anlayış, sapkın inanç ve muamelelerini ifade etmek için kullanılmıştır. Hz. Peygamber beyanlarında, İslâmiyet öncesi döneme ait yorumda bulunurken

²⁸ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975), 198.

²⁹ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), 56.

³⁰ Hasan Tahsin Feyizli, *Cahiliye Zihniyetinin Kur'ân'la Değişimi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 67-68.

³¹ Yılmaz, A.g.e., 196-197.

³² Yılmaz, A.g.e., 163.

“cahiliye” tabirini kullanmış, sahabîler de İslâmiyet öncesi döneme ait hatıralarını, yaşam tarzlarını nakledeken veya o zamanki yaptıkları fiillerin İslâm’daki karşılığını Hz. Peygambere sorarken “cahiliye” ifadesini kullanmışlardır.³³ Hadislerde geçen cahiliye kavramıyla genel olarak o döneme ait olan barbarlık, kin, nefret, şiddet, taassub gibi putperest Arap toplumuna ait olan yaşam tarzı ifade edilmiştir.³⁴

Cahiliye dönemine ait olan kabilecilik ve kabile ruhuna uygun olarak hareket etmelerini sağlayan kan davalarına, kabile savaşlarına sebebiyet veren asabiyet duygusu hakimdi. İslâm kabileciliği, asabiyeti ve bunların sebep olduğu sonuçları ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.³⁵ Bu hususla alakalı olarak Bilal Habeşî’ye siyah kadının oğlu diye hakaret eden Ebu Zerr’e “Ya Ebâ Zerr! Onu anasından dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sen, içinde henüz cahiliyyet (ahlakı) olan bir kişisin”³⁶ diyerek Ebu Zerr’in bu davranışının cahiliye ahlakı olduğunu dile getirmiştir. Ensar ve Muhacir arasında meydana gelen bir tartışma üzerine “Şu cahiliye haykırışını bırakınız o ne kötü şeydir.” demiştir.³⁷ Bu konu ile alakalı olarak cahiliyede olan kabile taraftarlığına atıfta bulunmuştur. Cahiliye döneminde yaygın olan kız çocuklarının diri diri gömülmesi ile alakalı olarak da “Kimin bir kız çocuğu olur onu diri diri gömmez, hor ve hakir görmez ve oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah bu kız çocuğu sebebiyle onu cennete koyar.” buyurmuştur.³⁸

Mekke döneminde Müslümanlara yapılan işkenceler sonucu Habeşistan’a hicret edenlerin temsilcisi olarak Necaşi ile konuşan Cafer b. Ebu Talib İslâm öncesi yaşadıkları dönemdeki hayat tarzını şu şekilde anlatmıştır “Ey Melik, biz cahiliye erbabı bir toplumduk. Putlara tapar, fuhuş yapar, hısım akraba hakkı gözetmez, ölü hayvan etini yer, kuvvetlinin zayıfı ezdiği ve komşularımızı unuttuğumuz bir

³³ Fahri Hobaş, “Hadislerde Câhiliyyeye Rücû Meselesi” *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13 (2018), 83.

³⁴ Ayşe İnan, “Hadislerde Cahiliye Kavramı”, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020), 97.

³⁵ Mustafa Çağrıç, “Asabiyet”, *DİA* (TDV Yayınları,1991), 3/454.

³⁶ Buhari, “İman”, 22.

³⁷ Buhari, “Menakıb”, 8.

³⁸ Ebu Davud, “Edeb”, 121.

kavimdik.”³⁹ Cafer b. Ebu Talib’in bu sözleri bütün cahiliye dönemini özetler niteliktedir.

2.2. İslâm Öncesi Arabistan ve Arapların Durumu

İslâm tarihini tam manasıyla kavrayabilmek için, İslâm’ın zuhur ettiği coğrafi bölgeyi, siyasî, sosyal ve ekonomik yönleriyle birlikte tarihî bölgeyi ve İslâm öncesinde Arap yarımadasında yaşamını idame ettiren insan topluluklarını tüm yönleriyle bilmek gerekmektedir.⁴⁰

2.2.1. Arap Yarımadasının Coğrafi Konumu

Arap yarımadası, Avrupa, Asya ve Afrika’nın kesiştiği önemli bir noktada yer alır.⁴¹ Asya kıtasının güney batısında yer alan Ceziretü’l-Arab adlı Arabistan Yarımadasını kuzeyde Berrü’ş-Şam ve Cezire çölü ile Asya kıtasına bağlı olup doğuda Basra ve Umman körfezleri, güneyde Hint Okyanusu tevvabiinden Aden körfezi ve Umman denizi batıda Kızıldeniz ile çevrilmiş, güneyde Babü’l-Mendeb, kuzeyde Süveyş kanalı ile Afrika’dan ayrılmıştır. Yer ölçüsü yaklaşık olarak üç milyon yüz elli altı bin kilometre kare yani Avrupa’nın dörtte biri genişliğinde olup kuzeyden güneye uzunluğu 2500 kilometre, genişliği de iki bin kilometre kadardır.⁴² Güneybatısında yer alan Yemen bölgesi, çok eski zamanlardan beri ziraatın geliştiği ve yerleşik medeniyetlerin gelişmesine imkân veren sulak bir bölgedir. Geri kalan yerleri ise vahaların olduğu, birkaç kervan ve ticaret yoluyla kesişen susuz stepler ve çöllerden ibarettir.⁴³

Üç tarafının denizle çevrili olması, kuzeyinde yer alan Şam bölgesinin yukarı kısımlarında Fırat ve Asi nehirlerinin birbirlerine çok yakın olması sebebiyle Arap

³⁹ İbn Hişam, *Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege C. I (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 448-449.

⁴⁰ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 45.

⁴¹ İbrahim Sarıçam, *İslâm Tarihi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 45.

⁴² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 3. bs. (Ankara: TTK. 2021), 1.

⁴³ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. Dursun Hakkı Yıldız, 5. bs. (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 33.

coğrafyacıları Arabistan'ı bir adaya benzetmişler bundan dolayı bölgeye ada anlamına gelen cezire adını vermişlerdir.⁴⁴

Arap yarımadası sınırları içerisinde yer alan Hicaz bölgesi Hz. Peygamberin doğduğu, büyüdüğü, vahiy aldığı yer olması hasebiyle açısından son derece önemlidir.⁴⁵ Hicaz, İslâm tarihi için Arabistan Yarımadasının en önemli bölgesidir. İslâmiyet, bu bölgenin iki önemli şehriden biri olan Mekke'de doğmuş, ikinci önemli şehri olan Medine'de gelişip yayılmıştır.⁴⁶

2.2.2. Siyasî Durumu

İslâmiyet öncesi Arap yarımadasında düzenli bir siyasî birlik olmadığı gibi yarımadanın tamamını tek elden yöneten merkezî bir otorite de mevcut olmamıştır. İslâm'ın zuhurundan çok önceleri Yemen'de Sebe' ve Himyerî krallıkları gibi devletler kurulmuştur. Yarımadanın kuzey doğusunda Hireliler, kuzey batısında Gassaniler İslâm'ın zuhuruna dek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Diğer yerlerde de kabileler bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁴⁷

2.2.3. Sosyal Sınıf

Cahiliye döneminde Araplar hürler, esirler ve mevali olmak üzere üç sınıfa ayrılıyordu:

1) Hürler, cahiliye dönemi Arap toplumunun birinci sınıf vatandaşları sayılan, aile topluluğunun ya da kabilenin müşterek adını taşıyan aynı haklara sahip olan kimseler olarak bilinmektedir. Bu sınıfa mensup olanlar birlikte yaşadıkları gibi savaflara da beraber katılırlardı. Bunlar, her hususta müşterek ve müsavi bir hayat sürerlerdi. Bunlar arasında da şairler, kahinler ve savaflarda cesaretiyle ün kazananlar diğerlerine nispetle seçkinler arasında sayılırlardı. Bununla beraber hak ve yaşayış olarak diğerlerinden bir farkları bulunmazdı. Yalnız Mekke'de Kusay hanedanından olanlar

⁴⁴ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 19.

⁴⁵ Sarıçam, A.g.e., 45.

⁴⁶ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, (Ankara: TTKB, 1989), 81.

⁴⁷ İbrahim Sarıçam, "Hz. Muhammed (SAV)'ın Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmî Dergi Özel Sayı*, (2003): 2.

diğer hürlerden daha üstün bir sınıfı teşkil ediyorlardı. Şerefliiler diye ayrılan Dârünnedve heyetini oluşturan on kişi bu soylu ailelerin reisleri idiler.⁴⁸

2) Esirler, hürlerin sahip olduğu şeref ve hukuktan ve mahrum olan sınıftır. Köle ve cariyelerden oluşan bu sınıfa mensup olanlar ya savaş meydanında esir düşen ya da satın alınan kimselerdir. Habeşistan'dan veya civar beldelerden getirilen köle ve cariyeler belli zamanlarda kurulan panayırlara getirilerek satılırlardı. Abdullah b. Cüdan cahiliye döneminin en ünlü esir tacirlerinden birisiydi.⁴⁹ Arap, dişi devesiyle cariyesini bir tutardı. Üstelik aralarında hiçbir fark gözetmezdi. Bazıları güzel ve genç cariyeleri toplayarak ticaretini yaptığı gibi zorla fuhşa sürüklemekten de çekinmezdi. Nitekim Abdullah b. Ubey, cariyelerini fuhşa mecbur ederek para kazanan kişiler arasındaydı.⁵⁰

Cahiliye döneminde köle ve cariyelere insanlık dışı muamele edilir, hayvanlardan dahi aşağı tutulurdu. Bir köle ya da cariyenin sahibi ona istediği gibi davranır isterse onu ölüne dek döver, gözünü çıkarır, elini, kulağını, burnunu keser üstelik öldürebilirdi. İslâmiyet'in ortaya çıktığı ilk zamanlarda İslâmiyet'i kabul eden Bilal-i Habeşi'ye günlerce dayak atılmış, aç susuz bırakılmış, boynuna ip takılarak Mekke sokaklarında dolaştırılmıştır. Aynı şekilde işkencelere maruz kalan Zenire adlı cariyenin işkenceden gözleri kör olmuş, Ammar b. Yasir'in annesi Sümeyye hatun da işkenceler sonucu hayatını kaybetmiştir.⁵¹ Hz. Ömer'in de Müslüman olmadan önce cariyelerini öldüresiye dövdüğü kayıtlarda mevcuttur.⁵²

Cahiliye döneminde herhangi bir kabile başka bir kabile ile savaşarak onlardan birini esir alsın, esire iyilik yapmak istedikleri zaman onların alınlarına bir damga vurup işaret yaparak serbest bırakılırdı. Savaşta esir olarak alınan köle fidye karşılığında serbest

⁴⁸ M. Şemseddin Günaltay, "Kable'l-İslâm Araplarda İçtimaî Aile", *Daru'l-Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, (1926): 83.

⁴⁹ Günaltay, A.g.e., 83.

⁵⁰ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliyye*, (Konya: Ribat, 1996), 206.

⁵¹ Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara: AÜİFY, 1957), 119-120.

⁵² Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 5. bs. çev. Salih Tuğ C. II (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 172.

bırakılacaksa kakülü kesilir fidyesi getirilinceye kadar bu kakül ok kabında saklanırdı.⁵³

3) Mevali, cahiliye döneminde sosyal yapıyı oluşturan mevaliler hürlerle esirler arasında bir sınıftır. Mevali diye isimlendirilenler azat edilmiş köleler ve cariyelerdir. Bir kimse köle veya cariyesini azat ederse azatlı sahibinin mevlası olur, sahibinin batın ve kabilesine mensup sayılır, akraba mahiyetinde telakki olunurdu.⁵⁴

2.2.4. Kadının Konumu

İslâm'ın doğduğu sıralarda Arap yarımadasında orta ve aşağı tabakalardaki kadının durumu pek iç açıcı değildi. Kadın âdeta erkeğin dünyevî arzularını tatmin edici bir vasıta olarak görüyorlardı. Evlenme, boşanma, miras gibi bütün haklardan mahrum bırakıldığı yetmiyormuş gibi inanç, izzet-i nefis, vicdan hürriyeti gibi manevî değerlerden de mahrum bırakılan kadınlar erkekten çok aşağı kabul edilmiştir.⁵⁵

Cahiliye dönemi Arapları erkek cinsini üstün tutarken kızların aileye yük oldukları, kabileyi koruyacak güçlerinin olmadığı gibi, esir düşmeleri halinde soyun zarar görmesine sebebiyet verebilecekleri düşüncesi ile kız çocuğuna sahip olmaktan daima rahatsızlık duymuşlardır. Güçlü olmak için erkek çocuk sahibi olmak gerekiyordu bu yüzden erkek her zaman ön planda tutulmuş önemli ve üstün sayılmıştır.⁵⁶ Ataerkil aile düzenine sahip olan bedevî Arap toplumunda kadına toplumun bir parçası olarak bakılmasa bile erkeklerden daha dinamik olup onlardan daha çok çalışırdı. Yemek hazırlamak, çocuklara bakmak, develeri sağlamak, çamaşırları yıkamak, yünleri temizleyerek kullanılacak hale getirmek, yakacak odun toplamak gibi zahmeti çok olan işler erkeklerden ziyade kadınların üzerine yüklenmişti.⁵⁷ Bütün bunların yanı sıra

⁵³ Neşet Çağatay, *İslâm Döneminde Dek Arap Tarihi*, (Ankara: TTKB, 1989), 132.

⁵⁴ Günaltay, A.g.e., 84.

⁵⁵ Bekir Topaloğlu, *İslâmda Kadın*, (İstanbul, Yağmur Yay: 1982), 18-19.

⁵⁶ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 3. bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 147.

⁵⁷ Cevâd Ali, *el- Mufasssal fi târîhi'l- Arab kable'l-İslam*, C. IV, 616.

savaş alanına su taşımak, savaş meydanındaki erkekleri şiir ile coşturmak ve yaralıları tedavi etmek de kadınlara ait görevler arasındaydı.⁵⁸

Cahiliye döneminde kadınlar hür ve cariye olmak üzere iki sınıfa ayrılıyordu.⁵⁹ Cariyeler mal veya eşya gibi alınıp satılır bir başkasına miras olarak intikal eder, hediye edilebilir hatta geline mehir olarak verilirdi. Cariyeden doğan çocuklar da esir veya cariye sayılır ancak üstün kabiliyetli ve zeki olan çocukları babaları isterse nesebine dahil ederek evladı olarak ilan ederdi.⁶⁰

Hür kadınların ise şehirde ve çölde yaşayanlar olarak ayrı ayrı tanımlamak gerekmektedir. Zira şehirde ve çölde yaşayan kadınların hem iş hacmi hem de toplumdaki konumu arasında farklılıklar vardır. Çöldeki kadın iş yükü olarak erkekten çok daha hareketli ve yoğun bir yaşam sürmekteydi.⁶¹ Şehirli kadın ise çölde yaşayan kadına göre daha sınırlı işlerle uğraşmaktaydı. Şehirli kadının konumunun belirlenmesinde içine doğduğu aile ve elindeki imkanları kullanarak şartları lehine çevire bilme başarısı da oldukça etkili olmuştur. Mesela İslâm'ın gelmesinden önceki bir zamanda Amelika kabilesine mensup ez-Zebba isimli kadın babasının ölümünden sonra kabilenin başına geçmiş ve Irak hükümdarı Cezime ile mücadele etmiştir.⁶² Aynı şekilde Suhr isimli bir kadının ordu komutanlığı yaptığı ayrıca kahinlik ve hakimlik yaparak kabileleri arasında önemli makamlara yükselmiş kadınlarda bulunmaktaydı.⁶³ Özellikle Mekke, Yesrib (Medine), Taif gibi şehirlerde yaşayan kabile lideri ve soylu ailelerin kadınları daha ayrıcalıklı bir mevkiye sahipti. Bazı soylu ailelerin kadınları ise birçok erkekten daha etkili bir role sahip olmakla beraber onlara değer verilir el üstünde tutulurlardı. Beni Adıyy b. Neccar kadınlarından Ömer kızı Selma, Kureyş kadınlarından Huveylid'in kızı Hatice, Alkame kızı Imre, Utbe kızı Hind, Yesrib

⁵⁸ M. Şemseddin Günaltay, "Kable'l-İslâm Araplarda İçtimaî Aile", *Daru'l Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, (1926), 78.

⁵⁹ Âdem Apak, A.g.e., 150.

⁶⁰ Neşet Çağatay, *İslamdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara, AÜİFY: 1957), 119.

⁶¹ Ramazan Altıntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", *Diyanet İlmî Dergi*, (2001), 63.

⁶² Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*, C. I (Ürdün: Beytu'l-efkari'd-devleviyye), 98-99.

⁶³ Günaltay, A.g.e., 88.

(Medine) kadınlarından Haris kızı Ümmü Hakîm, Ka'b kızı Ümmü Umare, ile meşhur Arap şairesi Hansa bu kadınlardandır.⁶⁴ Zengin ve soylu aileye sahip olan kadınlar, diğer kadınlara kıyasla ailede daha fazla söz hakkına sahip olmuşlar hem de toplumda içinde önemli bir yer edinmişlerdir.⁶⁵

⁶⁴ Günaltay, A.g.e., 88.

⁶⁵ Altıntaş, A.g.e., 64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CAHİLİYE ÂDETLERİ

3.1. Kız Çocuklarının Öldürülmesi

İslâmiyet öncesi cahiliye âdetlerinin en bilineni kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesidir. Her ne kadar cahiliye âdeti olarak bilinse de bu uygulama sadece cahiliye dönemi Arap toplumuna ait değildi. O dönemde dünyanın birçok yerinde insanlar ve hayvanlar tanrıların verdiği nimetlere şükretmek ya da hiddetlerini dindirmek için kurban ediliyorlardı. Eski Tuna Bulgarlarında, bazı şahıslar ölümlerle birlikte yakıldığı gibi ölenin hizmetçileri ve kadınları da diri diri yakılır veya ölümlerle beraber mezara konarak ölüme terk edilirdi.⁶⁶

Hindistan'da ise kadının kocası öldüğü zaman ahirette ona yardım etmek ve onunla yaşamaya devam edebilmek için kendisini ateşte yakıyordu. Çünkü Hint toplumunda kocası ölen kadının tekrardan evlenmesi ayıp sayılıyordu.⁶⁷ Hatta günümüzde dahi kocası ölen Hintli bir kadının onunla ölmesi beklenmektedir. Fiziksel olarak olmasa da sosyal olarak hayattan soyutlanarak bir nevi ölü muamelesi görmektedir.⁶⁸ Hindistan'da bir anne itikadı gereği çocuğunu bilhassa kızını kutsal nehirlerden birine atarak tanrıya kurban edebiliyordu.⁶⁹

Eski Mısırdaki aristokrat aileye mensup olan babalardan çoğu kız çocuklarını Nil nehrine kurban olarak sunuyorlar ve bunu kendilerini ilahlara yaklaştıran en büyük amellerden sayıyorlardı. Mısır halkı inancına göre şehirleri Nil nehrinin hayır ve bereketiyle dolup taşıyordu. Bu kurban ilahın makamına uygun olsun diye soylu

⁶⁶ Hasan Tahsin Feyizli, *İslâm'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 74.

⁶⁷ H. Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, C. I, 4 bs. (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963), 51.

⁶⁸ Mehmed Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları*, 2 bs. (İstanbul: Cihan Yayınları, 1983), 13.

⁶⁹ Kanad, A.g.e., 54.

ailelerin kızlarından seçiliyordu.⁷⁰ Bu uygulama Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethine kadar devam etti. Bu konuyla alakalı olarak Kays b. Haccâc'ın anlattığına göre Amr b. Âs Mısır'ı fethettikten sonra yerli halk olan Kıbtîler “Bü’ne/ Haziran” ayı girince kendisine başvurarak: “Ey emir! Bizim şu Nil nehrimizin bir geleneği vardır, bu âdet yerine getirilmedikçe suyu bollaşmaz.” dediler. Amr b. Âs da “Neymiş bu âdet?” diye sordu. “Bü’ne/ haziran ayının on ikinci gecesi bâkire bir kızın ebeveynine giderek gönüllerini yapar, kızlarını alırız. Ona en güzel giysileri giydirir, en güzel takıları takarak Nil nehrine atarız.” dediler. Amr b. Âs, “İslâm’da böyle kötü gelenekler yoktur. İslâm bütün bu kötü âdetleri kaldırmıştır” dedi. Durumu Hz. Ömer’e haber verince: “İyi etmişsin. Gerçekten İslâm kendinden önce hüküm süren bütün kötü gelenekleri yıkmıştır.” cevabını aldı.⁷¹

İnsanların kurban edilmesi eski Mezopotamya, Hindistan ve Mısır dışında birçok Afrika kabilesinde, İnkalarda, Azteklerde, Keltlerde, Mayalarda, Hititlerde, Yunanlılarda, Romalılarda, Soğdlarda, Cermenlerde, Fenikelilerde, Moğollarda, Çinlilerde ve Yahudilerde de bulunmaktaydı.⁷² İslâmiyet öncesi Türk kavimlerinden olan İskitler, Kırgızlar, Göktürkler, Kumalarda da insan kurbanının çok yaygın olduğu cenaze merasimlerinde sadece balbal olacak insanların değil onlarla birlikte eşleri, hizmetçileri, askerleri ve atlarının da kurban edildiği bazen bunlarının sayısının yüzlere hatta binlere ulaştığı kaydedilmiştir.⁷³

Çocuk öldürmenin temel sebepleri arasında kutsal saydıkları varlıklara şükretme, onlara yakınlaşma ve kendileri için en kıymetli olan varlığı Tanrı’ya nezretme istekleri de çocuklarını kurban etmelerine sebep olmuştur. Bütün bunların yanı sıra istenmeyen, hastalıklı, sakat, annesi doğum esnasında ölen ya da gayri meşru dünyaya gelen bebekleri de öldürüyorlardı. Göçebeler ise uzun göç yolunda kendilerine yük olacağını düşündükleri yeni doğan bebekleri de öldürüyorlardı. Her ne kadar çocuk öldürmede

⁷⁰ Feyizli, A.g.e., 83.

⁷¹ Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, *Şevâhidü'n-nübüvve*, haz. Hüseyin Hilmi Işık, 50 bs. (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2015), 289-299.

⁷² Tevrat, Hakimler 11/31-39; Hezekiel 20/26; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966), 142-150.

⁷³ Jean-Paul ROUX, *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*, çev. Aykut Kazancıgil, (İstanbul: İşaret Yay, 1994), 228.

kız erkek ayrımı yapılmıyor gibi görünse de kız çocuklarının aileye yük olacağı kanaatinde oldukları ve erkek çocuklarını üstün kabul ettiklerinden öldürmede tercihlerini kız çocuğundan yana kullanıyorlardı.⁷⁴

Dünya tarihi incelendiğinde çocuk öldürme olgusunun sadece cahiliye dönemi Arap toplumuna ait olmadığı gerek İslâm öncesi gerekse sonrasında birçok toplumda bulunduğu görülmektedir.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda kız çocuklarının öldürülmesinin arka planında birçok sebep bulunmaktadır. Bunların ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce bu âdetin nasıl ortaya çıktığına değinmekte fayda vardır.

3.2. Kız Çocuklarının Öldürülmesi Âdeti

Cahiliye döneminde Araplar, kız çocuklarının gömülerek öldürülmesine ve'd, gömülen kıza ise mev'ûde, bu âdete ve'du'l-benat derlerdi.⁷⁵

Cahiliye döneminde çocukların gömülerek öldürülmesi âdetinin başlangıç noktası olarak kabul edilen olaya dair rivayet, Beni Temim kabilesinde vuku bulan bir olaya işaret etmektedir. Temimoğulları kabilesi, Lahmi kabilesine vergi ödemekteydi. Vergiyi ödeyemedikleri bir yıl Lahmi Emir'i Numan b. Münzir vergiyi tahsil etmek üzere kardeşi Devresi komutanı Reyyan b. Münzir'i ve Bekr b. Vail'i Temim kabilesi üzerine baskına yolladı. Beraberindeki askerler Temim kabilesinin hayvanlarını zapt, kadınlarını ve kızlarını da esir alarak Hire'ye götürdüler. Temimoğulları yaşanan bu olay neticesinde ağır kayıplar verirler. Kendilerini affetmesi ve esirlerin serbest bırakılması için Lahmi Emir'i Numan b. Münzir'i ikna ederler. Numan b. Münzir kadın ve kızları ailelerine gitme hususunda muhayyer bırakır. Esir alınan bütün kadın ve kızlar ailelerinin yanlarına dönerler. Yalnızca Kays b. Asım'ın kızı, Amr b. Müşemrec⁷⁶ isimli bir oğlanı sevip onun yanında kalır, ailesinin yanına dönmez. Bu duruma üzülen ve kızan Kays b. Asım bir daha kızı olursa öldüreceğine ilişkin yemin

⁷⁴ Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, çev. Nejat Muallimoğlu, (İstanbul: Erguvan Yayınları,2007), 99.

⁷⁵ Şemseddin Günaltay, "İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türlü Nikah Şekilleri", *Bellekten*, C. XV, S. 60 (1951), 191.

⁷⁶ Bu kişni ismi ile de alakalı farklı rivayetler vardır. Kalkaşandi'de Amr b. Cemuh olarak geçerken, Nüveyri'de Amr b. Müşemrec olarak geçmektedir.

eder.⁷⁷ Bu olaydan sonra Temimoğulları arasında kızları diri diri toprağa gömme âdeti zuhur etmiş oldu.

İsfahanî Kays b. Asım ile dönmeyi reddedenin kişinin yeğeni olduğunu rivayet etmektedir.⁷⁸

Kays b. Asım andını yerine getirmek için doğan kız çocuklarını öldürdü. Bu kız çocuklarının sayısıyla alakalı farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde sekiz kız çocuğu iken,⁷⁹ bazı rivayetlerde on kız⁸⁰ çocuğudur. Hatta bazı rivayetlerde bu rakam on üçe⁸¹ kadar çıkmaktadır. Her ne kadar öldürdüğü kız çocuklarının sayısıyla alakalı farklı rivayetler bulunsa da Temim kabilesinde bu uygulamayı ilk olarak yapanın Kays b. Asım olduğunun aksine başka bir rivayet bulunmamaktadır.

Âlûsî'den gelen bir rivayette benzer bir olay zikredilerek ve'd'in ilk olarak Rebi'a kabilesinde meydana geldiği anlatılır.⁸² Cevad Ali'den gelen başka bir rivayette ise

⁷⁷Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî (ö. 286/900), *el- Kâmil*, C. II (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1997), 606-607; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, (ö/1333), thk. Dr. Hasan Nureddin C. III (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2004.), 121-122; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhu'l-a 'şâ fi sinâ 'ati'l-inşâ'*, C. I (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1922), 404.

⁷⁸ Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî (ö. 356/967), *Kitabü'l-eğani*, Thk. Dr. İhsan Abbas, Dr. İbrahim Seâfin, Üstaz Bekir Abbas, C. XIV (Beyrut: Dâru Sadır, 2008), 48.

⁷⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevaid*, C. XII (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1991) 89.

⁸⁰ Zemahşeri, *el-müstaksâ fi emsali'l-Arab*, C. I (Beyrut: 1977), 218.

⁸¹Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mucemü'l-kebîr*, C. XVIII, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye), 338.

⁸² Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî (1857-1924), *Bulûgu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, C. III (?) 43.

benzer olay anlatılarak kızlarını öldürmeye yemin eden kişinin Rebi'a kabilesi reisi olduğu ifade edilir.⁸³

Her ne kadar kaynaklarda kız çocuklarını öldürmenin Kays b. Asım'la başladığına dair rivayetler olsa da teşebbüs aşamasında kalmakla beraber çocuk öldürme vakasının Kays b. Asım'dan çok daha öncesinde de var olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır:

1) Leyla binti Mühelhil hadisesi: Beni Tağlib kabilesinin önde gelen reislerinden olan Mühelhil lakaplı Adiyy b. Rebi'a'nın Leyla isimli kızı dünyaya gelir. Mühelhil karısı Hind'e onu öldürmesini söyler. Buna rızası olmayan karısı hizmetçisinden kızını saklamasını ister. Mühelhil uykuya daldığında birisinin şöyle seslendiğini duyar:

Kaç tane iyi karakterli güçlü erkek çocuk ümit ediyorsun?

Mühelhil'in kızının rahminde bilmediğin bir söz.

Uyanınca eşi Hind'e kızım nerede diye sorar. O da öldürdüğünü söylese de inandıramaz. En son gerçeği söyler. Kızının hayatta olduğunu öğrenince sevinir ve ona iyi bakmasını tembih eder. Kızını büyüyünce Külsüm b. Mâlik b. Attab'la evlendirir.⁸⁴

Mühelhil'in ölüm tarihi 525 olduğuna göre Hz. Peygamber zamanına yetişen Kays b. Asım'dan önce yaşadığı kesindir. Bu bilgilerden hareketle Mühelhil'in başından geçen olayla Kays b. Asım'ın ilk kız çocuğunu gömmesinin arasında 80 ya da 100 yıl olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁵

2) Sevde binti Zühre hadisesi: Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin babası Vehb'in halası olan kâhine Sevde binti Zühre hadisesidir. Bu rivayete göre Sevde dünyaya geldiğinde uğursuzluk getireceğine inanılan⁸⁶ vasıflara sahip olduğu için babası kızını bir adamla birlikte Hacûn⁸⁷ tepesine göndererek onu defnetmesini söyler. Adam Sevde isimli kız çocuğunu alarak Hacûn tepesine gider tam kızı gömecekken "Onu gömme"

⁸³ Cevâd Ali, *el Mufasssal*, C. V (Bağdat Üniversitesi, 1993), 88.

⁸⁴ Ebu'l Ferec İsfahânî, *Eğani*, C. XI, 35.

⁸⁵ Yavuz Yıldırım, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu" *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 0 / 7 (2012), 88.

⁸⁶ Mavi gözlü, benli, alaca tenli gibi.

⁸⁷ Cahiliye döneminden bugüne kadar Mekke mezarlığı olan ve Harem-i Şerif'in yaklaşık 2 km. kuzeyinde Mescidi Cin'e yakın olan yerdir.

diye bir ses duyar. Hemen telaşla kızın babasının yanına gelerek başından geçen olayı anlatınca Sevde'nin babası demek ki o şanı yüce birisi olacak diyerek kızının gömülmesinden vazgeçer. O kız büyüyünce Kureyş'in kâhini olur.⁸⁸

Defin esnasında duyulan sesle alakalı olarak anlatılanları kızın gömmemek için bir bahane olmanın yanı sıra kızın kâhinliğini İlahî bir güce bağlamak için uydurulmuş olabileceğini söylemek de mümkündür.⁸⁹

Sevde binti Zühre'nin, zaman olarak Kays b. Asım'dan çok daha evvel yaşadığı göz önünde buldurulursa kız çocuklarını öldürme âdetinin Araplar arasında Kays b. Asım'la değil milattan öncesine kadar uzandığını söylemek mümkündür.⁹⁰ Çünkü bir âdetin toplumda yerleşik hâle gelebilmesi için üzerinden uzun zaman geçmesi gerekmektedir. Kays b. Asım, Hz. Peygamber zamanına yetiştiğine göre bu kötü âdeti başlatan ilk kişi olması mümkün değildir.⁹¹

3.3. Ve'd'in Yaygın Olduğu Kabileler

İslâmiyet öncesi cahiliye Arap toplumunda kadınlara ve kız çocuklarına gerekli önem verilmediği gerekçesiyle kız çocuklarını öldürmenin bütün toplumda yaygın olduğu düşüncesine kapılmak yanlıştır. Nitekim soylu ailelerin kadınları ve kızları diğerlerine göre ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptiler. Yeri geldiğinde diğer erkeklerden daha üstün vazifeleri yüklenirlerdi. Günümüz İslâm toplumunda da sanki bütün cahiliye döneminde böyle bir uygulamanın olduğuna dair yanlış bir algı hakimdir. Bu algının hâkim olmasının en başta gelen sebebi ise İslâm'ı daha fazla yüceltmek düşüncesi ile İslâm'dan önceki dönemi olabildiğince nahoş gösterme gayretidir.⁹²

⁸⁸ Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, C. III, 43-44. Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 89.

⁸⁹ Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 186.

⁹⁰ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 90.

⁹¹ Ahmet Acarlıoğlu, "Cahiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslâm Tarihi Perspektifinden Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 23, S. 1 (2019): 449.

⁹² Adnan Demircan, "Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", *İstem*, S.3 (2004), 10.

Araplarda, az görülmekle birlikte kız çocuklarını diri diri gömme âdeti toplumun tamamında değil, bazı kabileler arasında yaygın olan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹³ Bu uygulama en şiddetli Temim kabilesinde yaygın olmakla beraber Kinde, Kays, Huzeyl, Esed, Bekr b. Vâil kabilesi de ve' din uygulandığı kabileler arasındadır.⁹⁴ Tabiîn dönemi alimlerimden Katâde, Mudar ve Huza'a kabilelerinde de bu âdetin olduğunu bu konuda en katı olanın ise Temim kabilesinde olduğunu ifade eder. Ve'di uygulama sebebi olarak da kız çocuklarının büyüdükleri zaman kendilerine denk olmayan biri ile evlenmek istemelerini gerekçe göstermişlerdir.⁹⁵ Ve'din Kureyş, Temim ve Kinde kabileleri arasında yaygın olduğunu söyleyenler de vardır.⁹⁶ Kureyşliler, kızlarını Mekke'nin en yüksek tepesi olan Ebû Dülâme Tepesine gömüyorlardı. Bu tepenin Hacûn'a bakan tepe olduğunu söyleyenler olduğu gibi Hacûn'la Ebû Dülâme tepesinin aynı yer olduğunu söyleyenler de vardır.⁹⁷ Netice olarak Hacûn ve Ebû Dülâme ile alakalı gelen rivayetler cahiliye dönemi Mekke'sinde çocuk öldürme olgusunun mevcut olduğunu göstermektedir.⁹⁸

Kureyş kabilesi hakkında bilinen örnekler çok az olduğundan ve'din Kureyş'te yaygın olduğu iddiasına ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir.⁹⁹ Zira bu âdet, şehirde yaşayanlardan ziyade çölde yaşayan kabileler arasında yaygındı.¹⁰⁰ İsmi zikredilen kabilelerin de bu çirkin âdeti uygulama hususunda kendilerince sebepleri bulunmaktaydı. Oysa Kureyş kabilesi, Mekke'deki diğer kabilelere göre yaşam tarzı

⁹³ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, (TTKB: Ankara, 1989), 135.

⁹⁴ Cevad Ali, A.g.e., C. V, 89.

⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, C. X, (İstanbul: Buruc Yayınları, 2000), 184.

⁹⁶ Günaltay, *Nikah Şekilleri*, 191.

⁹⁷ Cevad Ali, A.g.e., V. 94.

⁹⁸ Yıldırım, A.g.e., 92.

⁹⁹ Demircan, A.g.e., 21.

¹⁰⁰ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, C. I (İstanbul: Yarın Yayınları, 2021), 142.

olarak ve maddi açıdan farklı bir konumda olduğundan bu çirkin âdeti uygulamak için sebepleri bulunmamaktaydı.¹⁰¹

İnsanlıkla alakası olmayan bu çirkin âdet birtakım bölgelerde oldukça doğal karşılanmaktaydı. Evlenmeden önce erkek ve kız tarafı bu konuyu etraflıca konuşur çocuğun kız olması durumunda annenin mi yoksa babanın mı çocuğu gömeceğine karar verilir. Eğer çocuğu gömme işlemini anne üzerine almışsa, olayı seyretmeye gelen kadınların gözleri önünde cinayeti işlerdi.¹⁰²

3.4. Kız Çocuklarını Gömerek Öldürenler

Kız çocuğunu gömerek öldürenlerden bir kısmı Hz. Peygamber zamanına yetişmiş yapmış oldukları uygulamanın pişmanlığını bildirmişlerdir. Bu kişilerden en bilineni kız çocuklarını gömerek öldürme âdetinin başlamasına sebep olduğu anlatılan Kays b. Asım'dır.

Hz. Ömer'e "Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun hangi suçtan dolayı gömüldüğü sorulduğu zaman..." âyeti soruldu. Hz. Ömer, bu âyetle alakalı şu hadiseyi anlattı: Kays b. Asım Hz. Peygamber'e "Ben cahiliye döneminde sekiz kız çocuğumu diri diri toprağa gömdüm." dedi. Hz. Peygamber'de "Her biri için bir köle azat et." dedi. Bunun üzerine Kays "Benim develerim var" deyince Hz. Peygamber "Öyleyse her biri için bir deve kesiver." şeklinde buyurdu.¹⁰³

Mezhicliler, Kahtânîler'e mensup Yemenli bir Arap kabilesidir.¹⁰⁴ Benî Cu'fi'ler de Kahtânîler'in soyundan gelen Sa'dü'l Âşirelerden bir oymaktılar.¹⁰⁵ Cu'fi oğullarından Kays b. Seleme ve ana-baba bir kardeşi Seleme b. Yezid, Hz.

¹⁰¹ Demircan, A.g.e., 21-22.

¹⁰² İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük C. II (İstanbul: Erkam Yayınları, 2006), 306.

¹⁰³ Nureddin el- Heysemî, *Mecmau'z Zevaid*, C. XVIII, s 89.

¹⁰⁴ Casim Avcı, "Mezhic", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/ 543.

¹⁰⁵ M. Asım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, 2. bs C. VII-VIII (İstanbul: Işık Yayınları, 2008), 571.

Peygambere elçi olarak gelip Müslüman oldular. Bu iki kardeş cahiliye döneminde ölen anneleri Müleyke binti el-Hulüvv hakkında:

“Ey Allah’ın Resulü! Annemiz Müleyke sıkıntıda olan kişilerin sıkıntısını giderir, açları doyurur, fakirlere merhamet eder ve daha bunun gibi nicelerini yapardı fakat kendisi cahiliye döneminde öldü bu yaptıklarının kendisine bir faydası olur mu?” diye sordular. Hz. Peygamber bu soruya “Hayır” diye cevap verdi. Bu iki kardeş tekrardan “Annemiz doğurduğu küçük bir kız çocuğunu diri diri toprağa gömdü. Onun durumu ne olacak?” diye sordular. Hz. Peygamber “Gömen de gömülen de ateştedir.” buyurdu. İki kardeş kızarak Hz. Peygamberin yanından kaktılar. Hz. Peygamber “Bana geri dönün! Benim annem de sizin annenizle beraberdir.” diyerek onları teselli etmeye çalışmıştır. Başka bir rivayette ise annelerinin durumunu soran bu iki kardeşe “Gömen de gömülen de cehennemdedir ancak gömen İslâm’a erişirse Allah onu affeder.” demiştir.¹⁰⁶

Süleym kabilesinden Muaviye kızı Hasna’dan nakledilen rivayette o, amcasının şöyle dediğini bildirmiştir: “Ey Allah’ın resulü cennette kimler var? diye sorunca Hz. Peygamber; Peygamberler cennettedir, şehit cennettedir, doğurulan yavru cennettedir ve diri diri gömülen kız çocuğu cennettedir” buyurmuştur.¹⁰⁷

Rivayete göre Nu’aym b. Ka’nab er-Riyahî, Ebu Zerr el-Ğifari ile karşılaştığı vakit Ebu Zerr’e “Ben cahiliye döneminde ve’ d yaptım benim için tövbe var mıdır?” diye sorunca Ebu Zerr de ona “Şirk halindeyken yapmış olduklarını Allah affetti” demiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, C. VI, ed. Adnan Demircan, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2001), 283.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34: 129.

¹⁰⁸ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, C.XI (Beyrut: Müessesetu’r-risale,2008), 108.

Kureyş kabilesinden Zühre b. Kilab'ın üç erkek çocuğu peş peşe ölünce doğan kızını diri diri toprağa gömmüştür.¹⁰⁹

*Darimî'nin Sünen'in de gelen rivayette Hz. Peygambere bir adam gelip şöyle dedi: "Ya Resulullah! Bizler cahiliye döneminde putperest kimselerdik. Bu gerekçe ile çocukları öldürüyorduk. Benim bir kız çocuğum vardı. Büyüyüp yanıma çağırdığımda sevinerek yanıma geldi. Ben de ailemin uzak olmayan bir kuyusuna gittim. Elinden tutup onu kuyuya attım. Ondan hatırıma kalan son şey "Babacığım bundan sonra sakallarını kim tarayacak" sözüdür. Hz. Peygamber göz yaşı sakalından ininceye kadar ağladı. Daha sonra Hz. Peygamber "Allah cahiliye döneminde yapmış olduklarınızı kaldırdı" buyurmuştur.*¹¹⁰

Cahiliye döneminde farklı sebeplerden kız çocuklarını öldürenler olduğu gibi erkek çocuğunu öldürenlerde vardı. Bunun pişmanlığını yaşayanlar Hz. Peygambere gelerek ne yapması gerektiğini sormuşlardır.

Huzâa ya da Sakif kabilesine mensup olduğu söylenen Kebîre binti Ebi Süfyan, Hz. Peygamber dönemine yetişmiş ve Müslüman olmuştur. Cahiliye döneminde yaptığı çocuk öldürme hadisesi ile alakalı olarak Hz. Peygambere cahiliye döneminde dört tane oğlunu öldürdüğünü söyleyerek ne yapması gerektiğini sorduğunda Hz. Peygamber her bir çocuk için bir köle azat etmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹¹

3.5. Kız Çocuklarının Öldürülmesini Engellemeye Çalışanlar

İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönem, Cahiliye Dönemi diye isimlendirilse de bu dönemde yaşayan herkesi aynı kefeye koymak mümkün değildir. Nitekim kız çocuklarının öldürülmesinden rahatsızlık duyan akıl ve vicdan sahibi bazı kimseler tarafından bu kötü âdeti engellemeye çalışanlar da olmuştur. Bu kişilerden en bilineni şair Ferezdak'ın dedesi Temim kabilesine mensup Sa'sa'a b. Nâciye el-Mücâşî'dir.¹¹²

¹⁰⁹ Savaş Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1992), 29.

¹¹⁰ Dârimî, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, Haz. Abdullah Parlıyan (Madve Yayınları, 1994), 1/ 75-76.

¹¹¹ İbnü'l Esir, *Üsdü'l-gabe fî mafireti's-sahâbe*, (Beyrut: Dar İbn Hazm, 2012), 1576; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, C. XIV (Kahire, 2008), 160.

¹¹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, 158-159.

Sa'sa'a b. Nâciye'nin kendisinin naklettiği rivayette Hz. Peygamber bana İslâm'ı teklif etti bende kabul ettim ve bana Kur'ân'dan âyetler öğretti. Ben "Ey Allah'ın Resülü ben cahiliye çağında birtakım ameller yapıyordum bunlar için bana bir mükafat var mıdır? diye sordum". Hz. Peygamber de ne gibi ameller yaptığımı sordu. Dedim ki "Birgün develerimi kaybettim onları bulmak için bir deve üzerinde aramaya çıktım. Develerimi ararken bir grup bedevi ailesi ile karşılaştım. Onların içinden yaşlı bir adam develeri kendilerinin bulduğunu ve onları kurtardıklarını söyledi. O sırada bir kadın bu yaşlı adama seslenerek bir çocuğu olduğu haberini verdi. Yaşlı adam çocuğun cinsiyetini kastederek "Doğan çocuk nedir?" erkek ise gücümüze ortak olur şayet cariye ise onu gömün dedi. Kadın çocuğun cariye yani kız olduğunu söyleyince gömülmesini söyledi. Ben de doğan çocuğun kim olduğunu sordum. Adam kızı olduğunu söyleyince onu bana satmasını söyledim. Bana "Ey Temim'in kardeşi sen ne diyorsun bilmiyor musun ki Arapların kızları satılık değildir" dedi. Ben de adama onun boynunu değil öldürmeyesin diye kanını satın alıyorum deyince bunun karşılığında ne vereceğimi sordu. Bunun üzerine ben develerimi vereceğimi söyledim. Develerle beraber üzerine bindiğim bineğimi de istedi." Bu şekilde İslâm'dan önceki dönemde 360 kız çocuğunu kurtardığımı her birini bir binek deve ve iki gebe dişi deve karşılığında aldığını anlattı. Hz. Peygamber yaptığı bu amel karşılığında Allah'ın kendisini İslâm'la şereflendirdiğini söylemiştir.¹¹³

Başka bir rivayette ise Hz. Peygamberin "Bu yaptıkların İslâm'dan önce olduğu için sana bir faydası olmaz. Sen bunları yaparken Allah'ın rızasını kastetmemiştin. Fakat İslâm'a girdikten sonra yapmış olsaydın senin için salih amel olurdu." dediği nakledilir.¹¹⁴

Sa'sa'a b. Nâciye'nin kurtardığı kızların sayısı hakkında da farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu sayı Alûsî 'de bir rivayette 96¹¹⁵ iken, diğer bir rivayette 280 olduğunu,¹¹⁶ Cevad Ali'de ise 280 olduğunu, İslâm geldiğinde yanında 30 kız

¹¹³ İsfehânî, *Eğani*, C. XXI, 196.

¹¹⁴ Alûsî, *Bulûgu'l-ereb*, C. III, 46.

¹¹⁵ Alûsî, A.g.e., C.III, 45.

¹¹⁶ Alûsî, A.g.e., C.III, 46.

çocuğunun olduğunu söylemektedir.¹¹⁷ İsfahanî ise bu kız çocuklarının sayısının 400 olduğunu zikreder.¹¹⁸ Ferezdak bir beytinde dedesinin 280 kız çocuğunun hayatını kurtardığını söyler.¹¹⁹ Demircan ise bütün bu ifade edilen sayıların abartılı olduğunu söylemektedir. Zira ekonomik imkanların kısıtlı olduğu bir bölgede maddi açıdan bu kadar imkânın bulunmasının son derece zor olduğunu söyler. Sayının bu kadar abartılı olmasını sebebini ise rivayetleri Sa'sa'a'nın torunu naklettiğinden soyu ile övünmek amacıyla olduğunu ifade eder.¹²⁰

Kurtubî'den gelen bir rivayette ise Sa'sa'a b. Naciye'nin Ferezdak'ın amcası olduğunu hatta soyu ile övünmek maksadıyla şu beyti söylediğini:

“Diri diri gömülen kız çocuklarını engelleyen ve canlı olarak gömülme istenenleri Hayatta tutarak gömülmemelerini sağlayan benim amcamdır” nakleder.¹²¹

Kız çocuklarının öldürülmesin engellemeye çalışanlardan bir diğer kişi ise Hz. Peygamberin tek başına bir ümmet olarak nitelendirdiği Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'di. O kız çocuklarını öldürmek isteyen babaların yanına giderek “Bırak onu öldürme onun geçimini ben üstlenirim” der elinden tutarak evine götürürdü. Çocuk büyüdüğünde babasına “İstersen kızını sana geri vereyim istersen senin yerine geçimini ben üstleneyim” derdi.¹²² Nafakalarını üstlenmek kaydıyla kız çocuklarının öldürülmesini engellemeye çalışmıştır.

¹¹⁷ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 96.

¹¹⁸ İsfehânî, *Eğani*, C. XXI, 196.

¹¹⁹ Cevâd Ali, A.g.e., C.V, 96.

¹²⁰ Adnan Demircan, *Kız Çocuklarının Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 34.

¹²¹ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. X, 184.

¹²² İbn Sad, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, C.III (İstanbul: Siyer Yayınları, 2001), 210; Cevad Ali, A.g.e., C. V, 97.

İslâm'ın ilk hemşiresi olan Rûfeyde binti Sa'd da Müslüman olmadan önce kız çocuklarının cahiliye âdetleriyle öldürülmesine karşı çıkmış ve bu kötü işi yapmak isteyen kişilerle mücadele etmiştir.¹²³

Hiz. Ömer'in kızını gömerek öldürdüğüne ilişkin yaygın olan kanı hakikati yansıtmamaktadır. Nitekim anlatılan hadisenin arka planı incelendiği takdirde bunun Hiz. Ömer gibi hiddeti ve şiddeti ile bilinen bir kişinin dahi İslâm'la birlikte bunun pişmanlığını yaşadığını anlatmak için uydurulmuş bir kıssadan ibaret olduğu görülecektir. Anlatılan hadiseye göre Hiz. Ömer Müslüman olduktan sonra cahiliye döneminde yapmış olduğu iki şeyden birine çok gülüp diğerine çok ağladığını dile getirir.

*Güldüğüm şey helvadan putlar yapar onlara tapardık acıktığımız zaman da onları yerdik aklıma geldikçe buna çok gülüyorum. Ağladığım şeyse benim küçük bir kız çocuğum vardı onu gömmek için götürdüğümde sakalımdan tutarak babacığım bundan sonra sakallarını kim tarayacak diye yalvararak ağladığı halde onu diri diri gömdüm.*¹²⁴ Şeklinde gelen rivayettir.

Hiz. Ömer, nübüvvetin 6. senesinde (616) 33 yaşında iken Müslüman oldu.¹²⁵ Kızı Hafsa ise Kureyş'in Kâbe'yi inşası sırasında dünyaya geldi.¹²⁶ Buna göre Hiz. Hafsa dünyaya geldiğinde Hiz. Ömer 22 yaşındadır. Hiz. Ömer'in çocukları incelendiği zaman en büyük kız çocuğunun Hiz. Hafsa olduğu kayıtlarda görülecektir.¹²⁷ Eğer gömdüğü

¹²³ Ahmet Özdiñç, "İlk Müslüman Hemşire: Rûfeyde binti Sa'd" <https://www.lacivertdergi.com/portre/ornek-kadinlar/2014/10/02/ilk-musulman-hemsire-rufeyde-bint-sad> [07.11.2022].

¹²⁴ Demircan, "Cahiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", 25.

¹²⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, C. I (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1996), 71.

¹²⁶ İbn Sad, A.g.e., C. X, 116.

¹²⁷ İmam Zehabî, A.g.e., 87. Hiz. Ömer Fil vakasından 13 yıl sonra 583-584 yılında doğdu. Hiz. Hafsa ise Kabe'nin inşası sırasında nübüvvetten 5 yıl önce dünyaya geldi. Bu hesaplama göre Hiz. Ömer 22 yaşında olur. Hiz. Ömer Nübüvvetin 6. Yılında Müslüman olduğuna göre yirmili yaşlarında değil otuzlu yaşlarında Müslüman olmuştur. İbn Sad, C. X. 115. Hiz.

bir kız çocuğu olduğu varsayılsa bile bunun Hz. Hafsa olması gerekmektedir. Halbuki Hz. Hafsa o zamanın şartlarında okuma yazma bilen kişiler arasındadır.¹²⁸

Hz. Ömer'in mensup olduğu kabile incelendiği takdirde de onun kabilesinde böyle bir âdetin uygulanmadığı, bilakis amcazadesi Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in kız çocuklarını öldürmek isteyenlerle mücadele ettiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.¹²⁹ Gerek Hz. Ömer'in çocukları gerek kabilesi incelendiğinde böyle bir olayın mümkün olmadığı görülecektir.

Çünkü cahiliye Arap toplumunda kız çocuklarını gömerek öldürmenin sebepleri arasında fakirlik korkusu yer almaktaydı. Hz. Ömer'in mensup olduğu kabile, Mekke'nin ileri gelenlerinden olduğundan maddî açıdan bir sıkıntı olmadığı gibi, bu âdeti uygulayanlara karşı çıkararak öldürülmek istenen kız çocuklarının nafakasını üstlenmişlerdir.

Bu rivayetin aslı; Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra her zaman: “Cahiliye döneminde yapmış olduğumuz bir âdet aklıma gelince gülmekten kendimi alamam” derdi. O nedir ya Ömer diye sorulduğunda “Bir sefere çıkacağımız zaman hamurdan putlar yapardık acıktığımızda da onları parçalar yerdik” şeklindedir. Burada Hz. Ömer cahiliye döneminde yapmış oldukları putperestliğin ne kadar saçma bir hareket olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Çünkü bir insanın kendi eliyle yaptığı bir puta tapması, sonra da onu acıktığı zaman yemesi kadar tuhaf bir şey yoktur.¹³⁰

Rivayetin aslı bu şekilde olduğu halde zamanla kıssacılar tarafından çok büyük bir şekilde değişikliğe uğramasının sebebi Hz. Peygamber ile Kays b. Asım arasında geçen diyalogun Hz. Ömer tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Hz. Ömer'in

Ömer'in Müslüman olması ile ilgili tarihler kaynaklarda farklı verilmiş olsa da aralarında 1 yıl gibi bir zaman dilimi vardır. Tarih'i Dimeşk, C. XVIII, 216.

¹²⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 5. bs. çev. Salih Tuğ C. II (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 679.

¹²⁹ İbn Hacer, *el- İsbâbe*, C. IV, 102.

¹³⁰ Ziya Kazıcı, *Kur'ân-ı Kerim ve Garb Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1971),78.

naklettiği rivayet kişiliğine uygun görüldüğü için büyük bir değişiklikle ona yakıştırılmıştır.¹³¹

3.6. Öldürülen Çocukların Yaş Aralığı

Cahiliye dönemi Arap toplumunda çok yaygın olmamakla beraber kız çocukları, nadir de olsa zaman zaman erkek çocukları farklı sebeplerden dolayı öldürülmüşlerdir.¹³²

Öldürülen bu çocukların yaşları farklılık göstermektedir. Doğumdan hemen sonra kız olduğu için öldürülebildiği gibi bazen de farklı sebeplerden altı yaşına geldiğinde öldürülebiliyorlardı. Doğumdan hemen sonra öldürülen çocuklar için kız olursa düşüncesi ile doğumdan önce bir çukur kazılırdı. Kadın, doğum vakti geldiğinde önceden kazılmış olan çukurun yanına gider orada doğum yapardı. Eğer doğan çocuk kız ise önceden kazılmış olan bu çukura gömerdi. Şayet erkek olursa hiçbir şey olmamış gibi çocuğu alarak evine dönerdi.¹³³

Doğum esnasında fark edilmeyen çolak, kötürüm, alaca ten gibi bedensel kusuru olan çocuklar aileye uğursuzluk getireceği düşüncesi ile altı yaşına geldiklerinde öldürülüyorlardı.¹³⁴ Bazı hastalıklarda çocuğun havale geçirmesi gibi sebeplerle sonradan meydana gelmektedir. Bu şekilde bedensel kusuru olan çocuklar uğursuzluktan ziyade aileye yük olacağı düşüncesi ile öldürülmüş olabilirler. Herhangi bir hastalığı olmasa da bir adam kızını öldürmeye karar verdiğinde karısına “Buna kokular sür, güzel kıyafetler giydir, akrabalarına gezmeye götüreceğim” derdi. Sonra da kızını yanına alarak çölde daha önceden hazırladığı kuyunun başına götürür “Kuyuya bak” der, sonra da onu arkasından kuyuya iterek üzerini toprakla kapatırdı.¹³⁵

¹³¹ Adnan Demircan, *Kızların Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 37.

¹³² Mehmet Ali Kapar, “Mev’ûde”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 24/491.

¹³³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. VIII (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 5604.

¹³⁴ Seyyid Abdulaziz Salim, *Târîhu’l- Arab fi asari’l-cahiliyye*, (Beyrut: Dar el- Nadhat el- Arabia, 2012), 451.

¹³⁵ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî en-Nîsâbûrî (ö. 427/1035), *el- Kesf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, C. VI (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-ilmiyye, 2004), 387.

3.7. Çocukları Öldürme Şekilleri

Cahiliye dönemindeki çocuk öldürme şekillerinin en bilineni çocukların diri diri toprağa gömülerek öldürülmeleridir. Çocuklar, toprağa gömülerek öldürülmelerinin yanı sıra, suda boğarak, yüksek bir yerden atarak ya da boğazlayarak öldürülüyorlardı.¹³⁶ Diri diri gömülerek öldürülen kız çocuğuna mev'ûde denilmektedir. Üzerine atılan topraktan dolayı ona bu isim verilmiştir. Bu toprak çocuk ölünceye kadar ona ağırlık verirdi.¹³⁷ Üzerine toprak atılan çocuk havasızlıktan boğularak öldü. Çocuğu gömen kişi çukurun üstünü toprakla kapattıktan sonra bir yükselti bırakmaz toprağı düzlerdi.¹³⁸ Bu işi yapan kimseler köpeğini beslerken kız çocuklarını gömmekte idiler.¹³⁹ Ne üzücü bir durumdur ki kız çocuğunu gömenler gömdüğü çukur için “Kabir ne güzel bir akrabadır.” derlermiş.¹⁴⁰

Mütemmim b. Nüveyre kız çocuklarının bu halini anlatan şu anlamlı beyti söylemiştir: “Diri diri gömülür, dar bir geçitte kabre atılır. / Göbek bağına bağlanan şey yastığıdır, beşiğe konulmaz.”¹⁴¹

3.8. Çocukları Öldürme Sebepleri

Tarihî süreç içerisinde toplumda âdet haline gelmiş bazı olayların arka planında farklı sebepler bulunmaktadır. Cahiliye dönemi Arap toplumunda, toplumun tamamında olmasa da bir kısmının uyguladığı çocuk öldürme olgusunun da ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olmak üzere birçok sebebi bulunmaktadır.¹⁴²

¹³⁶ Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb*, C. III, 51.

¹³⁷ Kurtubî, A.g.e., C. VIII, 433.

¹³⁸ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 91.

¹³⁹ Taberî, C. VIII, 51.

¹⁴⁰ Muhammed Tahir İbn Âşur (1879-1973), *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, C. XV (Tunus: ed-Dar Tunus, 1984), 87.

¹⁴¹ Kurtubî, A.g.e., C. VIII, 433.

¹⁴² Ahmet Acarlıoğlu, “Cahiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslâm Tarihi Perspektifinden Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 23, S.1 (Haziran 2019): 457.

3.8.1. Fakirlik Korkusu

Cahiliye döneminde Araplar birçok sebepten dolayı çocuklarını öldürüyorlardı. Bu sebeplerin en bilineni fakirlik korkusudur.¹⁴³ Sadece fakir olan kimseler değil, aynı zamanda zengin olan kimseler de bir gün fakir olma korkusuyla çocuklarını öldürebiliyordu. Çünkü yaşadıkları bölgede sık sık yaşanan kuraklık sebebiyle kıtlıkla mücadele etmek durumunda kalıyorlardı.¹⁴⁴ Nitekim kıtlık sebebiyle insanlar yiyecek bir şeyler bulmakta zorlanıyordu. Açlığın şiddetinden ekmeği kanla karıştırıp adına el-İlhiz (العلهز) dedikleri yiyeceği yiyorlardı.¹⁴⁵

Fakirlik korkusuyla alakalı Kur'ân-ı Kerim'de iki âyet-i kerime bulunmaktadır.

*De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin- biz, sizin de onların da rızkını veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunları Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşüncünüz anlıyorsunuz.*¹⁴⁶

*Geçim endişesi korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.*¹⁴⁷

Âyetlerde geçen (املاق) kelimesi fakir düştü manasına gelmektedir. Âyetlerin zahirinden de anlaşılacağı üzere kız erkek ayrımı yapılmamaktadır. Bu da bize cahiliye döneminde hem kız hem de erkek çocuklarının öldürüldüğüne dair bilgi vermektedir.¹⁴⁸

¹⁴³ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 4. bs. (Ankara: Ankara Okulu, 2020), 123.

¹⁴⁴ Seyyid Abdulaziz Salim, *Târîhu'l- Arab fî asari'l-cahiliyye*, 450-451.

¹⁴⁵ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 88-89.

¹⁴⁶ Kur'ân, el-Enam, 6/151.

¹⁴⁷ Kur'ân, el-İsra, 17/31.

¹⁴⁸ Kurtubî, A.g.e., C. VII, 229. Kebire bint Ebi Süfyan'ın dört erkek çocuğunu öldürdüğünü yukarıda zikredilmiştir.

Eğer bir Arap fakirlik korkusundan dolayı çocuğunu öldürmeye kastederse tercihini kız çocuğundan yana kullanıyordu. Çünkü erkek çocuk büyüdüğü zaman savaşlara baskınlara ve yağmalara katılarak kendi geçimini temin edebiliyordu. Kız çocuklarının ise böyle bir imkânı olmadığından fakirliğe düşme korkusundan kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı.¹⁴⁹ Özellikle Kinde kabilesi fakirlik korkusundan dolayı kız çocuklarını öldürmüşlerdir.¹⁵⁰

3.8.2. Namus Kaygısı

Cahiliye dönemi Araplarında fakirlik korkusundan sonra en çok namus kaygısı sebebiyle kız çocuklarının öldürdüğü anlaşılmaktadır. Burada fakirliğin namus korkusunu tetiklediği söylenebilir. Çünkü fakirlik sebebiyle çıkacak olan talan ve yağmalarda kız çocukları ve kadınlar esir alınmaktaydı.¹⁵¹ Esir alınan kadınların ırzlarına tasallut edilir kaygısı bulunmaktaydı.

Araplarda ırz, şeref manasına gelmektedir. Bir Arabın ırzına zarar gelmesi demek şerefine zarar gelmesi demektir. Kişinin kendi şerefini koruduğu gibi kabilesinin hatta civardaki komşularının da şerefini koruması gerekiyordu. Bir kişinin şerefi lekelenmiş mi kedisıyla beraber kan bağının bulunduğu asabesi de harekete geçerdi. Şerefi lekelenen kişi bu duygudan kurtuluncaya kadar kendini kirli sayar öcünü alıncaya kadar rahat edemezdi.¹⁵²

İslâmiyet'ten önce bir kadının kız çocuk doğurması ile namusuna leke getirmesi bir sayılırdı.¹⁵³ Savaş esnasında esir alınan kadın ve kızların ırzlarına tasallut edildiği gibi fuhşa zorlanma ihtimalleri de vardı ki bu da babanın şerefine leke gelmesi demektir.¹⁵⁴ Bu kadın ve kızlardan esarete dayanamayıp intihar edenler olduğu gibi durumu

¹⁴⁹ Şemseddin Günaltay, “Kabile'l-İslâm Araplarında İçtimai Aile”, (1926), 89.

¹⁵⁰ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 94.

¹⁵¹ Âdem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, (İstanbul: Kuramer, 2017), 229.

¹⁵² Cevâd Ali, A.g.e., C. IV, 573.

¹⁵³ Abdülğani Abdurrahman Muhammed, *Zevcati'n-nebi Muhammed (sav) ve Hikmeti Teaddihünne* (Kahire: Mektebetü Medbuli, 1988), 33.

¹⁵⁴ Mustafa Çağrırcı, “Asr-ı Saâdet'te Oluşan İslâm Ahlâkı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, C. III (ed. Vecdi Akyüz), (İstanbul: Beyan Yay.1994), 21-85.

kabullenenler de bulunmaktaydı.¹⁵⁵ Esir alınan kadınların ve kızların aileleri ve kabileleri ne kadar güçlü ve kuvvetli ise bu esaretten kurtulma olasılıkları da o kadar kuvvetli oluyordu. Kabileleri tarafından kurtarılabildiği gibi kendi çabalarıyla kaçarak kurtulanlar da bulunmaktaydı.¹⁵⁶

Cahiliye döneminde yaşayan bir adama kız çocuğunu evlendirmekten daha ağır gelen bir şey yoktu. Kız çocuğunu evlendirmeyi namusuna leke sürülmüş olarak kabul ediyordu. Kız çocuğunu evlendirmektense onu öldürmeyi kendine daha sevimli buluyordu. Bu hususla alakalı Âkil b. Alkame kızı Harb nişanlandığı zaman ona şöyle demiştir: “Bana seni evlendirmek için bin köle ve deve verilseydi bile senin vasıtanla birileriyle akraba olmaktansa kabir bana daha sevimli gelirdi.” diyerek kızının evlenmesinden dolayı yaşadığı utancı dile getirmiştir. Aynı şekilde kızının evlenmesinden dolayı utanç duyan Abdullah b. Tâhir de şöyle demiştir:

*Her babanın işleriyle ilgilenen bir kızı vardır, işlerini üç damadı yürütür.
Damadına hamd edilirse, ona bakan bir koca, içinde oturan bir vestiyer ve
sakladığı bir mezar vardır. En hayırlısı da kabirdir.*¹⁵⁷

Namus endişesi ile ilk olarak kızlarını öldürdüğü iddia edilenlerden bir tanesi de Lokman b. Ad isimli kişidir. Eşlerinin kendisini aldattığını öğrenince olayın faillerini öldürdüğü gibi bununla da yetinmeyip ileride aynı işi yapar diye kendi kızlarını da öldürmüştür.¹⁵⁸

İslâm'dan evvel kızları bekleyen bir diğer tehlike de bazı kralların evlenen kızlarla kocasından önce beraber olma durumuydu. Bu konuyla alakalı şöyle bir olay anlatılmaktadır: Tasm kabilesinin kralı Cedisli bir gelinin ilk gecesini kocasından önce kendisi ile geçirmesini ister. Ufeyre isimindeki bu gelin kralın heva ve hevesinin kurbanı olur.

¹⁵⁵ Rıza Savaş, *Hız Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1992), 28.

¹⁵⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/889), *eş- Şi'r ve 'ş-şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Daru'l-Maârif, 1982), 450.

¹⁵⁷ Âlûsî, *Buluğu'l-ereb*, C. II, 9.

¹⁵⁸ Acarlıoğlu, A.g.e., 454.

Perişan bir halde kavminin yanına gelerek şu mısraları söyler: “*Cedis’ten daha aşağılık ve rezil bir kavim yoktur. Hiç geline böyle yapılır mı? Mehrini vermiş, hediyelerini getirmiş hür erkek buna razı olur mu?*” Ayrıca kavmini galeyana getirmek için “*İçinizde karınca sayısı kadar erkek varken genç kızlarınıza karşı yapılan bu harekete ses çıkarmamak size yakışır mı?*” dedi.

Ufeyre’nin bu haykırışı karşısında kavmi sessizliği bozar. Tams ve Cedis kabileleri arasında çıkan savaşta Tams kabilesi yenilir, zalim kral öldürülür.¹⁵⁹

Bu konuyla alakalı bir başka hadise de şu şekildedir: Bir zamanlar Yahudilerin başına Fityevn adında ahlaksız bir hükümdar geçer. Bu hükümdar, evlenecek her kızın kocasının evine gitmeden kendi yanında bir gece kalmasını ister. İnsanın namusuna ve onuruna ağır gelecek olan bu davranışı zorla da olsa Yahudilere kabul ettirir. Fityevn bu ahlakla bağdaşmayan davranışı Evs ve Hazrec kabilesi halkına da tatbik etmek istedi. Malik b. Aclan’ın kız kardeşi, Beni Süleymden biri ile nişanlanmıştı. Fityevn kızın kendi yanında kalması için adamlarını gönderir. Malik bu haberi alınca çok öfkelenir. Kadın kıyafetleri giyerek kız kardeşi ile zalim kral Fityevn’in konağına gider. Yanına aldığı kılıcı ile Fityevn’i öldürür.¹⁶⁰

3.8.3. Tanrıya Kurban Etme

İslâmiyet öncesi dönemde çocukların öldürülme sebeplerinden biri de inançları uğruna ya da istedikleri bir şeyin gerçekleşmesi için nezir olarak adamalarıdır. Nezir olarak adamanın bilinen en eski örneği Hz. İbrahim’e aittir. Rivayet edildiğine göre Hz. İbrahim Allah’tan kendisine erkek ve salih bir evlat bağışlamasını istedi ve: “Ey Rabbim bana salihlerden olacak bir evlat ver.”¹⁶¹ diye duada bulundu. Bundan dolayı melekler kendisine halim tabiatlı bir erkek çocuğunun olacağını müjdesini verdiklerinde Hz. İbrahim “O zaman bu çocuk Allah rızası için kurban olsun.” dedi.¹⁶²

¹⁵⁹ İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-tarih*, C. I (Ürdün: Beytül-efkari’d-devleviyye), 101.

¹⁶⁰ Ziya Kazıcı, *Kur’ân-ı Kerim ve Garb Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, (İstanbul: Bahar Yayınları,1971),169.

¹⁶¹ Kur’ân, es- Saffat, 37/100.

¹⁶²İbnü’l Esîr, *el Kâmil fi’t-tarih*, C. I, 38.

Arabistan’da çocuk kurban etme hadisesinin en bilinen örneği Hz. Peygamberin dedesi Abdulmuttalib’in adağının yerine gelmesi hasebiyle oğlunu kurban etmek istemesidir. Rivayete göre Abdulmuttalib bir ara Hicr mevkiinde uykuda iken rüyasında zemzem kuyusunu kazmakla emredildiğini gördü. Rüyasında kendisine öğretilen yere gitti. Zemzem kuyusunun yerini tayin edince sabahleyin oğlu Haris’i de alarak tespit ettiği yeri kazmaya başladılar. Bir müddet kazdıktan sonra zemzem kuyusunun ağzına kapatılan taşı gördüğünde tekbir getirmeye başladı. Haberi alan Kureyşliler kazılan yere geldiler ve kendilerinin de bu kuyuda hakları olduğunu iddia ettiler. Abdulmuttalib bu isteklerine olumsuz yanıt verince aralarından Adıyy b. Nevfel “Sen yalnız bir adamsın. Tek oğlundan başka dayanacağın kimse yok. Nasıl olurda bize karşı gelir, bize boyun eğmezsin.” dedi. Onu tek erkek çocuğu olduğu için hakir görmeleri Abdulmuttalib’in içini adeta bir kor gibi yaktı ve şöyle bir adakta bulunarak: “Yemin olsun ki on tane erkek çocuğum olur ve onlar beni kollayacak bir yaşı ulaşırsa kesinlikle onlardan birini Kabe’nin nezdinde Allah için boğazlayarak kurban edeceğim.” dedi. O dönemde erkek çocuğu güç kuvvet demekti. Kişinin ne kadar çok erkek çocuğu varsa o kadar güçlü kuvvetli sayılıyordu. Aradan yıllar geçti Abdulmuttalib’in on oğlu oldu. Verdiği sözü unutmayan Abdulmuttalib, onları bir araya topladı ve başından geçen olayı anlatarak, içlerinden birini kurban etmesi gerektiğini söyledi. Hepsi hiç tereddüt etmeden razı oldular ve nasıl yapacağını sordular. Abdulmuttalib “Her biriniz bir ok alın, üzerine kendi isminizi yazın ve okları bana verin.” dedi. On oğlu da babasının dediğini yaparak okların üzerine isimlerini yazdılar. Abdulmuttalib okları da alıp Kâbe’nin içindeki Hübel putunun yanına gitti. Putun yanındaki ok çekme memuruna elindeki okları verdi. Memur içlerinden bir oku çekti üzerindeki ismi okuyarak “Abdullah!” dedi. Bunun üzerine Abdulmuttalib oğlu Abdullah’ın elinden tuttu diğer eline de bıçağı aldı. Oğlunu kurban etmek için İsaf ve Naile putlarının yanına götürünce Kureyşliler ona “Yemin olsun ki sen bu fiili yaparsan bundan sonra herkes oğlunu getirip onu burada boğazlayacaktır.” dediler. Kureyşliler ve Abdulmuttalib’in oğulları babalarını ikna etmek için çok yalvardılar. Bunu yapma. Hicaz’da Arife bir kadın var Abdullah’ı da al onun yanına git. Eğer oğlunu boğazlamanı istersen onu boğazlarsın. Eğer başka bir kurtuluş yolu söylerse onu kabul edersin dediler. Abdulmuttalib zorda olsa söyleneni kabul etti. Bunun üzerine nihayet Medine’ye geldiler. Arife kadını Hayber’de buldular. Abdulmuttalib olayı olduğu gibi anlattı.

Arife kadın sordu: “Sizde bir insanın diyeti nedir?”

Abdumuttalib, “On deve” dedi.

Arife kadın, o halde memleketinize dönün. Çocukla on deveyi alıp ok çektiğiniz yere gidin. Bir tarafta çocuğunuz, diğer tarafta ise on deve olmak üzere ikisinin arasında ok çekin. Ok develere çıkarsa develeri kurban edip çocuğu kurtarın. Yok eğer çocuğa çıkarsa her defasında develerin sayısına bir diyet miktarı daha ekleyerek Rabbiniz razı oluncaya kadar ok çekmeye devam edin. Ne zaman ok develere çıkarsa onları boğazlayarak kurban edin. Bu şekilde hem Rabbinizi razı etmiş hem de çocuğunuzu kurtarmış olursunuz dedi.

Abdumuttalib, Mekke’ye döndü. Oğlu Abdullah ile on deveyi alarak Kabe’ye gitti. Arife kadının tavsiyesi üzerine, Abdullah ile develer arasında kura çekilmeye başlandı ta ki develerin sayısı yüzü buldu. Tekrar ok çekilince bu kez develere çıktı. Böylece Abdullah kurban edilmekten kurtuldu.¹⁶³

Hz. Peygamber, babası Abdullah’ın ve cediti İsmail’in kurban edilme hadisesine işaret ederek “Ben iki kurbanın oğluyum.” demiştir.¹⁶⁴

Arapların bir kısmı inandıkları değerler ya da tanrıları erkek çocuklarını kurban ederken, bir kısmı da ailenin en zayıf halkası olarak gördükleri kız çocuklarını kurban ediyorlardı.¹⁶⁵ Wellehausen ise kız ve erkek çocuklarının yanı sıra Uzza isimli puta esirlerin de kurban olarak sunulduğunu iddia etmektedir.¹⁶⁶

3.8.4. Melekleri Allah’ın Kızları Saymaları

Cahiliye döneminde kız çocuklarının kurban edilmesinin arka planında bulunan bir diğer sebep de melekler Allah’ın kızlarıdır, öldürülen kızlar meleklerle karışır inancıydı.¹⁶⁷ Melekleri Allah’ın kızları saymaları hakkında Kur’ân-ı Kerim’de

¹⁶³ İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege C. I (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006),196- 210.

¹⁶⁴ Âlûsî, *Buluğu’l-ereb*, C. III, 46.

¹⁶⁵ Acarlıoğlu, A.g.e., 456.

¹⁶⁶ Ebü’l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 204/819 [?]), *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Düşüngen (Ankara: AÜİFY, 1968), 70.

¹⁶⁷ Alûsî, *Buluğu’l-ereb*, C. III, 50.

“Ahirete inanmayanlar meleklerle dişi varlıkların isimlerini takıyorlar.”¹⁶⁸ buyrulmaktadır. Allah Teala, melekleri Allah’ın kızları saymalarını ve onlara dişi isimler vermelerini şiddetle reddeder.¹⁶⁹

Bu konuyla alakalı başka bir âyet-i kerimede “Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.” buyrulur.¹⁷⁰ Kurtubi, en-Nahl suresindeki “Bir de onlar kızları Allah’a isnat ederler”¹⁷¹ âyet-i kerimesinin Huzâ’a ve Kinâne kabileleri için inzal olduğunu söylenmektedir. Zira onlar meleklerin Allah’ın kızları olduğunu savundukları için “Kızları kızlara gönderin”¹⁷² diyorlardı. Melekleri gözle göremedikleri için onları gizlenme ve görülmeme bakımından kızlara benzetmişler ve onlar için kızlar lafzını kullanmışlardır. Tıpkı güneşin hâlesi, o net parlaklığı ve kesintisiz ışığı sebebiyle sanki gözle görülemediği için müenneslik isnad ettikleri gibi meleklerle de müenneslik isnad etmişlerdir.¹⁷³ Meleklerin doğrulmamış olmaları onlar için aldaticı başka bir sebeptir.¹⁷⁴ Melekleri, Allah’ın kızları saymaları ve bu sebeple kız çocuklarını öldürmeleri Allah hakkında söyledikleri yalan, küfür ve iftiradan başka bir şey değildir.

Cahiliye döneminde insanlar arasında önemli bir yere sahip olan Lat, Menat ve Uzza’yı Allah’ın kızları olarak kabul etmişlerdiler. Allah’la doğrudan akrabalık bağları olduklarını düşündükleri gibi bu putlara kutsiyet atfederek ilahî varlıklar olarak algılamışlardır.¹⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim’de “Gördünüz mü o Lat, Uzza’yı? Ve üçüncüleri

¹⁶⁸ Kur’ân, en-Necm, 53/27.

¹⁶⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner C. XIII (İstanbul: Çağrı Yayınları), 7546.

¹⁷⁰ Kur’ân, ez-Zuhruf, 43/19.

¹⁷¹ Kur’ân, en- Nahl, 16/57.

¹⁷² Kurtubî, *Ahkâmi’l Kur’ân*, çev. Beşir Eryarsoy C. X (İstanbul: Buruc Yayınları, 2000), 182.

¹⁷³ Fahreddin Razî, *Mefâtihu’l-gayb*, C. XIV, 252.

¹⁷⁴ Alusi, A.g.e., C. III, 50.

¹⁷⁵ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ve İnanç Arasında-Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar-* (Samsun: Etüt Yayınları, 1998), 63.

olan Menat'ı. Demek erkek size, dişi O'na öyle mi?"¹⁷⁶ âyeti ile Allah'ın gazabı anlatılır.

3.8.5. Uğursuzluk Getireceği Düşüncesi

Cahiliye döneminde kız çocuklarının öldürülmesinin bir diğer sebebi de ailelerine ve evlerine uğursuzluk getireceği düşüncesi idi. Onların bu şekilde düşünmesine sebep olan şey kız çocuğunun doğduğunda mavi gözlü, benli, sarı saçlı, alaca tenli, topal, çolak olmak gibi kusurlarının bulunmasıydı.¹⁷⁷

Böyle hastalıklı çocukların ilerleyen zamanlarda kendilerine yük olacağını ve büyüdüğünde evlenemeyeceklerini düşünürlerdi. Sevede binti Zühre doğduğunda kendisinde bu kusurlardan birkaçı mevcut olduğundan uğursuzluk getireceği düşüncesi ile öldürülmek istenmiştir.¹⁷⁸

3.8.6. Utanç Sebebi

Cahiliye dönemi dediğimiz İslâm'ın gelişinden önceki dönemlerde Arap yarımadasında genel olarak aşağı ve orta tabakalardaki kadınların hiçbir değeri ve önemi yoktu. Bu husus doğumdan itibaren başlıyordu. Bir kişi erkek çocuğu olduğu zaman şenlik yapar, sevinir, kız çocuğu olduğu zaman âdeta büyük bir suç işlemiş gibi utanır ve üzüntü duyardı.¹⁷⁹ Bu utancın sebeplerinden biri herhangi bir baskın veya savaş esnasında kızların düşman eline düşmesi durumunda kabile ve aşiretin yüz karası olacak¹⁸⁰ esir edilip satıldığında ise ailesinin bundan utanç duyacak olmasıdır.¹⁸¹ Kız çocuklarını utanç sebebi olarak görenler hakkında Kur'ân-ı Kerim'de "Onlardan birine bir kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen bu kötü müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın verdikleri hüküm ne kadar

¹⁷⁶ Kur'ân, en-Necm, 53/19-21.

¹⁷⁷ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 89.

¹⁷⁸ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 89.

¹⁷⁹ Mehmed Dikmen, *İslâm'da Kadın Hakları*, 2 bs. (İstanbul: Cihan Yay. 1983), 25.

¹⁸⁰ Murat Sarıcık, *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye* (Isparta: 1998), 41-42.

¹⁸¹ Adnan Demircan, *Kız Çocuklarının Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, 24.

kötüdür!”¹⁸² buyrulmaktadır. Şayet utanç duyduğu bu kızı öldürmeyip hayatta tutmak isterse onu hor hakir görür, onunla ilgilenmez, ona miras bırakmaz erkek çocuklarını ondan üstün tutardı.¹⁸³ Bir diğer sebebi de kızları Allah’a isnad ettiklerinden kız çocuğu ile müjdelendiği zaman bundan hoşlanmaz, tiksindir, verilen müjdenin kötülüğünden dolayı vücudunu üzüntü kaplar ve utanç sebebiyle insanlardan saklanırdı.¹⁸⁴

Onların utancını “Onlardan biri, Rahman’a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelence, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir”¹⁸⁵ âyeti anlatmaktadır.

Zaman zaman adamın, karısının kız çocuk doğurmasına kızıp evi terk ettiği de olurdu. Rivayete göre Dabbe aşiretinden Ebu Hamza isimli bir adam, karısının kız doğurmasına kızıp çadırını terk ederek geceleyin komşunun çadırında kalınca karısı şu beyti söylemiştir:

*Ebu Hamza’ya ne oluyor ki bitişiğimizdeki evde kalıyor da bize gelmiyor!
Oğullar doğurmuyoruz diye çok kızgın! Vallahi bu bizim elimizde değil! Biz
ancak bize verileni alıyoruz! Ekicilerimiz için bir tarla mesabesindeyiz!
Onlar bize ne ekerse biz onu bitiririz!*¹⁸⁶

Cahiliye döneminde kız çocuğu olması sebebiyle utanç duyan bir adam öfkesinden karısını “zihar” yaparak boşuyordu. Karısı bir kız çocuğu doğurduğunda, ona kız çocuğunu gömmesini emrederlerdi. Kadın buna tereddüt ettiği zaman “eğer sen onu toprağa gömmezsen sen bana anamın sırtı gibisin” derlerdi. Onlar kız çocuk doğurmaya alışkanlık haline getirmiş olan karılarını uğursuzluk getirdiğini düşündükleri için ve cinsel ilişkilerini sürdürdükleri takdirde kız çocuğu

¹⁸² Kur’ân, en-Nahl, 16/58-59.

¹⁸³ İbn Kesir, A.g.e., C. IX, 4508.

¹⁸⁴ İbn Kesir, A.g.e., C. XIII, 7142.

¹⁸⁵ Kur’ân, ez-Zuhruf, 43/17.

¹⁸⁶ Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhız, (ö/869), *el-Beyan ve ’t-tebyin*, çev. İbrahim Şemseddin. C. I (Beyrut: Müessesü’l-a’lemili’l-matbuat, 2003), 186.

doğurmalarından korktukları için zihar yoluna gittiklerini söylemek yanlış bir ifade olmaz.¹⁸⁷

3.9. Kur'ân-ı Kerim'de Ve'din Yasaklanması

Çocukların diri diri gömülmesi ile alakalı olarak Kur'ân-ı Kerimde bu işi yapanlar kesin bir dille ikaz edilmektedir.

*Bunun gibi, ortakları, müşriklerden birçoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Öyleyse onları uydurduklarıyla baş başa bırak!*¹⁸⁸

*Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değildirler.*¹⁸⁹

*De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kaldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın Allah'ın yasakladığı cana kıymayın! İşte bunları Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.*¹⁹⁰

*Onlardan birine bir kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen bu kötü müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!*¹⁹¹

¹⁸⁷ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, C. I (İstanbul, Yarın Yayınları: 2019), 131.

¹⁸⁸ Kur'ân, el-En'am, 6/137.

¹⁸⁹ Kur'ân, el-En'am, 6/140.

¹⁹⁰ Kur'ân, el-En'am, 6/151.

¹⁹¹ Kur'ân, en-Nahl, 16/58-59.

*Geçim endişesi korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.*¹⁹²

*Onlardan biri, Rahman'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.*¹⁹³

*Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyendir.*¹⁹⁴

*“Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda”*¹⁹⁵

Bu âyetler arasında en can alıcı olan Tekvir suresinde geçen âyetlerdir. Çünkü cahiliye döneminde bir kişi kızını öldürür, buna karşılık köpeğini beslerdi. Allah Teala bu âyetlerle insanların bu tutumunu kınamaktadır.¹⁹⁶ Sorunun öldürülen kız çocuğuna sorulup, öldüren kişinin muhatap alınmaması onu susturmak, utandırmak ve cevapsız bırakmak içindir.

Yukarıda altında yatan sebeplerle izah edildiği üzere kız çocuklarının öldürülmesinin arka planında ekonomik, sosyolojik, psikolojik olmak üzere birçok sebep vardı. Kız çocuklarını öldürmeyi yasaklayan âyetlerin muhtevassından da anlaşılacağı üzere sebeplerin neler olduğu dikkate alınmadan bu çirkin âdet kesin bir dille reddedilmiştir.

3.10. Hz. Peygamber'in Ve'de Karşı Mücadelesi

Hz. Peygamber, İslâmiyet'in gelmesiyle birlikte bu çirkin âdeti uygulayanlar ile mücadele etmiş, sık sık her ortamda bu uygulamanın çirkinliğine dikkat çekmiş ve bu çirkin âdetin ilgası için çok büyük gayret sarf etmiştir. Kız çocuklarının hiçbir

¹⁹² Kur'ân, el-İsra, 25/31.

¹⁹³ Kur'ân, ez-Zuhruf, 43/17.

¹⁹⁴ Kur'ân, el-Mümtehine, 60/12.

¹⁹⁵ Kur'ân, et-Tekvir, 81/8-9.

¹⁹⁶ Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, çev. Hüseyin Yıldız C. XV (İstanbul: Ocak Yayınları, 2012), 256-257, Taberi, C. IX. 21.

değerinin olmadığı ortamda kız çocuklarına verdiği önem ile haber vermeye çalışmıştır. Kızı Fatıma için “babasının annesi”¹⁹⁷ gibi sevgi sözcükleri kullanırken “Fatıma bendendir. Ona eziyet veren her şey bana eziyet verir.”¹⁹⁸ diyerek de kızına olan sevgisi ile insanlığa örnek olmuştur.

İnsanların, kendi kızlarına değer vermediği bir dönemde Hz. Peygamber kızlarına değer verdiği gibi torunlarına da aynı değeri göstermiştir. Hz. Peygamber torunu Hasan’ı yanağından şefkatle öptü. O esnada yanında Akra b. Hâbis oturuyordu. Akra:

“Benim on tane çocuğum var, bugüne kadar hiçbirini öpmüş değilim!” dedi. Hz. Peygamber baktı ve *“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz!”* buyurdular. Yine Hz. Peygamber’e bir bedevî gelerek: *“Siz çocuklarınızı öper misiniz, biz hiç öpmeyiz!”* dedi. Hz. Peygamber *“Allah senin kalbinden merhamet ve şefkat duygusunu çekip aldıysa ben ne yapabilirim ki?”* buyurdular.¹⁹⁹

Hz. Peygamberin kız torunu hakkında Ebû Katâde şöyle rivayet etti:

Bizler Hz. Peygamberin kapısının önünde oturmuş vaziyette iken bir adam Ümame binti Ebû'l-Âs'ı taşıyor olduğu halde geldi. Ümame'nin annesi Zeyneb binti Resulullah'tı. Ümame, Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde çocuk yaşıyordu. Hz. Peygamber onu omzuna alarak namaz kılardı. Rükûa vardığında onu yere bırakırdı. Ayağa kalktığında ise tekrar omuzuna alırdı. Namaz bitinceye kadar bu şekilde devam ederdi.²⁰⁰

Hz. Peygamber kızlarından birini kucığına almış otururken Temim kabilesi reislerinden Kays b. Asım Hz. Peygamberin yanına geldi. Kays çocuğu görünce “Muhammed kokladığın bu koyun kimdir? dedi. Hz. Peygamber ona “kızım” diye cevap verince “Benim birçok kızım vardı. Gelgelelim hiçbirini koklamadım, hepsini

¹⁹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Hasan Abdulmennan. C. II (Beyrut: Daru'l-efkari'd-devleviyye, 2009), 3011.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. XIV, 91.

¹⁹⁹ Buhârî, “Edeb”, 18.

²⁰⁰ İbn Sad, A.g.e., C. X, 56.

diri diri toprağa gömdüm” deyince Hz. Peygamber “Bedbaht adam! Kalbinde insani hislerde mi yok? Evlat sevgisini hissetmeyecek kadar katı yürekli misin?” dedi.²⁰¹

Bi’set’in on ikinci senesinde gerçekleşen I. Akabe Biatı’nda yeni Müslüman olan Medineliler “Allah’a şirk koşmamak, zina yapmamak, hırsızlık yapmamak, iftira atmamak, çocuklarını öldürmemek, hayırlı işlerde isyan etmemek” üzerine biat etmişlerdir.²⁰²

Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiğinde Ensar’ın hanımları bir evde toplandı ve Hz. Peygamber, onların yanına Hz. Ömer’i gönderdi. Hz. Ömer bu hanımlara “Allah’a ortak koşmamak, çocuklarınızı öldürmemek, iftira atmamak ve hırsızlık yapmamak üzere biat eder misiniz?” diye sorunca “Evet” diyerek biat etmişlerdir.²⁰³

Hz. Peygamber de Mekke’nin fethini takiben Müslüman olan kadınlardan aynı şekilde biat almıştır. Bu kadınların arasında Muaviye’nin annesi Hind b. Utbe b. Rebia’da vardı. Hind biat etmek için Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber ona Müslüman olanların yapmaması gereken “Allah’a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina yapmamak” gibi hususları bildirince Hind, Hz. Peygambere “Bize öldüreceğimiz evlat mı bıraktın?” dedikten sonra biat etmiştir.²⁰⁴

Sadece kadınlar değil erkekler de aynı hususlar hakkında Hz. Peygambere biat etmişlerdir. Bu konu hakkında Ubâde b. Sâmit şöyle diyor: Hz. Peygamber bize sizler de hanımların biat ettiği şeyler hakkında biat etmez misiniz?” dedi. Bize biat etmemiz gereken hususların neler olduğunu anlattı. Biz de bunları kabul ettik ve Hz. Peygambere biat ettik.²⁰⁵

İbn Mesud’dan rivayet edilen bir hadiste İbn Mesud şöyle der: Ben “*Ey Allah’ın elçisi, en büyük günah hangisidir? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde Allah’a ortak koşmandır, buyurdular. Sonra hangisi? diye*

²⁰¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 4. bs. (Ankara: Ankara Okulu, 2020), 123.

²⁰² İbn Sad, A.g.e., C. X, 16.

²⁰³ İbn Sad, A.g.e., C. X, 9.

²⁰⁴ Heysemî, *Mecmeu’z-zevaid*, C. X, 66.

²⁰⁵ İbn Sad, A.g.e., C. X, 10.

*sordum. Seninle yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir, buyurdular. Sonra hangisidir? diye sordum. Komşunun hanımı ile zina etmendir.” dedi.*²⁰⁶

Muğire b. Şu'be'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber: “Allah size ana babaya itaatsizlik etmeyi, verilmesi gerekeni vermeyip almaya hakkı olmayan şeyi istemeyi ve kız çocuklarını diri diri gömmeyi haram kılmış; dedikodu yapmayı, çok soru sormayı ve malı israf etmeyi mekruh kılmıştır.” buyuruyor.²⁰⁷

Hz. Peygamber kız çocuklarını öldürmeyi yasaklamanın yanı sıra kız çocuklarına güzel bakanları da cennetle müjdelemiştir.

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

*“Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yan yana bulunacağız.” dedi ve parmaklarını bitişirdi.*²⁰⁸

*Hz. Aişe şöyle anlatır: Yanında iki kız çocuğu olan bir kadın gelerek bir şeyler istedi. Evde hurmadan başka bir şey yoktu. Onu çıkarıp kadına verdim. Kendisi hiç tatmadan hurmayı ikiye bölerek çocuklarına verdikten sonra kalkıp gitti. Bu sırada Hz. Peygamber yanımıza geldi. Ben de olup biteni anlatınca şöyle buyurdu: “Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar.”*²⁰⁹

*Ebu Said el-Hudrî' den rivayet edilen bir hadisi şerifte Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Kimin üç kızı veya üç kız kardeşi ya da iki kızı veya iki kız kardeşi olup da geçimlerini sağlar, onlar hakkında Allah'tan korkarsa, o kişi için cennet vardır.”*²¹⁰

²⁰⁶ Ebu Davud, “Talak”, 50.

²⁰⁷ Buhârî, “İstikrâz”, 19, “Edeb”, 6, “Zekât” 53; Müslim, “Akdıye”, 10-14.

²⁰⁸ Müslim, “Birr”, 149.

²⁰⁹ Buhârî, “Zekât”, 10, “Edeb”, 18; Müslim, “Birr”, 147.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 17/476.

Bu hadisi şerifte sadece kız çocuklarını değil kız kardeşlerinin de korunup kollanmasına dikkat çekmiştir.

İslâmiyet'in gelmesinden önceki dönem olan cahiliye toplumunda çok yaygın olmamakla birlikte uygulanan mev'ûde âdeti ile alakalı olarak gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadisî şeriflerde bu uygulamanın çirkinliğine dikkat çekilmiş ve İslâmiyet ile tamamen ortadan kaldırılmıştır. İslâmiyet kadın ve kızlara hakkı olan değeri vermiştir. Sadece Kur'an-ı Kerim'de değil, hadisî şeriflerde de gereken değer verilmiş yukarıda izah edildiği üzere kız çocuklarına bakmanın faziletinden bahsedilmiştir.

İslâmiyet ile soylu ve aristokrat ailelerin kadın ve kızları değil, bütün Müslüman kadın ve kızlar sosyal hayatta aktif olarak rol almışlardır. Bunun en güzel örneği Hz. Ömer'in akrabalarından olan Şifa binti Abdullah ile Selma binti Nuhayk el-Esediyeye bizzat Hz. Peygamber tarafından pazarın bazı işlerini görüp gözetmek üzere hisbe vazifesi ile görevlendirilmişlerdir.²¹¹

Hz. Peygamber döneminde kadınlar, çalışma hayatında özellikle el becerisi gerektiren işlerde aktif olarak çalışıyorlardı. Hz. Peygamber'in hanımı Zeyneb binti Cahş'ın dikiş diktiği, aynı el becerisine Esmâ binti Umeys'in de sahip olduğu rivayet edilir. Kadınlar sadece sosyal hayatta değil birçok alanda aktif olarak rol alıyorlardı.²¹²

²¹¹ Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 20 bs. (İstanbul: İFAV, 2021), 232.

²¹² Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1992), 223. Daha geniş bilgi için bakınız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NİKAH ŞEKİLLERİ

4.1. Aile Yapısı

Aile müessesesi ilk defa Hz. Âdem ve Hz. Havva tarafından Allah'ın takdiri ile kurulmuş dolayısı ile insanlığın tarihi kadar geçmişe sahiptir.²¹³ Aile, tarih boyunca varlık göstermiş bütün din ve düşüncelerde toplumun mihenk taşı olarak kabul görmüş ve insanların neslini devam ettirmek için şekillendirdiği en eski ve en köklü yapıdır.²¹⁴ En dar çerçevede ise aile iki kişinin (karı-koca) sevgi ve bağlılık temelleri üzerine inşa ettiği müessesedir.²¹⁵ Aileyi oluşturan fertler zamana, bölgeye, iktisadî ve sosyal yapıya göre farklılık arz etmektedirler.²¹⁶

Yahudilikte; aile sosyal değil, aynı zamanda dinî bir topluluktur. Evlilik, Yahudi cemaatinin devamını sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir.²¹⁷ “Rab’ bin topluluğuna girmek”²¹⁸ olarak isimlendirilen evliliğin temel hedefi, “Verimli olun ve çoğalın”²¹⁹ ilahî buyruğunu yerine getirmektir. Bu ilahî buyruk kadını değil erkeği

²¹³ Elif Kübra Türkmen, Abdullah Acar, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 35, (2020): 306.

²¹⁴ H. İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar yay. 2018), 19, Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 463.

²¹⁵ Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, 6 bs. (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 12.

²¹⁶ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

²¹⁷ Yasa’nın Tekrarı, 23/1-8.

²¹⁸ Yaratılış, 1/ 28.

²¹⁹ Salih Çinpolat, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi” *Dini Araştırmalar*, C. 20, S. 51 (Haziran, 2017), 145.

muhatap almaktadır. Bunun içindir ki Yahudilikte erkeğin soyunun devamını sağlaması için erkek evlat sahibi olması gerekmektedir. Erkek evlada sahip olmak için her yola başvurmalı, çoğalma emrini yerine getirmek için gerekli gayreti göstermekten çekinmemelidir. Geleneksel ibâdeti muhafaza etmek ve olduğu gibi nesilden nesle aktarmak babanın görevi olduğundan ailenin reisi babadır. Aile bağlarını koparan kişi atalarının muhafazasından yoksun kalır. Evlenmeyerek ailenin ortada kalmasına sebebiyet veren kimse yalnızca aile bağlarının değil atalar kültürünün de ortadan kalkmasına sebebiyet vereceğinden dolayı bekar olmak Yahudilikte büyük günahdır.²²⁰

Hıristiyanlık; aileyi medenî ya da sosyal bir müessese olarak değil, büsbütün dinî bir müessese olarak kabul etmektedir.²²¹ Hıristiyanlıkta, ruhbanîyet esas olmakla²²² neslin çoğalması için evlilik ve aile kaçınılması mümkün olmayan kutsal bir müessese olarak kabul edilmektedir.²²³ Hıristiyanlar için kutsal olan evlilik konusunda son yetkili kilise olduğundan, dinin emirlerini gerektiği gibi yerine getiremeyenler dahi, dini nikahlarını kilisede yapmak mecburiyetindedirler. Kilisede rahip nezdinde evlenmeyenler Tanrı nezdinde de tam evli sayılmamaktadır.²²⁴ Mesih ve kilisenin tek beden olduğu gibi evlilik sözleşmesi ve kutsamaya iki farklı beden olan gelin ve güveye, Tanrı Kutsal Ruh'unu göndererek evlilik ruhunu çifte aktarır böylece tek beden haline gelirler.²²⁵ Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyanlıkta da ailenin yegâne hâkimi kocadır. Kilisenin başı İsa Mesih olduğu gibi erkek de ailenin başıdır. Üstelik kadının Rabbine bağlı olduğu gibi kocasına bağlı olması zorunludur.²²⁶ Hıristiyanlıkta evlilik kutsal kabul

²²⁰ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, 2/ 196.

²²¹ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, 2/197.

²²² İlk Hıristiyanlar kadının pislik olduğuna ve ondan uzaklaşması gerektiğine, bekarlığın Allah katında evlilikten daha şerefli olduğuna karar verdiler. Ziya Kazıcı, *Kur'ân-ı Kerim ve Garb Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, 94.

²²³ Ali Erbaş, *Hıristiyan Ayinleri: Sakramentler*, (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998), 217.

²²⁴ Nazan Alija, "Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 48.

²²⁵ Canan Seyfeli, *Ermeni Kilisesinde Sakramentler*, 1. bs. (Diyarbakır: Karaşin Cop Center, 2011), 373.

²²⁶ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*. 2/196.

edildiğinden boşanmak yasaktır. Evlilik birliği ancak bir tarafın ölmesi ya da zina sebebiyle son bulmaktadır.²²⁷

Romalılarda; ise aile sosyal, dinî ve iktisadî bir kurumdu. Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi ataerkil bir aile yapısına sahipti. Bütün güç ve yetki aile reisinde toplandığından ilk dönemlerde çocuklarını öldürme, başkalarına satma yetkisine sahiptiler. Kadın evlenmekle aile reisinin ya da kocasının hakimiyeti altına girmektedir.²²⁸

Çin, Hindistan ve İsrail hukukunda kadın, evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra kocasının vesayeti altında bulunur, kendi başına hiçbir hukukî muameleye girişemezdi.²²⁹

Ataerkil bir toplum olan cahiliye Araplarında aile, önemli bir sosyal müessesedir. Onların korunaksız çöl yaşamında kendilerini güvende hissetmelerinin ve geleceklerini güvence altına almalarının öncelikli yolu bu müesseseden geçtiği için, aileyle başlayan, soy ve kabileyle devam eden bu birliktelik onlar için son derece önemlidir.²³⁰ Hal böyle olunca cahiliye döneminde biri toplumsal, diğeri ise tabîi aile diye ayırabileceğimiz iki şekil aile tipi vardı. Toplumsal aile dinî ve hukukî bir şekle sahipti. Araplar bu aileleri falanca oğulları şeklinde ayırmaktaydı. Dinî ve hukukî bir mahiyete sahip olmayan günümüzde çekirdek aile dediğimiz aile ise tabîi aile idi.²³¹

Kabilenin ana birliği oluşturduğu Araplarda erkeğin hâkim olduğu basit bir aile hayatı vardı.²³² Erkek toplumda olduğu gibi aile içinde de kendine has seçkin bir yere sahipti.

²²⁷ Seyfeli, A.g.e., 351.

²²⁸ Aydın, A.g.e., 198.

²²⁹ Mahmud Esad Efendi, *Tarih-i İlm-i Hukuk*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2012), 95.

²³⁰ Zeynep Canan Koçak, “İslâm Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7 (2017), 239.

²³¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 108.

²³² Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, (Ankara, AÜİFY, 1991), 72.

O, ailenin başkanı, idarecisi, ailenin rızkından, yaşamından ve her türlü işlerinden sorumluydu.²³³

Cahiliye dönemindeki evlilikler kabile içi (endogami) ve kabile dışı (egzogami) olmak üzere iki şekilde olurdu.²³⁴ Araplar soyun temizliğine önem verdikleri için genellikle kabile içinden olan kimselerle evlenirdi. Kabile dışından yabancı biriyle evlenmek pek hoş karşılanmazdı. Evliliklerde genellikle küçük ve bakire kız çocukları tercih edilirdi.²³⁵

Cahiliye döneminde kadınla erkeği birbirine bağlayan nikahın dinî bir niteliği olmadığından kadın, sadece çocuk doğurduktan sonra aileye dahil edilirdi. Çocuk doğurmadan ölen kadının eşine taziyeye gidilmezdi. Çocuksuz kadın diyet vermeye mahkûm olursa diyeti kadının kocası değil mensup olduğu kabilesi öderdi. Araplar sadece aile topluluğu akrabalığına önem verirlerdi. Evlilik yoluyla ortaya çıkan akraba bağının hiçbir kıymeti olmadığından babası ölen kişi üvey annesi ile evlenebilmekteydi.²³⁶

İslâmiyet'le birlikte aile yapısı, fizikî olarak çok fazla değişime uğramamış; ancak hukukî, dinî ve ahlakî yönden daha güçlü temeller üzerine oturturulmuş ve sınırları net bir şekilde çizilmiştir. İslam'daki aile yapısını cahiliyedeki aile yapısından net bir şekilde ayıran en temel özellik ise sağlam bir hukukî çerçeveye sahip olmasıdır. İslâmiyet, Arap ataerkil aile yapısını muhafaza etmekle beraber, karı kocadan her birine sorumluluk paylamışını yaparak aile yapısına yeni bir boyut kazandırmıştır.²³⁷ Kur'ân-ı Kerim, kocanın mutlak otorite anlayışını bitirerek, eşler arasındaki aşamalı

²³³ Yusuf Ziya Keskin, "Cahiliyeden İslâm'a Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim" II. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile* (Şanlıurfa, 2109), 92.

²³⁴ Adnan Demircan, *Kadın ve Aile*, 128.

²³⁵ Âlûsî, *Buluğu'l-ereb*, C. II, 3.

²³⁶ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, 129.

²³⁷ Elif Kübra Türkmen, "Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 13.

ilişkiyi, çiftler arası münasebet olarak yeniden belirlemiş, bu münasebet hukuka ve ahlaka yaslandırmıştır.²³⁸

Kur’ân-ı Kerim de:

*“Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp, aranızda sevgi merhamet peyda etmesi de O’nun varlığının delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.”*²³⁹ ve *“Allah sizi tek bir nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulunsun diye eşini de ondan var edendir.”*²⁴⁰ buyrulmaktadır.

Allah’ın insanlar arasına sevgi ve merhamet bağı koyması, kullarına karşı olan merhametinin kanıtıdır.²⁴¹ Hz. Peygamber de “Koca ailenin çobanı olup idaresinden sorumludur. Aynı şekilde kadın da kocasının, evinin ve evladının çobanı olup idaresinden sorumludur.”²⁴² hadisi ile evliliğin eşler arasında bir ortaklık olduğunu göstermektedir. İslâmiyet’in amacı temeli sağlam bir topluluk kurmak olduğundan aileye çok önem vermiştir. Zira toplumun temel taşı ailedir. Aile sağlam olursa toplum da sağlam olur. Aile de evlenme ile kurulur.²⁴³ İslâm’ın geldiği dönem olan cahiliye dönemine bakıldığında zaman sağlam bir aile yapısından bahsetmek olanaksızdır. Bunun gerekçesi ise kadınlara ve çocuklara itibar edilmeyip gereken özenin gösterilmemesidir.²⁴⁴

4.1.1. Evlilik

Ailenin temelini oluşturan evlilik, bütün ilahî dinlerde, kadın ve erkeğin kendilerine mahsus bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına, insan soyunun devamına

²³⁸ İlhami Güler, Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur’ân*, 465.

²³⁹ Kur’ân, er-Rum, 21. Ayrıca bkz. 2/222. 4/128. 4/19. 4/34. 58/1.

²⁴⁰ Kur’ân, Araf, 189.

²⁴¹ İbn Kesir, A.g.e., C. XII, 6342.

²⁴² Buhari, “Rikak”, 17; Müslim, “İmaret”, 5.

²⁴³ Süleyman Ateş, “Kur’ân-ı Kerim’de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri”, *AÜİFD*, C. 23, S. 1 (1979), 221.

²⁴⁴ Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 16.

katkı sağlamalarına imkân veren biricik meşru ilişkidir.²⁴⁵ Arapçada evlenmek (نكح) fiiliyle ifade edilir. Nikah lügatte “evlilik, birleşme, bir araya getirme” manalarına geldiği gibi “uykunun göze galip gelmesi, yağmurun toprağa karışması” manalarına da gelmektedir.²⁴⁶ Fıkhî olarak ise “şer ’an aralarında evlenme engeli bulunmayan bir kadınla bir erkeğin hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akit ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik” manasındadır.²⁴⁷

Cahiliye döneminde pederşahiliğe yaslanan bir evlenme usulü vardı. Bu evlilik erkeğe büyük özgürlük tanırken kadını zor durumda bırakıyordu.²⁴⁸ Evlilik bir kadınla bir erkeğin arasında meydana geliyor olsa da Araplar için bu böyle değildi. İki kişinin evlenmesi demek kabilelerin evlenmesi demektir. Özellikle aralarında husumet bulunan kabileler evlilik yoluyla birbirleriyle dost olabilecekleri kanaatindeydiler.²⁴⁹

Cahiliye döneminde ailenin kurulabilmesi için evlilik niyetini izhar eden erkeğe uygun bir eş adayının bulunması gerekirdi. Erkeğin yakın akrabaları özellikle kadınlar uygun adayı tespit etmek için uğraşırlardı. Göçebe hayat tarzında yaşayan kabile mensupları için evlenilecek uygun aday kabile içinden seçilirdi. Bu aday genellikle amcakızı veya akrabalarından olurdu. Çünkü amcaoğulları yapacakları evliliklerde amcakızları ile evlenmeyi kendi hakları olarak görüyorlardı. Özellikle gençlerin yapmış olduğu ilk evliliklerde amcakızlarını ya da yakın akrabalarını tercih etmeleri sık rastlanan bir durumdur.²⁵⁰

Cahiliye döneminde evlenecek kişilerin görüşmesi, birbirlerini tanımları için belli bir süre bekleme kabilinden bir uygulama bulunmamaktaydı. Çünkü evlilikler kabile

²⁴⁵ Fahrettin Attar, “Nikah”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/12.

²⁴⁶ Mu’cemü’l-Vasît, (Mısır: Şurûku’d-Devliyye Matbaası, 2004), 951.

²⁴⁷ Fahrettin Attar, “Nikah”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/12.

²⁴⁸ Ali Osman Ateş, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, (İstanbul: Beyan Yay. 1996), 281.

²⁴⁹ Âlûsî, *Buluğu’l-ereb*, C. II, 6.

²⁵⁰ Adnan Demircan, “Cahiliyeden İslâm’a Ailenin Kuruluşunda Değişim”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile*, (Şanlıurfa, 2109), 76.

içinden yapıldığından, sıklıkla birbirini gören kişiler muhtemelen görüşmeye ihtiyaç duymuyorlardı.²⁵¹

Hız. Peygamber ihtiyaç duyulduğunda evlenecek kişilerin birbirlerini görmelerini tavsiye etmiştir ki bu konu hakkında Muğire b. Şube'ye "Git, onu gör. Zira görmek, aranızda uyum olması açısından daha iyidir."²⁵² sözleri ile teşvik etmiştir.

İslam aile birliğine önem verdiğiinden bunu sağlam temel üzerine inşa etmek ve nikah akdi ile kuvvetlendirmek gerekmektedir. Nikah akdinin olmadığı bir ortamda sağlıklı bireyler olamayacağı için sağlıklı nesillerin olması da olanaksızdır. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde evlilik insanlar için tavsiye edilmiştir.

Evlilik hususunda Hız. Peygamber:

*"Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, zira ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."*²⁵³ Başka bir hadiste ise *"Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Diğer yarısı için Allah'a karşı gelmekten sakınsın"* buyurmuştur.²⁵⁴

Cahiliye döneminde evliliğin gerçekleşmesi için aşağıda sayılan merhalelerden geçmek gerekiyordu.

4.1.1.1. Kız İsteme

Arapçada bir kadınla evlenme talebinde bulunma, evlenme isteğini açıklama manasında kullanılan "hıtbe" kelimesi günümüzde nişan anlamına gelmektedir. Bir kızla evlenmek isteyen kimse kızın velisi olan babasından, babası yoksa kardeşinden, amcasında ya da amcasının oğlundan isteyerek evlenme beyanını dile getirirdi.²⁵⁵ Kız tarafı bu evliliği onaylıyor ise kız adına velisi olan kişi uygun bir şekilde razı

²⁵¹ Adnan Demircan, *Kadın ve Aile*, 18.

²⁵² Nesâî, "Nikah", 17.

²⁵³ Dârimî, "Nikah", 3.

²⁵⁴ Heysemi, *Mecme'u'z-zevaid*, No: 7310; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, 2/239.

²⁵⁵ Cevad Ali, A.g.e., C. IV, 644.

olduklarını gösterir, bu şekilde söz ya da nişan gerçekleşmiş olurdu.²⁵⁶ Burada her ne kadar söz ya da nişan ibaresi kullanılmış olsa da cahiliye ve Hz. Peygamber döneminde günümüzdeki gibi “nişanlılık dönemi” uygulaması bulunmamaktaydı. Ailesinden istenilen kız, uygun bir hazırlık sürecinden sonra kocasının evine götürülürdü. Erkek tarafı bu hazırlığı en kısa zamanda tamamlamaya gayret eder sürecin uzamamasına dikkat edilirdi.²⁵⁷

Kızın velisi tarafından erkek tarafına iyi geçinme tavsiyesinde bulunulur ve “Allah kolay kılsın, erkek evlatlar versin. Sayınız ve kuvvetiniz artsın” diye dua ederdi. Eğer erkek tarafı akraba değilse ileride düşman olma ihtimalleri bulunduğundan “Kolay olmasın, Allah erkek evlatta vermesin. Sen uzaksın düşman doğurursun” denirdi.²⁵⁸ Erkek tarafından hitabeti güzel olan biri damadı över ve iyi geçinmeleri için güzel tavsiyelerde bulunurdu. Ardından kız tarafından biri onun hakkında övücü bir konuşma yapardı. Bu toplantıyla kadınla erkeğin evliliği resmiyet kazanmış olurdu. Bu isteme ve kabul aynı zamanda nikah akdi anlamına gelirdi.²⁵⁹ Bu törenler evde yapılabildiği gibi o zamanın şartlarında nikah salonu hükmündeki Daru'n-Nedve'de yapılır ve iki şahit eşliğinde nikah kıyılırdı.²⁶⁰

Heffening'in verdiği malumata göre düğün merasimi erkeğin evinde ya da kabilesinde yapıldığı “urs”, kadının evinde ya da kabilesinde yapıldığında “umra” diye isimlendirilirdi. Düğünün bir hafta sürdüğü zamanlar da olurdu o zaman buna “usbû” denirdi.²⁶¹

İslâmiyet öncesi dönemde kız isteme geleneğinin en güzel örneklerinden biri hiç şüphesiz Hz. Peygamber'e Hz. Hatice'nin istenmesidir. Hz. Hatice'den Hz.

²⁵⁶ Şemseddin Günaltay, *Araplar ve Dinleri*, 124. Ahmet Acarlıoğlu, “Câhiliye'den İslâm'a Evlenme” *İlahiyat Akademi Dergisi*, (2022), 104.

²⁵⁷ Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 24.

²⁵⁸ Cevad Ali, A.g.e., C. IV. 647. Acarlıoğlu, A.g.e. 104.

²⁵⁹ Demircan, a.g.e, 24.

²⁶⁰ Mehmet Azimli, “İslâm Öncesi Dönemden Asr-ı Saadette Ailede Yaşanan Değişim ve Dönüşüm”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile Tebliğler Kitabı*, (Şanlıurfa, 2019), 107.

²⁶¹ W. Heffening, “Nikah (Düğün Merasimi)”, *İA* (İstanbul: 1993), 11/ 261.

Peygambere evlenme teklifi geldiği zaman Hz. Peygamber ve amcaları Hz. Hatice'yi usulüne göre istemişler Ebu Talip o dönemin meşhur olan konuşmasını yapmış ve nikahları kıyılmıştır. Nikahtan sonra eşe dosta ve semtin fakirlerine yemek yedirilmiştir.²⁶²

İslâm'ın gelmesiyle birlikte, İslâm ruhuna uygun olmayan uygulamalar kaldırılmıştır. Evlilik dinî olmakla birlikte medenî bir kurum olduğundan kız istemeye ilgili olan âdetler genel hatlarıyla aynı kalmıştır. İslâm'dan sonra da evlilikler kızların velilerinden istenmesiyle gerçekleşti.²⁶³

4.1.1.2. Evlenmede Rıza

İslâm'dan önce cahiliye Arap toplumunda nikah akdi, izdivaç isteyen şahıs ile kızın velileri arasında yapılırdı.²⁶⁴ Kız velisinden istendikten sonra kızın rızası gözetilmeksizin babası isterse kızını zorla evlendirebilirdi.²⁶⁵ Kızını evlendirmek anne babanın elinde olduğundan kızın yasal vasisine itiraz hakkı yoktu. Ancak bazı saygın ailelerin kızları kendi rızaları dışında kimseyle evlenmeyi kabul etmiyorlardı. Bazı saygın aileler de kızının rızasını alarak onları evlendirmişlerdir.²⁶⁶ Örneğin, Arapların seçkinlerinden olan Haris b. Avf, Evs b. Hârise'den kızını istediğinde, Evs karısına önce büyük sonra da küçük kızını çağırıp kızlarına “Yavrucuğum! Arap'ın azametli olanlarından Haris b. Avf benden kız istemeye gelmiş; seni onunla evlendirmek istiyorum, ne diyorsun?” diye fikirlerini sormuştur. Her iki kızı da kendilerince makul bir sebep söyleyince bu kez küçük kızı Behîse'yi çağırıp onun fikrini almıştır. Küçük kızı olumlu cevap verince bu evlilik gerçekleşmiştir.²⁶⁷

Bir diğer örneği ise Hind binti Utbe b. Rebia'nın Ebu Süfyan ile evlenmesidir. Hind, Kureyş'in en hikmetli ve en hayırlı kadınlarından birisiydi. Ebu Süfyan'dan önce Halid

²⁶² Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 6. bs. (İstanbul: Çamlıca Yay. 2012), 95-96.

²⁶³ Ahmet Acarlıoğlu, “Câhiliye'den İslâm'a Evlenme” *İlahiyat Akademi Dergisi*, (2022), 105.

²⁶⁴ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri*, 281.

²⁶⁵ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 525.

²⁶⁶ Cevâd Ali, A.g.e., C. IV, 636.

²⁶⁷ İsfehânî, *Eğani*, C. IX, 149-150.

b. Velid'in amcazadesi Hafs b. Muğire el- Mahzumî ile evliydi.²⁶⁸ Hind, Muğire'den boşandıktan sonra babasına “Ben kararımı kendim verecek bir kadıyım. Benimle istişare etmeden beni kimseyle evlendirme” deyince babası “Karar senin karardır” dedi. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Utbe kızı Hind'e kabilesinden iki kişinin talip olduğunu söyledi. Bu iki kişinin özelliklerini anlattıktan sonra kızını muhayyer bıraktı. Hind'de özelliklerine göre ikinci kişinin kim olduğunu sordu. Babası o kişinin Ebu Süfyan b. Harb olduğunu söyledi. Hind, beni onunla evlendir fakat beni onun önün atmadığın gibi onunla pazarlıkta yapma. Bu hususta Allah sana yardımcı olacaktır dedi.²⁶⁹

Hiz. Peygamber, o günün toplum yapısında fazla bir söz hakkı olmayan kadına değer vermiş ve hayatının en önemli kararı olan nikah konusunda kadının görüşüne başvurulup rızasının alınması gerektiğine işaret etmiştir.²⁷⁰

Hiz. Peygamber “*Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça bakire bir kızla nikah yapılmaz.*” Oradaki sahabiler, “*Ya Resûlullah! Bakire bir kızın izni nasıl olur?*” diye sorunca “*Sessiz kılmasıyla*”²⁷¹ buyurmuştur.

Hiz. Aişe'den nakledilen bir rivayet kızın rızasının gerekli olduğunu gösteren apaçık bir delildir. Genç bir kız Hiz. Peygamber'e gelerek babasının saygınlık kazanmak için kendisini amcasının oğlu ile evlendirdiğini söyledi. Hiz. Peygamber babasını çağırarak kızın rızasını alıp almadığını sordu ve yapılan nikahı kabul edip etmeme işini kızı bıraktı. Bunun üzerine kız, “Babamın yaptığı işi kabul ettim ancak ben, evlenme işinde kadınların da söz hakkı var mı? onu öğrenmek istedim.”²⁷² dedi.

²⁶⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvâd Mar 'ûf, C. II (Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 166.

²⁶⁹ İbn Sad, *Tabakat*, C. X, 346-347.

²⁷⁰ Ali Rıza Tahiroğlu, “Nikah Akdi Ağır Bir Sözleşmedir” <https://osmaniye.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=675&MenuCategory=Kurumsal> [12. 01. 2023].

²⁷¹ Buhari, “Nikah”, 42.

²⁷² Nesâi, “Nikah”, 36.

4.1.1.3. Evlenmede Denklik

Sözlükte “eşi, benzeri, dengi” anlamına gelen kefâet,²⁷³ fikhî terim olarak evlenecek eşler arasında sosyal, ekonomik ve dinî bakımdan denkliğin bulunması anlamına gelmektedir.²⁷⁴

Cahiliye döneminde bedevî ve hadarî olarak sosyal sınıflara ayrılan Araplar, evlilikteki denklik hususunda kendi statülerine göre şartlar belirlemişlerdi. Çölde yaşayan ve bedevî olarak anılan grupta erkeğin güçlü, kuvvetli ve cesaretli olması önemliydi. Çünkü çetin hayat şartlarının hâkim olduğu çöl ortamında eşini koruyup kollayabilmesi için erkeğin güçlü olması gerekiyordu. Erkeğin gücü ise düşman karşısındaki cesareti ve öldürdüğü kişi sayısı ile ölçülüyordu. Erkek, evlenmek isteği kızın ailesine öldürdüğü kişinin başını götürene kadar evlenmelerine müsaade etmiyorlardı. Kabile ve klanda erkekler güç ve cesaret bakımından farklılık gösterirlerdi. Güçlü ve cesur olanlar, diğerlerine tercih edilirdi. Erkeklerde güç ve kuvvet aranırken kızlarda ise daha çok çocuk doğurabilmesi için genç olması tercih edilirdi.²⁷⁵

Şehirlerde yaşayan hadarîlerde ise denkliğin ölçüsünü sosyal sınıflar belirlemekteydi. Sosyal sınıfı oluşturanlar da hürler ve köleler şeklinde iki sınıfa ayrılmaktaydı. Hürler de kendi aralarında zengin ve fakir olarak ayrılmaktaydı. Bu sosyal sınıftan birine mensup olan bir kimse, kendi sınıfından veya bir üst sınıftan birisiyle evlenebilirdi. Kendinden aşağı sınıfta olan bir kadınla evlenemezdi.²⁷⁶ Arapların “Hecîn” dedikleri annesi cariye olan kişilerin kendisi gibi cariye olan kişilerle evlendirilmelerine dikkat edilirdi.²⁷⁷ Evlenen erkeğin şeref ve liderlik bakımından kızın babasından daha aşağı bir konumda olması iyi karşılanmazdı. Hür erkeklerin cariyelerle evlenmesi bayağılık olarak kabul edilirdi.²⁷⁸ Kabileler arasında Kureyş ve Hades kabilesi birbirine eşitti.

²⁷³ Râğıb el-İsfahânî, *Müfredat*, 928.

²⁷⁴ Hamza Aktan “Kefâet”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 166.

²⁷⁵ Abdüsselam Termaninî, *ez-Zevac inde'l-Arab fi'l-cahiliyyeti ve'l-İslâm*, (Kuveyt, 1984), 123-124.

²⁷⁶ Termaninî, A.g.e., 124.

²⁷⁷ Adnan Demircan, *Cahiliyeden İslama Kadın ve Aile*, 27.

²⁷⁸ Cevad Ali, A.g.e., C. IV, 641-643.

Üst sınıftan olsa dahi hiç kimse onlara eşit değildi. Bu iki kabile yüksek din statülerinden dolayı bütün Araplarla eşittiler.²⁷⁹

Cahiliye döneminde aileler kızlarını evlendirirken evleneceği kişinin Arap olmasını, nesep, statü ve meslek yetkinliği bakımından eşit olmasını şart koşarlardı.²⁸⁰ Asil kimseler köle zanaatı olarak gördükleri kuyumcu, marangoz gibi mesleklerle uğraşan kimselerin kızlarını istemekten imtina ederlerdi. Yahudi bir kuyumcunun kızı olduğu için Numan b. Münzir'in annesi hakir görülürdü.²⁸¹ Araplar soyunun temizliği ve çokluğu ile övünmeyi sevdikleri için kendi sınıfından olmayan biriyle evlenmek hoş karşılanmazdı. Kendi mensup olduğu sınıfın altında bir sınıfa mensup olan biriyle evlenmek demek soyunun temizliğinin bozulması demekti. Bunun içindir ki "Oğlumu görmeden bir kadınla evlenmeme" derlerdi. Bunun nasıl olacağını sordukları vakit "Babasına ve annesine bak, o, onlardan biri tarafından sürükleniyor" derlerdi. Bazı şairler:

"İnsanların bilgisizliğinde bir yasağı çiğnersen, onun babasına ve dayısına bak.

Çünkü seni ayakkabıya götüründe onlardır.

Kim parayı umarsa, o zaman onun musibeti ve hayali başına gelir."²⁸²

İslâmiyet cahiliyede uygulanan kan bağı ve soya dayalı olan denklik hususunu tamamen reddeder.

Hz. Peygamber yaratılış bakımından insanların "*bir tarağın dişileri gibi*"²⁸³ eşit olduğunu söylemiş İslam'da ayrımcılığın olmadığını şu sözleriyle vurgulamıştır: "*Ey insanlar! Bilesiniz ki, Rabbiniz bir, atanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Fazilet ancak takvadadır.*"²⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim de adeta bu hadis-î şerifi destekler nitelikte "*Ey insanlar! Şüphesiz ki, biz*

²⁷⁹ Termaninî, A.g.e., 124.

²⁸⁰ Cevâd Ali, A.g.e., C. IV, 369.

²⁸¹ Cevâd Ali, A.g.e., C. IV, 640.

²⁸² Cevâd Ali, A.g.e., C. IV, 639.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 411.

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 411.

sizi bir erkek ve dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır."²⁸⁵ buyrulmaktadır.

Âyet ve hadislerde insanların hasep ve nesep bakımından birbirine üstün olmadığını bilakis bütün insanların eşit olduğuna vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber hasep ve nesep yönünden farklı olan kişileri evlendirerek evlilikte böyle bir denkliğin söz konusu dahi olmayacağını gözler önüne sermiştir. Mikdâd b. Esved'i amcasının kızı Dubâa²⁸⁶ ile azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'yi halasının kızı olan Zeynep binti Cahş ile evlendirmesi²⁸⁷ bu uygulamanın en güzel örneklerdir.

İslâm, soya, şana, şerefe, nesebe dayalı olan denklik hususunu reddeder. Fakat eşler arasında güzel bir geçimin olması için de kişilere dengi olanlarla evlenmesini tavsiye etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de açıktan olmasa da dolaylı olarak denklige işaret vardır. "Zina eden erkek, zina eden veya müşrik bir kadından başkası ile evlenemez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik bir erkekle evlenir."²⁸⁸ Hz. Peygamber de evlilikte denklik hususunda "Neslinizi devam ettirecek nutfenizi iyi seçiniz. Denklerinizle evleniniz. Kızlarınızı denkleriyle evlendiriniz."²⁸⁹ buyurmuştur. Hz. Âişe'in rivayet ettiği bir hadisî şerifte Hz. Peygamber "Sularınız için iyi yer seçin, şüphesiz ki kadınlar kendi erkek ve kız kardeşlerinin benzerlerini doğururlar"²⁹⁰ buyurarak evlenirken iyi seçim yapılmasını tavsiye etmiştir.

²⁸⁵ Kur'ân, el-Hucurat, 49/13.

²⁸⁶ Bakır Şerif el-Kureşî, *Nizamü'l-üsra fi'l-İslâm*, 1 bs. (Beyrut: Dâru'l- kütübi'l-ilmîyye, 1988), 54.

²⁸⁷ Aişe Abdurrahman, *Resulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, (Konya: Uysal Kitabevi, 1987, 152.

²⁸⁸ Kur'ân, en-Nur, 24/3.

²⁸⁹ İbn Mâce, "Nikah", 46.

²⁹⁰ Süyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis*, no: 10653, 11/234.

4.1.1.4. Mehir

Mehir lügatte “ücret” anlamına gelmektedir. Fıkhî terim olarak da evlilik sırasında ödenen mal ya da parayı ifade eder.²⁹¹

Cahiliye dönemi Araplarında mehir evliliğin temel şartlarından biri olarak kabul ediliyordu.²⁹² Mehir, kızın hür, asil ve şerefli oluşunun alametlerinden biriydi. Mehirsiz evlenme ayıp karşılanır ve kızın değersizliğine işaret ederdi. Kızın mehri daha kız isteme esnasında belirlenirdi. Mehir, Araplar arasında kızın hakkı olarak görülürdü. Fakat kızın babası ya da velisi bunu düğün masraflarının karşılanması için alabilirdi. Ancak bazı baba ya da veli mehri kendi hakkı olarak gördüğünden bu mehirden kıza hiçbir şey vermezdi. Kişi evlendirdiği kızının mehrini kendisi için aldığına buna “hulvan” denirdi. Verilen bu mehir velinin malını arttırdığı için “nâfice” diye de isimlendirilmiştir. Bu sebeple birinin kızı doğduğunda “Nâficen mübarek olsun” denirdi.²⁹³

Bölgenin şartları gereği çölde ve şehirde yaşayan kadınların mehirleri farklılık arz etmekteydi. Şehirde yaşayan kadınlara dinar ya da dirhem cinsinden mehir verilirdi. Çölde yaşayan kadınlara sınırlı sayıda deve verilirdi. Erkek, istediği kızın çadırına doğru develerini sürer buna “siyak” denilirdi. Develerin miktarı ise kadının kabile içindeki konumuna ve güzelliğine göre değişiklik gösterirdi. Bunun yanı sıra akraba ile yabancı kadına verilen mehir de farklıydı. Şayet evlenilecek kadın hısımlık ise yabancı kadına verilen mehirden daha azı verilirdi. Köleliğin yaygın olduğu cahiliye Arap toplumunda devenin yanı sıra köle de mehir olarak verilmekteydi.²⁹⁴

Mehir, kadının hakkı olduğundan zina sebebi dışında kocanın nikahı feshetmesi ya da kadını boşaması halinde kadın mehrin tamamını almaya hak kazanırdı. Şayet bu boşama kadının zina etmesinden dolayı olursa kadın mehir alma hakkını kaybederdi. Eğer mehrin bir kısmı ya da tamamı müeccel ise, bu mehir kocanın üzerine borç olarak kalır, ölmesi durumunda da kalan malından kadına verilirdi. Erkek hayatta iken karısı

²⁹¹ Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389.

²⁹² Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/390.

²⁹³ Cevad Ali, A.g.e., C. V, 530-532. Acarlıoğlu, A.g.e., 109.

²⁹⁴ Termaninî, *ez-Zevac inde'l-Arab*, 146.

ölürse kadının malından verdiği mehri geri alması caizdi. Şayet ölen kadının malı yoksa kızın ailesinden istenirdi.²⁹⁵

Mehrin herhangi bir alt ya da üst sınırı olmayıp, tarafların anlaşması ile belirlenirdi. Bu konuda genellikle erkeğin malî durumu belirleyici olurdu.²⁹⁶ Koca, karısına değerli bir mehir verdiği takdirde zenginliğini ve cömertliğini göstermiş olur; kendisinin ve karısının kabilesinde şerefli bir yere sahip olurdu.²⁹⁷ O dönemde nakit sıkıntısı olduğundan mehir arazi veya deve olarak veriliyordu. Mehrin 100-150 deve kadar çıktığı oluyordu. Bazen de bir miktar altın ya da gümüş olarak veriliyordu.²⁹⁸ Mehir vermeyen ya da önemsiz bir miktar tayin eden kimse kendi fakirliğini ve acizliğini itiraf etmiş olurdu.²⁹⁹

Cahiliye dönemi Araplarının “makt”, “şiğar” ve “bedel” gibi nikah şekilleriyle mehir ödemekten kaçtıkları ya da kadınlara verdikleri mehri cebren ellerinden geri alma girişiminde bulunarak kadınlara baskı yaptıkları da olurdu.³⁰⁰ Sosyal bir hastalık olan makt nikahında kocası ölen kadının üvey oğulları ya da kocasının mirasçıları mehir vermeden kadınla evlenmeyi kendi hakları olarak görerek mehir vermeden kadınla evleniyorlardı. Bazen de başka biri ile evlendirip kadının hakkı olan mehri alıyorlardı. Kadının ölen kocasından aldığı mihre el koymak için ölünceye kadar evlenmesine mâni olurlardı ki kadın bu mehir vererek evlenme hakkına sahip olabilisin.³⁰¹ Kadınların bu kadar zulme maruz kalmasının reddi mahiyetinde

Kur’ân’ da “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer

²⁹⁵ Cevad Ali, A.g.e., C. V, 531.

²⁹⁶ Cevad Ali, A.g.e., C. V, 531.

²⁹⁷ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, (Ankara: AÜB, 1974), 227.

²⁹⁸ Cevad Ali, A.g.e., C. V, 531.

²⁹⁹ Halil Cin, A.g.e., 227.

³⁰⁰ Emrah Dindi, *Kur’an’da İslam Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*, (Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017), 219.

³⁰¹ Taberî, A.g.e., C. II, 473-474.

*onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*³⁰² buyrulmaktadır.

Cahiliye Araplarının mehir ödememek için başvurdukları bir diğer yol ise velayeti altında bulundurdukları yetim kızlarla evlenmekti. Velayeti altında bulunan yetim kızın malında kendi hakkı olduğunu düşündüğü için hem malına ortak olmak hem de mehir vermemek için bu yola başvuruyorlardı.³⁰³ Yetim kızların maruz kaldığı bu husus hakkında Kur'an-ı Kerim'de:

*“Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: “Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.”*³⁰⁴ buyrulmaktadır.

İslâmiyet kadim kültürlerde ve cahiliye döneminde var olan mehir olgusunu muhafaza etmiş ve kendi adalet ve hukuk prensibi çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir.³⁰⁵ Cahiliye döneminde kadının hakkı olarak görülüp de kadına verilmeyen mehir hakkında Kur'an-ı Kerim'de “Kadınlara mehrini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da afiyetle yiyin”³⁰⁶ buyrulmaktadır.

Mehir olarak verilen mal, kadının fiyatı ya da ondan yararlanmanın bedeli değil, bir ömür onunla yaşama arzusunu simgeleyen bir alamet ve Allah'tan kadına verilen bir hediye, bir bağış mahiyetindedir.³⁰⁷

³⁰² Kur'an, en-Nisa, 4/19.

³⁰³ İbn Kesir, A.g.e., C. V, 1948-1949.

³⁰⁴ Kur'an, en- Nisa, 4/127.

³⁰⁵ Elif Kübra Türkmen, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları”, 52.

³⁰⁶ Kur'an, “en-Nisa”, 4/24-25. “el-Bakara”, 2/236-237.

³⁰⁷ Halil İbrahim Acar, *Ana Hatalarıyla İslâm Aile Hukuku*, 1 bs. (İstanbul: Ensar yay. 2018), 130.

4.1.1.5. Nikah Zamanı

Nikahlanmanın yasak olduğu ve uğursuzluk getireceğine olan inanç sadece cahiliye dönemi Arap toplumuna has bir durum değildi. Yahudilikte, cumartesi günü nikah kıyılmaz. Sebebi ise Rab Yahova, kâinatı altı günde yaratmış ve yaptığı bu işten dolayı yedinci gün istirahate çekilmiştir. İnançlarına göre istirahate çekildiği gün cumartesi (sebt) gününe denk geldiği için sadece nikah değil o gün hiçbir iş yapmazlar.³⁰⁸ Hristiyanlarda ise oruç ve tevbe zamanlarında geçerli bir sebep olmaksızın gösterişli düğün yapmak yasaktır.³⁰⁹ Cahiliye döneminde ise iki bayram arasına denk gelen Şevval ayında evlenmenin uğursuzluk getireceğine inanılırdı.³¹⁰ Rivayete göre bunun sebebi daha önce Şevval ayında meydana gelen veba salgını sebebiyle Şevval ayında evlenmenin uğursuzluk getireceğine inanırlardı.³¹¹

Hz. Peygamber cahiliye döneminde uygulanan âdetin yanlışlığını ortadan kaldırmak için Hz. Aişe ile Şevval ayında evlendi.³¹² Yine aynı şekilde Hz. Peygamber, Ümmü Seleme ve Meymune ile de Şevval ayında evlendi.³¹³

4.1.1.6. Nikahın İlan Edilmesi

Toplum hayatının en önemli müesseselerinden olan evlilik, nikahın şartlarından olmadığı halde her toplumda farklı şekillerde yapılan törenlerle kutlanmaktadır.³¹⁴ İnsan ve toplum hayatında önemli bir yeri olan evliliği gayrimeşru ilişkilerden ayırmak, toplum nezdinde zan altında kalmamak ve bu mutlu gününü sevdikleri ile bir arada geçirmek için düğün denilen sosyal olgu meydana gelmiştir.³¹⁵

³⁰⁸ Tekvin, 2/ 1-2, Çıkış, 20/ 8-11.

³⁰⁹ Ali Osman Ateş, A.g.e., 300.

³¹⁰ İbn Sad, A.g.e., C. X, 203.

³¹¹ İbn Sad, A.g.e., C. X, 83.

³¹² İbn Sad, A.g.e., C. X, 319.

³¹³ İbn Sad, A.g.e., C. X, 124, 190. Hz. Peygamber, Hz. Meymune ile kaza umresinde olduğu yıl Şevval ayında ihramlı değilken evlendi.

³¹⁴ Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, 256.

³¹⁵ Rahmi Yaran, “Düğün”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/16.

H.z. Peygamber, “*Nikahı açıkça yapınız.*”³¹⁶ buyurmuştur. H.z. Peygamber nikah akdinin gizli olmayacağını ve kalabalığa ilan edilmesi için “Nikahı gizli değil ilan ederek yapın. Kalabalık olan mescit gibi yerlerde nikah kıyın. İlan için def çalın”³¹⁷ buyurmuştur.

Düğün demek eğlence ve oyun demektir. H.z. Âişe bakımını üstlendiği Ensarlı bir kızını evlendirir. Bu düğünde bir eğlence ve oyun duymayan H.z. Peygamber Medine’de şarkı icra eden Zeyneb’i kendi yollar.³¹⁸

Elindeki defle şarkı icra eden Ümmü Nebit’i gören H.z. Peygamber, bunun gerekçesini sorar. O da düğün yaptıklarını söyleyince H.z. Peygamber, onun icrasına ilavede bulunur.³¹⁹

4.1.1.7. Düğün Yemeği (Velime)

Düğüne iştirak edenlere ikram edilen düğün yemeği anlamındaki velime,³²⁰ cahiliye döneminde de uygulanan bir gelenektir. Nitekim H.z. Peygamber, H.z. Hatice ile evlendiğinde H.z. Hatice’nin H.z. Peygambere amcana söyle düğün yemeği yedirsin dediğini biliyoruz. Düğünün ertesi günü damadın evinde eş, dost, akraba ve semtin fakirleri de davet edilerek şölen sofrası kurulurdu.³²¹

Bu âdet, İslâmiyet’le beraber devam etmiştir. Nitekim H.z. Peygamber de evliliklerinde düğün yemeği vermiştir. H.z. Zeynep’le evlendiğinde bir koyun kesmiş,³²² H.z. Safiye ile evlendiğinde hurma ve kavut ikram etmiştir.³²³ Abdurrahman b. Avf, evlilik hazırlığı yaparken H.z. Peygamber “bir koyun da olsa ziyafet ver”³²⁴ diyerek evlenirken

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 5.

³¹⁷ Tirmizî, *Nikah*, 6.

³¹⁸ Rıza Savaş, A.g.e., 256.

³¹⁹ Rıza savaş, A.g.e., 257.

³²⁰ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, C. XII, 643.

³²¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C. I, 64.

³²² Buhari, “Nikah”, 69.

³²³ Buhari, “Nikah”, 68.

³²⁴ Buhari, “Nikah”, 7.

gücü yettiği miktarda yemek vermeyi tavsiye etmiştir. Hz. Ali de Hz. Fatıma ile evlenirken bu tavsiyeye uymuş ve yarım ölçek arpa almak için zırhını bir Yahudi'ye rehin bırakmıştır. Düğün yemeği olarak “hays” adı verilen çekirdeği çıkartılmış hurma, yoğurt kuru, un ve saf yağ eklenerek yapılan tatlı bir yemek ve arpa ekmeği ikram etmiştir.³²⁵

Bütün bu zikredilenler İslâm'ın da kabul ettiği sahih nikah için geçerlidir. Bununla birlikte cahiliye döneminde birçok gayrimeşru nikah uygulaması bulunuyordu. Bu uygulamaların adında nikah kelimesi geçse de İslâmiyet bunları aile ve toplum yapısını bozacağı için ilga etmiştir.

4.2. Cahiliye Döneminde Uygulanan Nikah Şekilleri

4.2.1. Makt (Nefret) Nikahı

Makt kelimesi lügatte iğrenme, nefret etme, buğuz etme anlamlarına gelmektedir.³²⁶ İstilahî olarak da kişinin, babasının ölümünden sonra üvey annesi ile evlenmesi demektir.³²⁷ Bu nikahın “nefret nikahı” olarak isimlendirilmesinin sebebi ise bir kadınla evlenen kişi, kadının önceki eşine kin ve nefret beslediği içindir. Bu sebeple Hz. Peygamberin eşleri, yani müminlerin anneleri ile de evlenmek haram kılınmıştır. Zira Hz. Peygamberin eşleri müminlerin annesi olunca Hz. Peygamber de müminlerin babası konumunda olmaktadır.³²⁸ Makt nikahı ile üvey annesi ile evlenen kimseye “dîzân”³²⁹ bu evlilikten doğan çocuğa ise “maktî” denirdi.³³⁰

Cahiliye döneminde bir adam ölür de arkasında karısı sağ olarak kalırsa, adamın oğlu ya da yakını, kadın hakkında başkalarından, hatta kadından daha fazla hak sahibi idiler. İsterse mehir vermeden bu kadınla evlenebilir ya da mehrini almak şartıyla başka birisi

³²⁵ Asım Köksal, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet: Medine Devri*, C. III- IV (İzmir: Işık Yay., 2008), 435.

³²⁶ *Mucemu'l-Vasıt*, 879.

³²⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, C. V (Kahire: Daru'l-Maarif), 4268.

³²⁸ İbn Kesir, A.g.e., C. IV, 1612.

³²⁹ Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb*, C. II, 52.

³³⁰ *Mucemu'l-Vasıt*, 880.

ile evlenmesine rıza gösterirlerdi.³³¹ Ölen adamın büyük oğlu kadının üzerine elbisesini attığında kadınla evlenmeye varis olurdu. Üvey anne ile mehir vermeden evlenmek sadece büyük oğlunun hakkıydı. Eğer üvey annesi ile evlenmek istemezse yeni bir mehir karşılığında diğer kardeşlerinden biri ile evlendirebilirdi.³³² Kadının bu evlilikten kurtulmasının tek yolu bir an önce kaçıp baba tarafına sığınması ile olurdu. Eğer kaçamadan ölenin yakın erkek akrabalarından biri üzerine elbisesini atarsa onunla nişanlanmış sayılırdı.³³³

Cahiliye döneminde tanınmış kişiler tarafından bilinip uygulanan bu nikah, çoğunluk tarafından çirkin karşılanıp nefret ediliyordu. Bu nikah çirkin işlerden sayılıp kerih görüldüğü için yapanları ayıplıyorlardı.³³⁴ Evs b. Hacer et-Temimî bu nikahı kerih görüp ayıplayanlardan birisidir. O, babalarının ölümünden sonra üvey anneleri ile evlenen Kays b. Sa'lebe'nin üç oğlunu kınayarak ve şöyle demiştir:

“Aralarındaki İranlı (Mecusi) kınanmaz, bu yüzden hepsi babası Dizan'ın bir atasıdır.”³³⁵

Makt nikahı çoğunluk tarafından kerih görülmekle birlikte bazı kabileler bu nikahlanmayı alışkanlık haline getirmişti. Bu uygulama Kureyşliler arasında karşılıklı anlaşma ile mübah iken Ensar arasında ise bağlayıcı bir hükme sahipti.³³⁶

Cahiliye Arap toplumunda çok yaygın olmamakla beraber uygulanan makt nikahının Evs b Hacer'in beytinde de zikrettiği gibi Mecusilerden Araplara geçmiş olabileceği

³³¹ Cevâd Ali, A.g.e., C. V. 534-535.

³³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860), *Kitabu'l Muhabber*, (Beyrut: Daru'l-İfâki'l-cedid, 2009), 325-326.

³³³ Mustafa Harun Kıyık, “Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: “Nikâhu'l-Makt””, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 8. S. 2 (Eylül 2021), 363.

³³⁴ Cevâd Ali, C. V, 535. Razî, *Mefâtihu'l-gayb*, C. VII, 463.

³³⁵ Âlûsî, *Buluğu'l-Ereb*, C. II, 52. Bakkaloğlu bu beyti şu şekilde tercüme etmiştir: “Mecusilerin bu işi yaptığının bilindiğini (bu işi yapsalar dahi yadırganmayacağını) ama onların da babalarının karısıyla nikahlanarak babalarına ortak (dazen) olduklarını” söylemiştir. M.K. Abdussamet Bakkaloğlu “Cahiliye Dönemi Aile Hukuku” 68.

³³⁶ Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, C. V, 78.

kaydedilir.³³⁷ Tarihe bakıldığında üvey anneleri ile evlenmek sadece cahiliye Arap toplumuna has olan bir âdet değildi. Mesela Moğollarda kişinin babası öldükten sonra öz annesi dışında babasının diğer bütün eşleri ile evlenmesi gibi çirkin bir âdet vardı.³³⁸

İslâm'dan evvel böyle bir nikahla evlenenler arasında Zeyd b. Amr'ın annesi zikredilir. Onun annesi Ceyda binti Halid idi. O, Nüfeyl b. Abduluzza ile evliydi. Bu evlilikten Hz. Ömer'in babası Hattab dünyaya geldi. Nüfeyl vefat edince oğlu Amr babasının eşi olan Ceyda binti Halid ile evlendi. Bu evlilikten Zeyd b. Amr dünyaya geldi. Bu öyle bir nikahtı ki bu nikahla cahiliye ehli evleniyordu.³³⁹ Hz. Peygamberin şairi olarak bilinen Hassan b. Sabit'in kardeşi Evs b. Sabit'tir. Evs b. Sabit'in annesi Benî Sâide'den Suhtâ binti Harise b. Levzan b. Abdüvüd'dür. Sabit b. el-Münzir babasının ölümünden sonra onun eşi Suhta'yı kendisine eş olarak almıştı. Araplar böyle çirkin işi yaptıkları ve bunda bir beis görmezlerdi.³⁴⁰ Numan b. Münzir de babasının ölümünden sonra onun eşi ile evlenmiştir.³⁴¹

Cahiliye döneminde çok yaygın olmamakla birlikte bazı kabileler arasında kabul görmüş olan bu nikaha İslâm'ın kayıtsız kalması mümkün değildi. Böyle bir olay bir yandan toplumda ahlakî çöküntüye sebep olurken diğer yandan kadının aşağılanmasına onur ve şerefine zedelenip ayaklar altına alınmasına sebebiyet veriyordu. Kays b. Eslet'in babası vefat edince kadının rızası olmadığı halde üvey annesi ile evlenmek istedi. Kadın bu durumu şikâyet etmek üzere Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber bu kadına:

“Evine dön. Umulur ki Allah bunun hakkında bir şey indirir.” dedi ve
“Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla

³³⁷ Tefvik Berrû, *Tarihu'l-Arabi'l-kadîm*, (Suriye: Daru'l-Fikri,1996), 265.

³³⁸ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ayışığı kitapları, 2001), 41.

³³⁹ İsfahânî, *Eğani*, C. III, 84.

³⁴⁰ İbn Sad, *Tabakat*, C. III, 287.

³⁴¹ İsfahânî, *Eğani*, C. XXI, 6.

evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.”³⁴² âyeti nazil oldu.³⁴³

İkrime'ye göre bu âyet-i kerime babalarının eşleri ile evlenen şu kişiler hakkında nazil olmuştur. Bunlardan biri Kays b. el-Eslet'dir. Bu kişi babasının ölümünden sonra üvey annesi Ümmü Ubeyd binti Damre ile evlenmiştir. Bu şahıslardan bir diğeri Esved b. Halef'tir. Bu kişi de babasının ölümünden sonra, üvey annesi olan Binti-i Ebu Talha ile evlenmiştir. Başka bir kişide Safyan b. Ümeyye'dir. Bu da babası Ümeyye b. Halef'in ölümünden sonra üvey annesi Fatihe binti el-Esed ile evlenmiştir. Başka biri de Manzur b. Rebab'dır. Bu kişide babasının ölümünden sonra üvey annesi Müleyke binti Harice ile evlenmiştir.³⁴⁴

Bu konu hakkında nazil olan bir diğeri âyet-i kerime “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için evlenme ve boşanma konusunda engel çıkarmayın.”³⁴⁵ Biraz önce bahsettiğimiz uygulama ile ilgili İbn Abbas şöyle buyuruyor: “Kişi ölür de karısı kalırsa, ölen kişinin akrabaları gelir kadının üzerine libasını atar böylelikle onun başkası ile evlenmesine mâni olurdu. Şayet kadın güzelse onunla evlenirdi. Kadın çirkinse, öldüğünde servetine varis olmak için onu meskeninde alıkoyardı.”³⁴⁶

Nisa suresinin 19. âyeti olan “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir.” de tam bir yasaklama olmadığından üvey anneleri ile ancak onların rızası ile evlenmeye devam ettiler. Bu durum “babalarımızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin” âyeti nazil oluncaya kadar devam etti. Bu ayetin nazil olması ile üvey anneler ile evlenmek tamamen haram kılınmış oldu.³⁴⁷

³⁴² Kur’ân, en-Nisa, 4/22.

³⁴³ Âlûsî, *Ruhu'l-meanî*, C. V, 401.

³⁴⁴ Taberî, A.g.e., C. II, 478.

³⁴⁵ Kur’ân, en-Nisa, 4/19.

³⁴⁶ Taberî, A.g.e., C. II, 474.

³⁴⁷ Kurtubî, A.g.e., C. V, 76.

4.2.2. Mut'a Nikahı

Faydalanma ve menfaat anlamına gelen mut'a,³⁴⁸ bir kadınla erkeğin, erkeğin kadına vereceği belirli bir ücret veya bedel karşılığında bir süre karı-koca ilişkisi yaşamalarıdır.³⁴⁹ Cahiliye döneminde uygulanan bu nikahta aile büyüklerinin onayına müracaat edilmezdi.³⁵⁰ Geçici bir evlenme türü olduğundan yuva kurmak, çocuk ve aile sahibi olmak gibi bir gayesi de yoktu.³⁵¹ Bu nikah genellikle göç, savaş ya da sefer gibi sebeplerle ailesinden belli bir müddet uzak kalacak kimseler tarafından yapılırdı.³⁵² Mut'a nikahı ile evlenen kadın ailesinin yanında kalır erkeğe de bir çadırı mızrak verirdi. Evlilik devam ettiği müddetçe erkek mut'a nikahı ile evlendiği karısının ailesi ile hareket ederdi. Kadın nikahı sonlandırmak istediği zaman çadırın kapısını bulunduğu yerin tam tersine çevirir bunu gören kocası kendi yurduna dönerdi. Bu tür yapılan evliliklerde çocuk sahibi olmak gibi bir amacı da olmadığından doğan çocuklar kadına nispet edilerek "falanca kadının çocuğu" diye anılırdı.³⁵³

İslâm'ın ilk yıllarında mut'a nikahı uygulanmıştır.³⁵⁴ Mut'a nikahının İslâm'ın ilk yıllarında uygulandığına dair birçok rivayet vardır. Bunlardan birkaçı şu şekilde sıralanabilir:

Abdullah İbn Mesud şöyle rivayet eder:

Resulullah ile bir gazveye çıkmıştık. Eşlerimiz yanımızda olmadığı için Resûlullah'a "Kendimizi hadım edelim mi?" diye sorduk. Resûlullah bize

³⁴⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, "Mut'a", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174.

³⁴⁹ Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 3 bs. (Ankara: Ankara Okulu, 2015), 30.

³⁵⁰ Murat Sarıcık, "Cahiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Cahiliye Nikahları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3 (1996), 41.

³⁵¹ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, 331.

³⁵² Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 537.

³⁵³ Şemseddin Günaltay, "İslam'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu ve Türlü Nikah Şekilleri", *Belleten*, C. 15, S. 60 (1951), 198.

³⁵⁴ Öztürk, A.g.e., 33.

“Hayır” dedi ve bir elbise mukabilinde kadınlarla sınırlı süre için nikah yapmamıza izin verdi.³⁵⁵

Sebre el-Cühenî şöyle rivayet eder:

Mekke'nin fethedildiği yıl Resûlullah mut'a nikahı yapmamıza izin verdi. Kabilemden bir arkadaşımınla dışarı çıktık. Ben arkadaşımın daha yakışıklıydım. İkimizde de birer giysi vardı. Benim giysim eski arkadaşımın giysisi yeni ve yumuşaktı. Mekke'nin üst taraflarına ulaştığımızda deve yavrusuna benzeyen bir kız gördük. “Birimizle mut'a yapmaya ne dersin” dediğimizde “Karşılığında bana ne vereceksiniz?” dedi. Sonrasında ikimize bakmaya başladı. Kadın bana bakınca arkadaşım “Bunun giysisi eski ve yırtıktır. Benim giysim yeni ve yumuşacıktır” dedi. Kadın “Bunun giysisi de fena değil” karşılığını verdi. Sonrasında onunla mut'a yaptım. Resûlullah mut'ayı yasaklayıncaya kadar o kadınla evli kaldım.³⁵⁶

İbn Abbas bir rivayette İslâm'ın ilk yıllarında mut'a nikahının uygulandığını söylemektedir. “Mut'a nikahı İslâm'ın başlangıcında vardı. Bir erkek tanıdığı bulunmayan bir beldeye varınca orada bir kadınla evlenirdi. Kadın onun eşyasını korur, temizlik ve yemek işlerini yapardı...”³⁵⁷

Hz. Ömer'in halifelğe seçildiğinde insanlara yapmış olduğu konuşmada İslâm'ın ilk yıllarında mut'a nikahına izin verdiğini şu şekilde söylemiştir.

“Hz. Peygamber mut'a nikahı hakkında bize üç kere izin verdi ve sonra bu evliliği kaldırdı...”³⁵⁸

İslamiyet geldiğinde belli bir süre devam eden mut'a nikahı daha sonra Kur'ân-ı Kerim ve hadislerle yasaklanmıştır. Mut'a nikahının nasıl ve ne şekilde kaldırıldığı hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bu konu hakkında en çok bilinen Hz. Ali'nin ifadesi olan

³⁵⁵ Buhari, “Tefsir” 9, Müslim, “Nikah” 11, İbn Hanbel, *el-Müsned*, I. 420.

³⁵⁶ Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensur*, C. IV, 325.

³⁵⁷ Muhammed Ali Sabuni, *Tefsir'u Ayatu'l-ahkam mine'l-Kur'ân*, C. I (Beirut: Daru ve Mektebetü'l-Hilal, 2010), 353.

³⁵⁸ İbn Mâce, “Nikah” 44.

“Resûlullah Hayber günü kadınların mut' asını ve ehli eşek etini nehyetti”³⁵⁹ şeklindedir.

Konuyla alakalı bir diğer rivayet ise Seleme İbnu'l-Ekva'dan gelmektedir: “Hz. Peygamber Evtas Gazvesi' nin olduğu sene mut'a' ya izin verdi, daha sonra da onu yasakladı”³⁶⁰ demiştir.

Hz. Peygamber'in mut'a nikahını Mekke'nin fethi günü yasakladığına dair rivayetler de mevcuttur.³⁶¹

Mut'a nikahının yasaklanması ile ilgili bir diğer rivayette İbn Sebre'den gelmektedir. İbn Sebre, Resulullah'ın iki Rûkn ile Kâbe kapısının arasında durup şöyle dediğini işittim:

*Ey insanlar! Size mut'a nikahı yapmanız konusunda izin vermiştim. Bilin ki yüce Allah böylesi bir nikâhı kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Onun için yanında böyle bir evlilikten kadın olan kişi onu bıraksın ve ona verdiğiinden bir şey almasın.*³⁶²

Kur'an-ı Kerim'de mut'a nikahı ile ilgili açık bir âyet olmamakla birlikte Nisa suresi 24. âyet mut'a nikahına karşı çıkanların kullandığı bir delildir. “Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine ücret (mehir)lerini verin.”³⁶³ Mut'a nikahıyla ilgili bu âyet Medine döneminin ortalarında nazil olmuştur. Bu dönemde mut'a nikahı bu isimle biliniyor ve uygulanıyordu. Açık bir ifade olmasa da bu âyetle kastedilen ücret karşılığı evlilik olan mut'a nikahıdır. Bu âyetle birlikte mut'a nikahı yasaklanmış oldu.³⁶⁴

³⁵⁹ Bedreddin Ebi Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, (ö/1451), *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahihu'l-Buharî*, C. XX (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2001), 158.

³⁶⁰ Buhari, “Nikah”, 31. Müslim, “Nikah”, 18.

³⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *Meğazi*, C. II (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2013), 661.

³⁶² Süyûtî, *ed- Dürü'l-Mensur*, C. IV, 325.

³⁶³ Kur'ân, en-Nisa, 4/24.

³⁶⁴ H. İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, (İstanbul, Ensar yay. 2018), 100.

4.2.3. Şiğar (Takas) Nikahı

Lugatta “boş ve تنها olmak kaldırmak,” anlamına gelen şiğar, iki erkeğin velayeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak mehirsiz evlenmesini ifade eden bir terimdir.³⁶⁵ Yukarıda mehir konusunda anlatıldığı üzere İslam’dan evvel Arap toplumunda evlilik masraflarının büyük bölümü mehire ayrılıyordu. Bir yandan mehir vermemek diğer yandan bunun fuhuş ve zina gibi algılanmaması için yapılan nikah şekli vardı. Bu nikah mehirsiz olarak iki kadını karşılıklı değiştirmek suretiyle yapılıyordu. Bu nikaha şiğar nikahı denilmekteydi.³⁶⁶

Cahiliye döneminde uygulanan bu nikahta iki adam karşılıklı olarak kızlarını ya da kız kardeşleri gibi velayeti altında olan kadınları karşılıklı olarak alıp veriyorlar ve iki taraf için de mehir söz konusu olmuyordu. “Kızımı seninle, senin kızını da kendimle evlendiriyorum” ya da “kızını benimle evlendirmen karşılığında sana kızımı veriyorum” gibi sözlerle uygulanan şiğar nikahında kızlar değiştirilmek suretiyle birbirinin mehri olarak kabul ediliyordu. Bu nikâhı yapmada sosyal sınıfın büyük bir etkisi olduğundan genellikle fakir kimseler ve bedeviler arasında uygulanan bir nikah türüydü.³⁶⁷

İslâm, bu nikah şeklini kadının şerefini alçalttığı ve birtakım haksızlıklar doğurduğundan yasaklamıştır. Çünkü bu nikahta iki kadın değiştirilerek birbirinin mehri yerine sayılıyordu. Halbuki mehir kadının hakkıdır ve velinin bunda tasarruf hakkı yoktur. Kur’ân-ı Kerim’de “Kadınların mehirlerini borcunuzu öder gibi ödeyin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızası ile verirse onu afiyetle yiyin”³⁶⁸ buyrulmaktadır. Şiğar nikahında ise mehir verilmediğinden kadının hakkı gasp edilmiş

³⁶⁵ Hasan Güleç “Şiğar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/142.

³⁶⁶ *Mu’cemü’l-Vasıt*, 486.

³⁶⁷ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, C. XX, 153-154; Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. el- Havlâni Şevkanî, (ö/1834), *Neylü’l-evtar*, C. VI (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 2011), 277-278, *Âlûsî*, *Buluğu’l-ereb*, C. II, 5; Cevâd Ali, C. V, 537-538.

³⁶⁸ Kur’ân, en-Nisa, 4.

oluyordu. Kadınların hem hakkını hem de şerefini korumak için Hz. Peygamber “İslam’da şığar yoktur.”³⁶⁹ diyerek bu âdeti ortadan kaldırmıştır.³⁷⁰

4.2.4. İkiz Kız Kardeşle Nikah

Cahiliye döneminde uygulanmakla birlikte Araplar tarafından kerih görülen hoş karşılanmayan nikah şekli idi. Bu bir adamın iki kız kardeşi tek nikah altında bulundurmasıydı. Bu şekilde yapılan bir nikahta kız kardeşler birbirinin kuması oluyorlardı.³⁷¹ Bu nikah şekli toplumun çoğunluğu tarafından kerih görülmekle birlikte uygulayan kimseler de vardı. Nitekim Ebu Cunha Said b. Asım, Muğire b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum’un kızları Zeynep ve Safiye’yi tek nikah altında toplamıştı. Bu hoş karşılanmayan âdet “İki kız kardeşi birden almanız size haram kılındı.”³⁷² âyeti ile yasaklanmıştır. Bu âyet nazil olduğunda iki kız kardeşi aynı anda nikahı altında bulunduran kişilere Hz. Peygamber “onlardan istediğinizi yanınızda tutun diğerini boşayın”³⁷³ diyerek onları muhayyer bırakmıştır. Bu kişilerden biri olan Firuz ed-Deylemî Müslüman olduğunda iki kız kardeşi nikahı altında bulunduruyordu. Hz. Peygambere bu durumu sorduğunda ona, onlardan birini yanında tutup diğerini boşaması hususunda muhayyer bıraktı.³⁷⁴

İslam, kadınların halaları ve teyzeleri ile de aynı kişinin nikahında olmasını yasaklamıştır. Ebu Hureye’den gelen bir rivayette Hz. Peygamber bu hususta “Kadın halasının ve teyzesinin üzerine nikahlanamaz.”³⁷⁵ buyurmuştur.

İki kız kardeşin, kızla teyzesinin ya da halasının aynı nikah altında bir erkekle evli oldukları takdirde birbirlerine düşman olmaları ve akrabalık bağlarının kesilmesine sebebiyet vereceği için böyle bir evlilik haram kılınmıştır. Nitekim İbn Abbas’tan

³⁶⁹ Ebu Davud, “Nikah” 14,15. İbn Mâce “Nikah”16.

³⁷⁰ Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, (İstanbul, Beyan Yay. 1996), 342.

³⁷¹ Âlûsî, *Buluğu’l-ereb*, C. II, 52.

³⁷² Kur’ân, en-Nisa, 4/23.

³⁷³ İbn Kesir, C. IV, 1621.

³⁷⁴ İbn Kesir, A.g.e., C. IV, 1620.

³⁷⁵ Tirmizî, “Nikah”, 31.

gelen bir rivayette Hz. Peygamber “İki kız kardeş yahut bir kızla halasını ya da teyzesini birlikte alarak evlenirseniz aranızdaki akrabalık bağlarını koparmış olursunuz” buyurmuştur.³⁷⁶

4.3. Nikah Adı Altında Olan Birliktelikler

Cahiliye döneminde nikah adı altında uygulanan birliktelikler vardı. Bütün bu uygulamalar hem kadının onur ve şerefini lekeliyor hem de doğan çocukların nesebi belli olmayacağı için İslâmiyet bunları zina olarak addetmiş ve ortadan kaldırmıştır.

4.3.1. İstibda Nikahı

Cahiliye dönemi Arapları arasında uygulanan bir nikah şekli de İstibda nikahı idi.³⁷⁷ Cahiliyede uygulanan nikah şekillerini tarif ederken Hz. Aişe bu nikahı şu şeklide tanımlamıştır. “Asil bir evlada sahip olmak isteyen bazı kişiler eşlerine hayızdan temizlenince “Şu adama git ve ondan hamile kalmayı iste” derlerdi. Hanımını o dönemin yiğitlik, mertlik, cömertlik ve mürüvvet sahibi gibi hasletlere sahip olan kabilenin önde gelenlerinin yanına gönderirdi. Kadın hamile kalana kadar o adamla beraber olurdu. Bu zaman içerisinde kocası kadından uzak dururdu.³⁷⁸

Böyle bir uygulama ile çocuk sahibi olmak her ne kadar iğrenç bir durum olsa da cahiliye dönemi Arapları arasında bu normal karşılanan bir durum idi. Çünkü Araplar için soy/asabiyet her şey demektir. Zaten böyle bir uygulamayı da soylu bir evlada sahip olmak için yapıyorlardı.³⁷⁹ İslâm, bir nikahtan ziyade kadın için kötü ve aşağılayıcı bir muamele olan bu uygulamayı zina olarak kabul ettiği için ortadan kaldırmıştır.³⁸⁰

4.3.2. Hıdn/Haden Nikahı

Cahiliye döneminde uygulanan bir diğer nikah şekli de Haden nikahı idi. Bu nikah hür olduğu için zina yapamayan kadının, bir erkekle metres hayatı yaşamasıdır. Bu devirde hür kadının zina yapması ayıp sayıldığından onlar da gizli dost tutarak münasebette

³⁷⁶ Sabuni, A.g.e., C. I, 351.

³⁷⁷ Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, 344.

³⁷⁸ Buhari, “Nikah”, 132, Ebu Davud, “Talak”, 282. Cevad Ali, A.g.e., C. V, 538. Alusi, A.g.e., C. II, Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, 18.

³⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, C. I (Kahire: Daru'l-Maarif, 2003), 297.

³⁸⁰ Ali Osman Ateş, A.g.e., 344.

bulunurlardı. Bu birlikteliğe “Nikah-ı Haden” bu kadınlara da “Müttehızat-ı Ahdan” denilirdi. Hür kadınların açıktan zina etmesi kötü karşılanırken cariyeler için böyle bir şey söz konusu değildi.³⁸¹ Çünkü cariyelerin hiçbir söz hakkı olmayıp bütün yetki sahiplerinin elinde bulunuyordu. Abdullah b. Ubey gibi kimseler cariyeleri fuhşa zorlayarak üstlerinden para kazanıyorlardı.³⁸²

İbn Abbas, “Müttehızat-ı Ahdan'ın yalnızca bir tek dost tutan kadınlar olduğunu, Cahiliye devri halkının, zinanın açıktan olanını haram kabul edip, gizli olan zinayı helal saydıklarını, bu yüzden “Gizli ve açık kötülöklere yaklaşmayın”³⁸³ âyetinin nazil olduğunu” haber vermektedir.³⁸⁴

İslam, cahiliye döneminin bu çirkin adetini reddetmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “İnanan hür ve iffetli kadınlar, sizden evvel Kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, mehirlerini verdiğiniz takdirde size helal kılındı.”³⁸⁵ buyrulmaktadır.

4.3.3. Bedel Nikahı

Bedel nikahı iki erkeğin karşılıklı olarak eşlerini değiştirmesi demektir. Kadınlar birbirlerinin bedeli sayıldığından ayrıca mehir verilmezdi.³⁸⁶

İslâmiyet gelmeden önce bu nikahın çarpıcı örnekleri yaşanmıştır. Mütecerride diye anılan Hind binti Münzir b. el- Esved el-Kelbiyye amcaoğlu Esved b. Münzir b. Haris el- Kelbiyye ile evliydi. Bu adama Hulm diyorlardı. Hind zamanın en güzel kadınıydı. Münzir b. Münzir bu kadını görünce âşık oldu. Münzir ve Hulm yanlarında Hulm’un karısı Mütecerride olduğu halde içki masasına oturdular. Münzir, Hulm’e “Bir erkeğin bir kadınla başında ve sakalında tek bir sakal kalmayınca kadar bir arada kalması rüsvalıktır. Sen karın Mütecerride’yi ben de karım Selma’yı senin için boşayayım”

³⁸¹ M. şemseddin Günaltay, “Kable’l İslâm Araplarda İçtimaî Aile”, *Daru’l Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, (1926): 90. Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, 125.

³⁸² Sayfa 15 bkz.

³⁸³ Kur’ân, el-Enam, 151.

³⁸⁴ Taberî, A.g.e., C. V, 20.

³⁸⁵ Kur’ân, el-Maide, 5/5.

³⁸⁶ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 537.

dedi. Hulm, bunu kabul etti ve böylece her biri diğerinden söz aldı. Hulm karısını boşadığı halde Münzir hem karısını boşamadı hem de âşık olduğu kadınla evlendi.³⁸⁷

Kurtubî, Ahzâb suresinin 52. âyet'ini tefsir ederken "Ve bunların birini başka zevceler ile değiştirmen" buyruğuyla alakalı İbn Zeyd'in "Bundan kastedilen Arapların yapmış oldukları bir fülüdür. Bunlardan biri diğerine sen benim hanımı al, bana da senin hanımını ver derdi." Bu nikah hakkında Ebu Hureyre şöyle rivayet etmiştir: "Cahiliye döneminde bedel, bir adamın diğerine, sen hanımından benim için vazgeç ben de senin için hanımından vazgeçerim ve sana fazlasını veririm derdi." Bundan dolayı Allah Teala "Onların güzellikleri hoşuna gitse de bunların birini başka zevcelerle değiştirmen sana helal olmaz"³⁸⁸ buyurdu.³⁸⁹

Kurtubi, konu ile alakalı olarak Hz. Peygamber ile Fezar kabilesinin başkanı Uyeyne b. Hıns ile aralarında geçen hadiseyi de anlatır. Hz. Peygamberin yanında Hz. Aişe varken Uyeyne b. Hıns izin istemeden yanlarına girer. Hz. Peygamber "Ey! Uyeyne izin istemek yok mu? diye soruca Uyeyne "Ey Allah'ın Rasulü ben aklım erdiğinden beri Mudarlılardan birinin yanına girerken izin istemiş değilim dedi ve şu yanındaki Hümeyra kimdir? diye sorunca Hz. Peygamber "Bu müminlerin annesi Aişe'dir" dedi. Uyeyne "Ben senin için insanların en güzelinden vazgeçeyim mi? deyince Hz. Peygamber "Ey Uyeyne! Allah bunu haram kılmıştır" dedi. Uyeyne çıkıp gittiğinde Hz. Aişe "Ey Allah'ın Rasulü bu kimdir? diye sordu. Hz. Peygamber "Bu kendisine itaat olunan kavminin efendisi ve ahmağın tekidir" dedi.³⁹⁰

İslâmiyet insan onuruna ve aile yapısına zarar veren her şeyi reddedip yasakladığı gibi bu türden olan bir uygulamayı da reddedip yasaklamıştır.

³⁸⁷ İsfahânî, *Eğani*, C. XXI, 5-6. Bu evlilikten Numan b. Münzir dünyaya geldi. Münzir b. Münzir ölünce oğlu üvey annesi ile evlendi.

³⁸⁸ Kur'ân, el-Ahzâb, 33/52.

³⁸⁹ Kurtubî, A.g.e., C. XIV, 154.

³⁹⁰ Kurtubî, A.g.e., C. XIV, 154-155.

4.3.4. Biğa Nikahı (Çok Sayıda Erkekle Beraberlik)

Cahiliye döneminde bazı kadınlar evlerine gelen erkekleri kabul ettiklerine dair alamet olsun diye kapılarına bayrak asarak her geleni kabul ederlerdi. Bağıyye diye anılan bu kadınlar hamile kalıp çocuk doğunca, kendisiyle beraber olan erkekler bu kadının etrafında bir araya gelir çocuğun kimin olduğunun tespiti için “Kâif” adı verilen bir uzman çağırırlardı. Kâif, fiziki görünümünü incelediği çocuğu bu adamlardan kime benziyorsa ona nispet eder ve artık çocuk onun oğlu olarak isimlendirilirdi.³⁹¹ İslâm, bu uygulamayı nikah olarak değil zina olarak değerlendirdiği için yasaklamıştır.

4.3.5. Müşterek Nikah (On Kişiden Az Erkeğin Bir Kadınlı Birlikteliği)

Cahiliye döneminde on kişiden az olan erkek grubu toplanır, bir kadının yanına giderler ve hepsi bu kadınlı temasa geçerlerdi. Kadın bu temastan hamile kalırsa çocuk doğunca beraber olduğu erkeklere haber yolları. Bu kişilerden hiçbirini gelmemezlik edemezdi. Çağrılan kişiler toplandığı zaman kadın “Yaptığınızı işin farkındasınız, ben bir çocuk doğurdum. Ey falanca o senin oğlun” der çocuğu aralarından sevdiği biri ile ilintilendirirdi. Çocuk adama nispet edildikten sonra adamın kabul etmemesi gibi bir durum mevzubahis olmazdı.³⁹²

³⁹¹ Şemseddin Günaltay, “İslam’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu ve Türlü Nikah Şekilleri”, *Belleten*, C. 15, S. 60 (1951), 197. Günaltay, *Araplar ve Dinleri*, 125, Cevad Ali, A.g.e., C. V, 540. Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, 3 bs. (İstanbul: Ensar, 2016), 153.

³⁹² Şemseddin Günaltay, “Nikah Şekilleri” 197, Günaltay, *Araplar ve Dinleri*, 125, Ali Osman Ateş, 345.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TALÂK

Talâk, lügatte “bağını çözmek, serbest bırakmak, serbest kalmak”³⁹³ anlamlarına gelmektedir. İslâm hukukunda “belli bir kelime veya onun yerini alan bir lafızla nikah bağının ortadan kaldırılması” şeklinde tarif edilen talâkın Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır.³⁹⁴

Evlenip yuva kurmak, Allah’ın insanoğluna bahşettiği en büyük nimetlerdendir. Allah, ilk peygamber ve ilk insan olarak Hz. Adem’i yaratmasının akabinde huzur ve sükûnet bulması için Hz. Havva’yı yaratmıştır.³⁹⁵ Allah, insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulmasını telkin etmektedir. Kur’ân, evliliğin hikmetini; neslin devamı, huzur, meveddet ve saadet olarak açıklamaktadır.³⁹⁶ Evliliğin nimet olabilmesi içinde huyların uyuşması gerekir.³⁹⁷ Fakat böyle ulvi bir gaye ile kurulan evlilikler, bazen hastalık ve ölüm gibi doğal engeller, bazen de eşlerin birbirini sevmemesi, geçimsizlik, ya da anlaşamama gibi sebeplerle evliliği sürdürmek her zaman mümkün olmayabilir.³⁹⁸ Evliliği yürütmenin mümkün olmadığı bu gibi durumlarda İslâm boşanmaya cevaz vermiştir.³⁹⁹ Hz. Peygamber de boşanma ile alakalı olarak “Allah’ın

³⁹³ *Mucem’ul-Vasıt*, 563.

³⁹⁴ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları,2010), 39/496.

³⁹⁵ Kur’ân, Bakara, 30, en-Nisa, 1, ez-Zümer, 6.

³⁹⁶ Kur’ân, er-Rûm, 21.

³⁹⁷ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]), *el-Mebsut*, ed. Cevat Akşit. C. VI (İstanbul: Gümüşev, 2016), 4.

³⁹⁸ Zübeyir Karataş, *Kur’an’da Kadın (el-Heriri Örneği)*, (Ankara, Sonçağ Akademi: 2020), 214.

³⁹⁹ Yakup Yüksel, *İbn Aşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın*, (Basılmış Doktora Tezi. N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 186.

en sevmediği helal şey boşanmadır”⁴⁰⁰ buyurmuştur. İslâmiyet öncesi dönemlerde kadının boşanma hususunda hiçbir söz hakkı olmamasına karşılık İslâm, bu konuda kadına birçok salahiyet vermiştir. İslâm’ın boşanma konusundaki uygulamasına temas ettikten sonra şimdi daha önceki dönemlerde boşanma neydi, nasıl oluyordu ona kısaca temas edeceğiz.

Eski Mısır hukukunda boşama erkeğin elinde bulunan bir hak olmakla birlikte erkeğin boşayacağı kadına sadece bir miktar para vermesi gerekirdi. Ayrıca boşanma anında kadının elinde bulunan ve sonradan sahip olacağı malı o evlilikten meydana gelen çocuklara bırakmayı taahhüt etmesi gerekirdi.⁴⁰¹

Hamurabi kanunlarına göre boşama erkeğin hakkıdır. Fakat bu durum kadının çocuğunun olup olmasına göre hüküm değişirdi. Kadının çocuğu var ise çocuklarının yetiştirilmesi için kocasının malından istifade hakkına sahip olurdu. Eğer çocuğu yoksa sadece nikah esnasında babasının razı olduğu mehri alırdı. Kadının hatası yüzünden kocası onu boşamışsa erkek hiçbir şey verme mecburiyetinde olmaksızın onu terk eder ya da boşamayarak evinde hizmetçi gibi kullanır ve başka bir kadınla evlenebilirdi.⁴⁰²

Çin hukukunda boşanma, karşılıklı olarak iki tarafın anlaşması ile olurdu. Koca (Konfüçyüs’ün kitaplarında belli olan) tespit edilmiş yedi halde karsını boşayabilirdi. Zina halinde boşanmak mecburi idi. Karısı zina etmiş olan koca onu satıp parasını alırdı.⁴⁰³

Yahudilikte, kadınlardan biriyle evlenen erkek, onda hoşlanmadığı bir şey görürse eline boş kağıdını vererek hanesine geri yollardı. Bu kadın birinci kocasının evinden çıktıktan sonra başka bir evlilik yapabiliirdi. İkinci kocası da bu kadından bıkip eline boş kağıdını verip onu kendi evine gönderirse ya da ikinci kocası ölürse, ilk kocası kadın temiz olmadığından bu kadınla tekrar evlenemezdi.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Ebu Davud, “Talak” 3.

⁴⁰¹ Mahmud Esad Efendi, *Tarih-i İlm-i Hukuk*, 58-59.

⁴⁰² Mahmud Esad, A.g.e., 83.

⁴⁰³ Mahmud Esad, A.g.e., 101.

⁴⁰⁴ Bekir Topaloğlu, *İslâmda Kadın*, 127.

Hristiyanlıkta ise kadına değer verilmediği gibi boşanmaya da izin verilmiyordu. Aile içinde ister erkek ister kadın tarafından boşanma isteği meydana gelirse bunlara itibar edilmez, böyle bir çift dünyada cehennem hayatı yaşasalar dahi boşanmalarına müsaade edilmiyordu. Çünkü boşanıp tekrar evlenen kişi zina yapmış sayılıyordu.⁴⁰⁵

Cahiliye dönemi Arap toplumunda ise bir erkek karısını boşamak istediğinde, “حملك” (ipin/ yuların boynundadır; artık serbestsin), “انت مخلي كهذا البعير” (bağından çözülp salıverilmiş şu deve gibi artık serbestsin), “الحقي باهلك” (ailene katıl) اذهبي فلا (git seni durdurmayacağım) “اخترت الطباء علي البقرة” (inek yerine ceylanı seçtim) gibi kinayeli sözler söyleyerek talâkı gerçekleştirmiş olurdu.⁴⁰⁶ Boşanma ile ilgili olan bu sözler bedevî Arap kültürünü yansıtmaktadır.⁴⁰⁷

Cahiliye dönemi Araplarında genellikle tek taraflı olarak evliliği sonlandırma yetkisi erkeğe aitti. Boşanma erkeğin isteğine bağlı olup istediği kadar eşini boşar, iddeti bitmeden ona tekrar geri dönerdi. Bazen de erkek, bunu kötüye kullanarak hanımını boşuyor, onu bekletiyor, kadın başka biri ile evlenmek istediğinde kadına zulmetmek amacıyla ona geri dönüyordu. Tamamen boşayıp hürriyetini eline vermediği gibi ona döndüğünde de eş gözüyle de bakmazdı.⁴⁰⁸

İslâmiyet’in gelmiş olduğu dönemde Ensar’dan bir adam eşine kızmış ve ona şöyle demişti:

— Sana yaklaşmayacağım ve senden ayrılıp başkası ile evlenmene izin vermeyeceğim dedi.

Kadın:

— Bu nasıl olur, dedi.

Adam:

— Seni boşayacağım iddetin dolmasına yakın sana tekrar döneceğim. Sonra seni tekrar boşayacağım iddetin bitmesine yakın tekrar geri döneceğim dedi.

⁴⁰⁵ Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, 31.

⁴⁰⁶ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 548.

⁴⁰⁷ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 548.

⁴⁰⁸ İmam Malik, el- Muvatta “Talâk” 80-82, Tirmizi, “Talâk” 16.

Kadın bu durumdan Hz. Peygambere yakındı. İşte bundan dolayı “Boşanma iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir”⁴⁰⁹ âyet-i kerimesi nazil oldu.⁴¹⁰ Bu âyet-i kerime, İslâm’ın başlangıcındaki bu uygulamayı kaldırmış ve erkeğe iki boşama (rici talak) olursa dönme hakkı tanımıştır. Üçüncü boşamadan sonra ise böyle bir hak tanımamaktadır.⁴¹¹

Cahiliye döneminde boşama yetkisi erkeğe ait olmakla birlikte soylu ailelere mensup olan kadınlar ve kızlar nikah akdi esnasında boşanma yetkisinin kendilerinde olmasını şart koşabiliyorlardı. Rivayete göre Hz. Peygamberin büyük dedesi ve Benî Hâşim’in atası olan Hâşim b. Abdimenaf, Yesib/Medine de Neccaroğullarından Amr b. Zeyd b. Lebid’in dul olan kızı Selma binti Amr ile evlenmek istediğinde, soylu bir aileye mensup olan Selma binti Amr boşanma konusunda hak ve yetki sahibi olmak şartıyla bu evliliği kabul etmiştir.⁴¹² Ümmü Hârice Amra binti Sa’d b. Abdillah, Fatıma binti el-Harşeb el-Enmariye, Âtike binti Mürre b. Hilali Sivâ binti el-A’yes Mariye binti El-Caîd b. Dabra da boşama yetkisini elinde bulundurup dilediği takdirde bu yetkiyi kullanan kadınlar arasında zikredilirler.⁴¹³ Lakin böyle bir hakkın kadının elinde bulunması kocanın boşanma hürriyetine hâlel getirmiyordu.⁴¹⁴ Kadına boşama hakkının tanınması bu hakkın erkek tarafından kullanılamayacağı anlamına da gelmezdi. Boşama salahiyeti erkeğin elinde bulunduğu zaman bu hakkı kullanabilirdi.⁴¹⁵

Cahiliye döneminde şerefli ve soylu ailelere mensup olan kadın ve kızlara verilen boşama yetkisi İslâmiyet’in gelmesiyle de devam etmiştir. Aradaki tek fark ise bu hakkın bütün kadın ve kızlara tanınmış olmasıdır. Buna göre kadın, nikah akdi esnasında ya da sonrasında yetki talebinde bulunarak boşama salahiyetini elde edebilir.

⁴⁰⁹ Kur’ân, “Bakara”, 2/229.

⁴¹⁰ Taberî, A.g.e., C. II, 24-25.

⁴¹¹ İbn Kesir, A.g.e., C. III, 905-906.

⁴¹² Cevad Ali, A.g.e., C. IV, 636.

⁴¹³ İbn Habib, *el-Muhabber*, 398-399.

⁴¹⁴ Ali Osman Ateş, *İslam’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, 358.

⁴¹⁵ Ali Osman Ateş, “Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz. C. II (İstanbul: Beyan Yay., 1994), 256.

Kadın, elinde bulunan bu salahiyeti dilediği zaman hâkimin kararına ihtiyaç duymaksızın bizzat kendi veya vekil aracılığı ile boşanma iradesini açıklayarak kocasından ayrılabilir.⁴¹⁶ Nitekim bu hususla alakalı Kur'an-ı Kerim de “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim.”⁴¹⁷ âyeti ile İslâm'da kadına bu hakkın tanındığına işaret etmektedir.

İmam Malik'den rivayet edildiğine göre bir adam Abdullah b. Ömer'e gelip ey Abdurrahim'in babası, ben boşama yetkimi karıma verdim, o da kendisini benden ayırdı, bu hususta ne diyorsun diye sorunca Abdullah b. Ömer, “olayı bende senin dediğin gibi görüyorum” diye cevap verdi. Bunun üzerine adam yapma ey Abdurrahim'in babası deyince İbn Ömer “ben yapıyorum sen ise yapmışsın” şeklinde karşılık verdi.⁴¹⁸

Cahiliye döneminde boşanma çeşitli şartlara bağlanmıştır. Her ne kadar kabile ananesi, boşanma için kesin şekilde sebepler belirlememekle beraber, zevcenin kısır olması, zina etmesi, kötü mizaca sahip olması, görevlerini ihmal etmesi, sürekli kız çocuk doğurması, eşinin ailesi ya da diğer eşleri ile iyi geçinememesi gibi sebepler bunların başında gelmekteydi.⁴¹⁹

Cahiliye döneminde boşanma, zihar, i'la ve talakla üç şekilde gerçekleşebildiği gibi⁴²⁰ bain talak, zihar, i'la ve hul' olmak üzere dört yoldan biriyle de gerçekleşirdi.⁴²¹

⁴¹⁶ Şeyh Nizameddin, el- *Feteva el- Hindiyye fi Mezhebi'l- İmami'l Azam Ebi Hanife*, C. I (Beyrut: Dâru Sadır, 1991), 329.

⁴¹⁷ Kur'an, “el-Ahzâb”, 33/28.

⁴¹⁸ İmam Malik, el- Muvatta, “Talak”, 3.

⁴¹⁹ Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 240.

⁴²⁰ Muhammed Dayfullah Bedâyene, *el- Hayatu'l-ictimaiyye fi sadri'l-İslam*, (Umman: Dar Muktebetü'l-Kindî, 2014), 48.

⁴²¹ Muhammed Süheyl Takkuş, *Tarihu'l-Arab kable'l-İslâm*, (Beyrut: Darü'n-nefas, 2009), 185.

5.1. Talak (Bain)

İslâm'ın zuhur ettiği Mekke halkı arasında erkeğin karısını üç talakla boşaması yaygın olan bir âdetti. Üç talakla boşamanın neticesi olarak karı-kocanın tekrar bir araya gelmesi mümkün değildi.⁴²² Koca bahaneler bulsa da tekrar bir araya gelmenin imkânsız olduğu kaidesi bulunmaktaydı.⁴²³ Fakat cahiliye dönemi Arapları buna da bir çare bulmuşlardı. Buna göre üç talakla boşanan kadının tekrar kocasına dönebilmesi için kadının başka bir erkekle evlenip onunla karı-koca birlikteliği yaşaması ve evlendiği kişiden ayrılmasını şart koşmuşlardır. Bu şart yerine getirildiğinde eski kocanın yeni bir nikah akdi ile karısına dönmesi meşru kabul edilmiştir.⁴²⁴

Bu uygulama muvâzaasız, hilesiz sahih bir şekilde evlilik amaçlarına uygun bir şekilde gerçekleştiği takdirde İslâm tarafından da kabul edilmiştir.⁴²⁵ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de;

*“Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olamaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki tarafta), Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerini inandıkları takdirde yeniden evlenmelerinde bir beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar”*⁴²⁶ buyrulmaktadır.

Bu âyet İslâm'dan evvel Arabistan'da kökleşmiş bir hal alan sosyal bozukluğu ıslah manasını taşır. Çünkü cahiliye döneminde eşler arasında bir gerginlik olsa koca eşini dilediği kadar boşar ve istediği zaman tekrar ona dönerdi. Bu durumda kadın hem evliliğin gerektirdiği münasebetlere hem de başka biri ile evlenme hakkına sahip değildi. Bu zulüm kapısını Kur'ân-ı Kerim bu âyetle kapatmış oldu.

⁴²² Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 549.

⁴²³ İbn Habib, A.g.e., 309-310.

⁴²⁴ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 549-550. M.K. Abdussamet Bakkaloğlu “Cahiliye Dönemi Aile Hukuku” 91.

⁴²⁵ Saffet Köse “Hülle”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/475.

⁴²⁶ Kur'ân, el-Bakara, 2/230.

İslâm dini, her hususta kadının hakkını azami derecede temin ve himaye etmiştir. Talakın üç ile sınırlandırılmasında birçok hikmetler vardır. Birinci boşama meydana geldikten sonra eşler düşünürler. Çünkü bu karar iyice düşünülmeyen verilmiş bir karardır. Eğer iki tarafta pişmanlık duyarsa tekrar birleşirler. İkinci boşamadan sonra da aralarında sevgi ve muhabbet bağı varsa tekrar bir araya gelebilirler. Amma bundan sonra her iki tarafın da geçinmeye niyetleri varsa çok dikkatli davranmak zorundadırlar. Çünkü bundan sonra meydana gelecek olan ayrılıktan sonra tekrar bir araya gelme şanslarını kaybederler. Bunun içindir ki erkek üçüncü defa talak yetkisini kullanacağı zaman uzun uzadıya düşünmek mecburiyetindedir. Eğer bir daha karısı ile geçinme imkânı kalmamışsa bu kararı yerine getirir. Artık bu kararlar nikah bağı kesin olarak koparılmıştır. Bundan sonra kadın başka biri ile sahil ve mutlu bir evlilik yaptıktan sonra kocası vefat eder ya da aralarında ayrılık meydana gelirse o zaman eski kocasına karşı kalbinde bir muhabbet varsa tekrar evlenmelerinde bir mâni yoktur.⁴²⁷ Üç talakla ayrılan kadının, eski eşine helal olabilmesi maksadıyla göstermelik bir şekilde izdivaç yapmak isteyen kişiye İslâm'da "muhallil" bu işi yapan kişiye "et-teysü'l-müstear" ve "mücehheş" denmiş ve bu çıkış yolu haram kılınmıştır.⁴²⁸

Hz. Peygamberde hülle yapan erkekle kendisi için hülle yapılan erkeğin Allah'ın lanetine uğramış kimseler olarak ilan etmiş, ayrıca hile yapanı "kiralık teke" olarak vasıflandırmıştır.⁴²⁹

Sahabeden Rifâa el-Kurazî karısını boşadığında kadın Abdurrahman b. Zebîr ile nikahlanmış, fakat zifafa girmeden Hz. Peygambere gelerek eski kocasına dönüp dönemeyeceğini sormuştur. Hz. Peygamber Abdurrahman ile cinsi münasebette bulunmadan bunun mümkün olmayacağını söylemiştir.⁴³⁰

⁴²⁷ Eşref Edip, "Hukuk-ı Aile", *Sebilü'r-reşâd*, XXIII/585 (1342), 194-195.

⁴²⁸ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 550.

⁴²⁹ Ebu Davud, "Nikah" 15; Tirmizî, "Nikah", 28; İbn Mâce, "Nikah", 33.

⁴³⁰ Ebu Davud, "Nikah" 15; Tirmizî, "Nikah", 28; İbn Mâce, "Nikah", 33.

5.2. Zihar

Lugatta “sirt, yüzey, arka” gibi manaları bulunan zahr kelimesiyle ilişkisi bulunan zihâr kelimesinin manası, kocanın kendisine haram kılmak maksadıyla eşini kendi annesi ya da diğer mahremlerinden birine benzetmesidir.⁴³¹

Cahiliye dönemindeki boşanma türlerinin en şiddetlisi olan ve tekrar birleşmelerine imkân vermeyen zihar yoluyla boşanmada adam karısına “Bana anamın sırtı gibisin” der ve bu yolla boşanma gerçekleşmiş olurdu. Bu boşama genellikle erkekle karısı ya da karısının akrabaları arasında olan bir husumetten dolayı erkeğin düşünmeden acelecilikle vermiş olduğu bir karardır.⁴³²

İslâm, cahiliye döneminde kesin boşanma sonucu doğuran ziharın aslını kabul etmiş ancak hüküm olarak nikah bağıni koparmaksızın kefarete ödeyinceye kadar karı-koca ilişkisini haram kılmıştır.⁴³³

Mücadele suresinin ilk dört âyet-i kerimesi ziharın nasıl meydana geldiğini ve kefarete şeklini açıklamaktadır.

Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. İcinizden zihar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zihar ile ayrılmak isteyip de sonra sözlerinden dönenlerin kadınlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyetine kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberdar olandır. (Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce iki ay art arda oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu

⁴³¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 2764-2765, Ahmet Yaman, “Zihar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/387.

⁴³² Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 550-551.

⁴³³ İmam Serahsi, Mebsut, C. VI, 339.

*(hafifletme), Allah ve Resulüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kafirler için acı bir azap vardır.*⁴³⁴

Bu âyetlerin sebab-i nüzulü ile alakalı hadise şu şekildedir:

*Ensar'dan Evs b. Samit karısı Havle binti Sa'lebe'ye zihar yapmıştı. Fakat çok geçmeden pişman oldu ve karısına dönüp onunla birlikte olmak istedi. Bu olay, İslâmî dönemdeki ilk zihar uygulamasıydı. Cahiliye dönemi geleneğine göre zihar kesin boşanma sonucu doğurduğundan Havle evlilik ilişkisini sürdürmek istemedi. Hz. Peygambere gelerek "Ey Allah'ın elçisi! Evs benimle evlendiğinde genç ve alımlı idim. Zengindim, arkamda ailem vardı. Kocam malımı yedi, gençliğimi soldurdu. Şimdi kocam bana zihar yaptı fakat buna pişman oldu. Küçük çocuklarım var onları ona bırakırsam bakımsızlıktan sefil olurlar, kendi yanına alırsam açlıktan helak olurlar. Ya Resulullah! Kocamla beni birleştirecek bir çare yok mu dediğinde Hz. Peygamber bu konuda ilahî bir buyruk olmadığından "Senin için yapabileceğim bir şey yok!" diye karşılık verdi. Havle sıkıntısının giderilmesi için durumunu tekrar tekrar arz ettiyse de değişik bir cevap alamadı. Bunun üzerine Allah'a yalvarmaya, halinden sızlanmaya başladı ve "Allah'ım durumumu sana şikâyet ediyorum" dedi. Bu durum üzerine zihar hükümlerini düzenleyen âyetler nazil oldu.*⁴³⁵

Bu âyetlerden çıkan sonuca göre; zihar sırasında söylenen lafızların herhangi bir özgünlüğü olmadığı gibi dinen de bir hükmü de yoktur. Bir başka ifade ile bu anlamsız ve uygun olmayan sözlerin dinî ve hukukî anlamda hiçbir geçerliliği olmadığı gibi Kur'ân nazarında da bir anlam ifade etmez. Bununla beraber, eşler arasındaki saygı ve sevgiye zarar veren sözlerin verdiği tahribatın giderilmesi ve evlilik bağıını sürdürmek için zihar yapanın kefareti ödemesi gerekmektedir. Sonuç olarak Kur'ân ziharın evlilik

⁴³⁴ Kur'ân, el-Mücadele, 58/ 1-4.

⁴³⁵ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâfî el-Endelüsî (ö. 541/1147), *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz*, C. V (Daru İbn Hazm, 2010), 1830; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Bedâi'u't-tefsir*, çev. Halil Aldemir. C. IV (İstanbul: Karınca & Polen Yay, 2011), 237.

bağına son verme yetkisini ortadan kaldırarak kefarete gerektiren bir yemin saymak suretiyle ıslah etmiştir.⁴³⁶

5.3. İlâ

Lugatta “yemin etmek” anlamına gelen ilâ, terim olarak kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunmama engel olan yeminden ibarettir.⁴³⁷

İlâ, cahiliye döneminde kadınlara zulüm aracı olarak kullanılan bir yöntemdi. Koca karısına herhangi bir gerekçe ile kızdığına bir ya da iki yıl gibi uzun bir süreyle ona yaklaşmamaya and eder, süre bitiminde dilerse yeminini uzatırdı. Geniş bir zaman dilimine yayıldığı için bu yöntem genellikle kadını baskı altına almak ve ona zarar vermek için kullanılırdı.⁴³⁸ Kocalar ilâ yaptıkları zaman karıları evde bir dadı ya da hizmetçi gibi kalır, çocukların bakımını üstlenirlerdi. Bu şekilde kocalık vazifesini yerine getirmediği gibi eşlerini boşayıp onların yeni bir hayat kurmasına da imkân vermezlerdi.⁴³⁹

Cahiliye döneminde kötüye kullanılan ve kadınları mağdur duruma düşüren ilâ yoluyla boşanmayı Kur’ân kayıt ve şartlara bağlamış ve bu hususa şu şekilde temas etmiştir:

*Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlara dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer (müddeti içinde dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah işitir ve bilir.*⁴⁴⁰

Bu âyetler, kadının maruz kaldığı mağduriyeti gidermek amacıyla ilâyâ belli bir sınır getirmiştir. Dört aylık süre zarfında eğer erkek karısıyla cinsi münasebette bulunursa

⁴³⁶ Hayreddin Karaman, vd. Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, C. IV (Ankara: DİB Yay. 2020), 262.

⁴³⁷ İmam Searhsi, el-Mebsut, C. VII, 28.

⁴³⁸ İbn Âşûr, et-Tahrir ve’t-tenvir, C. III (Tunus: ed-Daru’l-Tunus, 1984), 384.

⁴³⁹ İzzet Derzeze, et-Tefsiru’l Hadis, C. VII (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 197.

⁴⁴⁰ Kur’ân, Bakara, 2/226-227.

yeminini bozmuş olacağından kefarete verir. Bu yeminin kefareti ise köle azat etmek veya üç gün oruç tutmak ya da on fakirin doyurulmasıdır.⁴⁴¹

Hz. Aişe'den nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber de eşlerine îlâ yapmış ve kendisine helal olanı haram kılmıştır. Daha sonra bu yemininden dolayı kefarete vermiştir.⁴⁴² Hz. Peygamberin îlâ yapmasının sebebi ise eşlerinin refah içinde yaşama yönündeki birtakım maddi isteklerinden dolayı kederlenmiş ve îlâ uygulayarak onlardan bir ay uzak kalmıştır.⁴⁴³ Bu olayın ardından;

“Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Alah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.”⁴⁴⁴ âyeti nazil olmuş ve Hz. Peygamberin hanımları bu isteklerinden vazgeçerek Allah'ı, resulünü ve ahiret yurdunu tercih etmişlerdir.⁴⁴⁵

5.4. Hul' (Muhâlea)

Lügatte “ayırarak, soyunmak, elbiseyi çıkarmak,” gibi manalara gelen hul', kadının vereceği bir kıymet mukabilinde kocanın ayrılmaya razı olmasıdır. Karşılıklı anlaşma ile gerçekleşmesi sebebiyle buna “muhâlea” adı verilir.⁴⁴⁶

Cahiliye döneminde talak yetkisi erkeğe ait olup kadının böyle bir şeyi talep etme hakkı dahi yoktu. Fakat kadın belli bir bedel verip kocasını razı etmek suretiyle karşılıklı boşanma yetkisine sahipti. Kadın ailesini, velisini ya da başka bir kişiyi devreye sokarak kocasına belli bir bedel mukabilinde boşanma isteğini bildirirdi. Erkek teklifi kabul ettiğinde kadını boşar ve bu boşanma yöntemine hul' denirdi.⁴⁴⁷

⁴⁴¹Şeyhîzâde Abdurrahman, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-ebhur*, C. I (İstanbul: Şirket-i Sahafiyye-i Osmanlı Matbaası, 1319), 441.

⁴⁴² Buhari, “Nikah” 91-91, Tirmizi, “Talak” 21.

⁴⁴³ Kurtubi, A.g.e., C. III, 259.

⁴⁴⁴ Kur'ân, el-Ahzâb, 28-29.

⁴⁴⁵ Taberi, A.g.e., C. VI, 492.

⁴⁴⁶ Fahrettin Attar, “Muhâlea”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397.

⁴⁴⁷ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 552.

Cahiliye döneminde hul' yoluyla boşanma âdetini başlatan kişinin Âmir b. ez- Zarib olduğu kaydedilir. Rivayete göre Âmir, kızını kardeşinin oğlu ile evlendirmiş fakat kızı zifaf esnasında kocasından hoşlanmamış ve gelip babasına bu sıkıntısını anlatmış, babası da damada “Seni hem eşinden hem malından ayıramam ama kızımı kendisine verdiğin mehir karşılığında senden ayırıyorum” demiştir.⁴⁴⁸

Cahiliye dönemindeki hul' yolu ile boşanma geleneği İslâm dini tarafından da kabul görmüştür. Bu hususla alakalı Kur'ân-ı Kerim'de:

*Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidyeye vermesinde her iki taraf içinde sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.*⁴⁴⁹ buyrulmuştur.

Rivayete göre bu âyet-i Kerime sahâbeden Sâbit b. Kays b. Şemmas ve karısı Habibe binti Sehl hakkında nazil olmuştur.

Habibe binti Sehl, rivayete göre kocası ile geçinemediği için diğer bir rivayette ise kocasının kendisini dövdüğünü Hz. Peygambere şikâyet ederek evliliği sona erdirmek istediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sâbit'i yanına çağırarak “Onun malından bir kısmını al ve ondan ayrıl” deyince Sabit “Ey Allah'ın Rasulü bu doğru olur mu?” diye sormuş Hz. Peygamber “Evet” demiştir. Sâbit, “ben ona elinde olan iki bahçeyi mehir olarak vermiştim” deyince Hz. Peygamber “ikisini de ondan al ve ayrıl” demiştir. Bunun üzerine Sâbit Hz. Peygamberin dediğini yerine getirmiş ve eşinden ayrılmıştır.⁴⁵⁰

Cahiliye döneminde uygulanan hul' geleneği İslâmî dönemde de kabul görmüş Kur'ân ve sünnet tarafından da tasvip edilmekle birlikte Hz. Peygamber “Herhangi bir beis

⁴⁴⁸ Âlûsî, *Buluğu'l-ereb*, C. II, 49-50.

⁴⁴⁹ Kur'ân, Bakara, 2/229.

⁴⁵⁰ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî (1857-1911), *Avnü'l-Mâ'bud alâ Şerhi Sünen-i Davud*, C. VI (Beyrut: Dar İbn Hazm, 2005), 1042.

olmaksızın kocasından boşanmayı isteyen kadına Allah cennet kokusunu haram kılar⁴⁵¹ buyurarak bu olayın vicdanî ve ahlakî boyutuna dikkat çekmiştir.

5.5. İddet

İddet lafzı İslâm hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder.⁴⁵²

Cahiliye döneminde gerek kocanın ölmesi gerek boşanma ile meydana gelen ayrılıklarda kadınların beklemek zorunda olduğu süre farklılık arz etmekteydi.

Cahiliye döneminde boşanmış kadınlar için iddet söz konusu olmamakla beraber kocası ölen kadınlar için yas tutma âdeti vardı. Yas süresi bir yıldır. Kadın bir yıl içinde küçük bir odaya ya da çadıra kapanıp en gösterişsiz elbiselerini giyer, yıkanmaz, koku sürmez, saçlarını taramaz, tırnaklarını kesmez, sürme çekmemek suretiyle tam bir yas havasına bürünürdü. Bir yılın sonunda koyun, eşek, kuş gibi bir hayvana dokunmak, eline bir tezek parçası almak gibi birtakım sembolik hareketlerle yas süresinin sona erdiğini ilan eder ve normal hayatına dönerdi.⁴⁵³ Talâktan dolayı beklenen iddet içinse tayin edilmiş bir süre bulunmamaktaydı. Bu sebeple kadınlar, boşandıkları kocalarından olan çocuklarını ikinci eşlerinin yatağında dünyaya getirebiliyorlardı. Bu durum ise daha sonraları nesep davalarına sebep oluyordu. Nitekim Sa'd b. Zeyd, Muaviye b. Ebî Bekr'den hamile kalan en-Nâkimiyye ile evlenmiş ve Sa'sa adlı çocuğu Sa'd'ın nikahı altında iken dünyaya getirmiştir. Sa'd ölünce öz oğulları Sa'sa'yı mirastan menetmişlerdir. Yine aynı şekilde Rebi'a b. Asım'ın annesi, Hubeyre b. en-Nu'man'ın nikahı altındayken Re'bi'a'ya hamile kalmış, Hubeyre tarafından boşanınca Asım b. Ce'z b. Abdillâh'la evlenmiş ve Re'bi'a'yı Asım'ın yatağında dünyaya getirmiştir.⁴⁵⁴

İslâm boşanan ve kocası ölen kadınların hamile olup olmamalarına göre iddet sürelerine düzenleme getirmiştir.

⁴⁵¹ Tirmizi, "Talak" 11.

⁴⁵² Halil İbrahim Acar, "İddet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/446.

⁴⁵³ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 557.

⁴⁵⁴ İbn Habib, A.g.e., 338-340.

Boşanan kadınlar için iddet süresi üç kur' süresidir. Kur'ân-ı Kerim de "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız ve temizlik müddeti) beklerler"⁴⁵⁵ buyrulmaktadır.

Kocasını vefat eden kadın hamile değilse iddet süre dört ay on gündür. Bu karar Kur'an-ı Kerim de açıkça ifade edilmiştir. "Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler."⁴⁵⁶

Kocasını vefat eden kadın hamile ise onun iddet süresi doğurmakla beraber bitmektedir. Bu süre çok uzun olabileceği gibi çok kısa bir zaman dilimi de olabilmektedir. "Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmalarıdır)."⁴⁵⁷ Hz. Peygamber de kocasının vefatından sonra yirmi veya yirmi beş gün sonra doğum yapan Sübey'a ya nifastan temizlenince evlenmesine izin vermiştir.⁴⁵⁸

Henüz âdet görmemiş veya yaşlılık sebebiyle âdetten kesilen kadınların iddeti ise üç kamerî aydır. "Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süreleri üç aydır."⁴⁵⁹

İslâm cahiliye döneminde var olan iddet uygulamasını kabul etmekle birlikte onun süresi hakkında birtakım düzenlemeler yaparak kadınların haklarını korumuş ve gelecek olan tehlikeleri bertaraf etmiştir.

5.6. Tesettür

Lügatte "örtünmek, gizlenmek, kuşanmak" gibi manalara gelen tesettür, insanın fitrî, öfrî, dinî veya tabii bir gerekçeyle vücudunun belli yerlerini örtmesidir.⁴⁶⁰

İnsanlık tarihi kadar eski olan tesettür İslâmiyet'in gelişine kadar olan bütün dönemlerde farklı şekillerde de olsa vardı. Cahiliye döneminde ise kadınlar arasında statülerine göre farklı şekilde tezahür etmiştir.

⁴⁵⁵ Kur'ân, Bakara, 2/228.

⁴⁵⁶ Kur'ân, Bakara, 2/234.

⁴⁵⁷ Kur'ân, et-Talak, 65/4.

⁴⁵⁸ Buhari, "Talak"182-183.

⁴⁵⁹ Kur'ân, et-Talak, 65/4.

⁴⁶⁰ H. Yunus Apaydın, "Tesettür", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/543.

İslâm öncesi Arap toplumunda kadınlar genel olarak hür ve cariye olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Hür ve özellikle soylu ailelere mensup olan kadınlarla diğer kadınlar arasında konum olarak fark vardı. Başörtüsü de onur ve itibarın bir göstergesi olduğu için sadece hür kadınlar başörtüsü takar cariyeler ise başlarını örtemezlerdi. Zaten toplumda cariyelere pek bir değer verilmezdi. Diğer taraftan cahiliye dönemi Arap örfüne göre kadının saçını dinî boyuttan çok özel bir anlam ifade ettiği için saça itinayla bakılırdı. Kadın ölüm ve savaş gibi afetler olmadan saçını kestirmezdi. Kadın kocası veya bir yakını öldüğü zaman üzüntüsünü ortaya koymak ve fedakârlığın zirvesinde olduğunu kanıtlamak için saçını kestirirdi.⁴⁶¹

Cahiliye dönemi Arap kadını vakarlı, çekingen, utangaç ve haya sahibi idi. Yürüyüşü sırasında peçesinin düşmemesine dikkat eder, etrafına bakmaz, evini kendisine gelecek her türlü lekeden korumaya çalışırdı. Bundan dolayı başını önünden kaldırmaz, yabancı birisi onunla konuşmak istediğinde kısa tutarak varacağı yere giderdi. Bu dönemin kadını âdeta iffet ve namusun timsali idi. Kadın iffetli olduğu halde güzelliğinden dolayı hımarını (örtüsünü) örterdi. Ancak örtü veya peçe çölde yaşayan kadınlardan ziyade şehirde yaşayan elit tabaka arasında yaygındı.⁴⁶² Bu dönemde başını ve yüzünü örtenler olduğu gibi güzelliğini sergilemek için boynunu, saç örgülerini hatta kulaklarındaki küpeleri açıkta bırakanlar da olurdu.⁴⁶³

Cahiliye döneminde tesettür dinî bir uygulama olmaktan ziyade Arapların ırzlarını korumak için uyguladığı bir davranış idi. Öyle ki buluş çağına gelmiş olan kızlara Daru'n-Nedve'de bir elbise hazırlanır ve onlara giydirilirdi. Genç kızları gözlerden uzak tutmak için peçesiz sokağa çıkmamak üzere tekrar Daru'n-Nedve huzuruna getirilirdi.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Bedriye Özçelik Yılmaz, "Tarihsel ve Teolojik Açılardan Kadının Örtünmesi Sorunu", İslami İlimler Dergisi, Yıl 4. S 1-2. (2009), 334-335.

⁴⁶² Emrah Dindi, A.g.e.,135.

⁴⁶³ İbn Kesir, A.g.e., C. XI, 5862.

⁴⁶⁴ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamber, C. II, 851.

Cahiliye döneminde kadınlar genellikle kaftan veya yeldirme şeklinde uzun entariler giyiyorlardı. Sokağa çıktıklarında ise yüzlerini peçe ile kapatıyorlar yahut yeldirmelerin geniş yakalarını başlarının üzerinden atıyorlardı.⁴⁶⁵

Arap kadını ne tamamen kapalı ne de tamamen açıktı. Açık kadınlar olduğu gibi kapalı kadınlar da vardı. Baş ve yüz örtüsü hür kadınları cariyelerden ayıran en önemli özellik idi. Acı, hüznün ve ağıt yakma gibi durumlarda başlarını ve yüzlerini açarlardı. Savaşta esir düşeceklerini anladıkları zaman ise kendilerine tenezzül edilemez düşüncesiyle başlarını ve yüzlerini açarlardı.⁴⁶⁶

Kur'ân, nüzulünün ilk yıllarından itibaren fuhşun önlenmesi ve iffetin korunması ilkeleri üzerinde sıklıkla durmuştur. Örtünme ile ilgili âyetler ise hicretin 5. yılında nazil olmuştur.⁴⁶⁷ Çünkü Kur'ân nüzul süresi boyunca insanların arasında ahlakın her yönüyle yerleşmesi hususunda ısrarla durmuştur.⁴⁶⁸

Tesettür ile ilgili genel hükümler el-A'raf⁴⁶⁹ suresinde, kadının tesettürü ile ilgili özel düzenlemeler ise en-Nur⁴⁷⁰ ve el-Ahzab⁴⁷¹ surelerinde yer almaktadır. Tesettürle ilgili ilk nazil olan âyet-i kerime el-Ahzab suresinde yer almaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de;

*“Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'min kadınlara (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir”*⁴⁷² buyrulmaktadır.

⁴⁶⁵ Hamidullah, A.g.e., C. II, 1062.

⁴⁶⁶ İsmail Hakkı Ünal, “Hadislere Göre Kadının Örtünmesi”, İslamiyet, C. IV, S. 2 (2001): 54.

⁴⁶⁷ Mehdi Bazergan, *Kur'an'ın Nüzul Süreci*, çev. Yasin Demirkıran, Muhammed Feyzullah, (Ankara: Fecr Yay. 1998), 226-235.

⁴⁶⁸ Bedriye Yılmaz, *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları*, (İstanbul: İz Yay., 2008), 288.

⁴⁶⁹ Kur'ân, el-A'raf, 7/22, 26-27.

⁴⁷⁰ Kur'ân, en-Nur, 24/30-31.

⁴⁷¹ Kur'ân, el-Ahzab, 33/59.

⁴⁷² Kur'ân, el-Ahzab, 33/59.

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkındaki rivayet şu şekildedir:

Medine evleri sıkışık ve tuvaletsiz idi. Kadınlar hacetlerini defetmek için geceleyin dışarı çıkarlardı. Bu durumu fırsat bilen bazı ahlaksız kimseler de kadınları izler onları taciz ederlerdi. Bu ahlaksızlık ve hayasızlık karşısında ele geçirildikleri zaman ise “biz onları cariye sandık” derlerdi. Müslüman erkekler Hz. Peygambere gelerek bu durumdan ötürü rahatsızlıklarını dile getirice bu âyet-i kerime inzal oldu.⁴⁷³ Hz. Ömer asayişi sağlamak amacıyla ilk zamanlar cariyelerin cilbab giymelerini yasaklamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu yasak ortadan kalkmıştır.⁴⁷⁴

Cilbab âyeti hakkında Ümmü Seleme “Cilbab âyeti indiğinde, Ensar kadınları giydikleri kıyafetlerden ötürü âdeta başlarında kara kargalar varmış gibi dışarı çıktılar”⁴⁷⁵ rivayeti bu emrin hemen yerine getirildiğine işaret etmektedir.

Tesettürle ilgili ikinci âyet-i kerime ise Nur suresinde yer almaktadır. Bu âyet ihtiva ettiği mana bakımından sadece tesettür değil kadın- erkek ilişkisi ve mahremiyet üzerine kuruludur.

*Mü'min kadınlara söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tabi kimseler yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.*⁴⁷⁶

Bu âyet-i kerimenin sebab-i nüzülü hakkındaki rivayet şu şekildedir:

⁴⁷³ Kurtubi, A.g.e., C. XIV, 187.

⁴⁷⁴ Hayreddin Karaman, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. III, 399.

⁴⁷⁵ Ebu Davud, “Libas” 29.

⁴⁷⁶ Kur'ân, en-Nur, 24/31.

Esma binti Mürşide, kendi hurmalığında olduğu esnada kadınlar onun yanına izar (üst elbise) almadan göğüsleri, saç örgüleri ve ayaklarındaki halhallarla girmeye başladılar. Esma onlara hitaben “Bu ne kadar çirkin” demiştir. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.⁴⁷⁷

Bu âyetin nüzulünden sonra meydana gelen hadiseyi Ümmü Seleme şu şekilde anlatıyor:

Ben Resulullah’ın yanına idim yanımda Meymune binti Haris de vardı. O sırada İbn Ümmü Mektum gelip Hz. Peygamberin yanına girdi. Bunun üzerine Allah Resulü örtünün buyurdu. Ben Ey Allah’ın elçisi, o kör değil mi? Bizi görmüyor ve tanımıyor dedim. Allah Resulü “Siz ikinizde kör müsünüz? Siz onu görmüyor tanımıyor musunuz?”⁴⁷⁸ dedi.

Hz. Peygamberden gelen rivayetlerde tesettürün tam manasıyla anlaşılması açısından önem arz etmektedir. “Kadın (bedeni) örtülmesi gereken avrettir.”⁴⁷⁹ “Kadın buluş çağına gelince elleri ve yüzü dışındaki yerlerin görülmesi helal olmaz.”⁴⁸⁰ Elbiselerin keyfiyeti hakkında ise Esma binti Ebu Bekir’le arasında şöyle bir olay cereyan etmiştir. “Esma binti Ebu Bekir, üzerinde ince bir elbise olduğu halde Hz. Peygamberin yanına girdi. Hz. Peygamber onu öyle görünce ondan yüz çevirdi ve şöyle dedi: “Ey Esma! Kadın adet yaşına ulaşınca şurası ve şurası müstesna artık onun -yabancılar tarafından- görülmesi doğru olmaz.” “Hz. Peygamber bunu söylerken ellerini ve yüzünü işaret etti.”⁴⁸¹

İslâm’ın ilk yıllarında Müslüman kadınların giydiği kıyafetlerin tamamı cahiliye döneminde de mevcut olan kıyafetlerdi. Dolayısıyla İslâm bir kıyafet devrimi yapmamış mevcut olan kıyafetlerin nasıl kullanılması gerektiği hususunda birtakım

⁴⁷⁷ Süyûtî, *Lübâbü’n-nükûl fi Esbâbi’n-nüzûl*, 3 bs. çev. Abdulcelil Alpkıray, (Semerkand: İstanbul, 2016), 378.

⁴⁷⁸ Ebu Davud, “Libas” 37, Tirmizi, “Edeb” 29.

⁴⁷⁹ Tirmizi, “Rada”, 18.

⁴⁸⁰ Ebu Davud, “Libas”, 31.

⁴⁸¹ Ebu Davud, “Libas”, 34.

düzenlemeler yapmıştır.⁴⁸² Kullanılan tesettür baki kalmakla birlikte kadınların namusunu, şerefini ve ırzını korumak adına birtakım düzenlemeler yaparak ıslah yoluna gidilmiştir.

5.7. Miras

Cahiliye döneminde miras hukuku iki ana unsura dayanıyordu. Bunlardan birincisi nesep ikincisi ise muâhede (sözleşme) yoluyla idi. Nesep cihetinden birbirine varis olan kimseler küçük çocuklara ve kadınlara mirastan hisse vermiyorlardı.⁴⁸³ Yapmış oldukları bu çirkin davranışı ise şu şekilde savunuyorlardı: “Savaşan, kendi kabilesini dışarıdan gelen tehlikelere karşı koruyan, ganimet getiren ve aynı zamanda kabilenin nüfusunun artmasını sağlayan erkektir. Dolayısı ile mirasın tamamı onun olmalıdır.”⁴⁸⁴ Muâhede (sözleşme) yoluyla birbirlerine varis olma da iki yolla olurdu. Birincisi hilf idi. Hilf usulünde bir kimse diğerine “Kanım senin kanın, canım senin canın. Ben seni kollarım sen beni kollarsın. Ben sana sen bana varis olursun” derdi. Bu şekilde birbirleriyle akit yaptıklarında, onlardan hangisi önce ölürse diğeri ona mirasçı olurdu. İkincisi ise evlat edinme idi. Arap geleneğinde erkek evlat edinme geleneği mevcuttu. Böylece çocuk babasına değil kendisini evlat edinen kimseye nispet edilerek onun oğlu olarak anılır ve ona varis olurdu.⁴⁸⁵

Verasette nesep itibarıyla baba tarafından gelen erkek akrabalar mirastan pay alır kıza hiçbir şey verilmezdi. Mirasçı olarak erkek akrabalardan babası, erkek kardeşi, oğlu gibi kimseler bulunmazsa miras kabilesine harcanır ve kız kardeşine verilmezdi.⁴⁸⁶

Cahiliye döneminde miras hukuku ataerkil bir yapıya sahipti. Buna göre erkek olmak, silah taşıma ve savaşma gücüne sahip olmak mirasçı olmanın temel şartları arasında yer alırdı. Küçük evlat ile amcası bir arada bulunduğu zaman miras amcanın olur,

⁴⁸² Ünal, “Hadislere Göre Kadının Örtünmesi”, 67.

⁴⁸³ Razi, A.g.e., C. VII, 377.

⁴⁸⁴ Fatıma Ömer Nâsıf, *Hukuku'l Mar'e ve Vâcibetüha fi Davi'l-Kitap ve's-sünne*, (Mısır: Daru'l-Yâkîn li'l-Neşri ve't-taviz, 2010), 230.

⁴⁸⁵ Razi, A.g.e., C. VII, 377.

⁴⁸⁶ Cevâd Ali, A.g.e., C. V, 563.

küçük çocuk babasının mirasından pay alamazdı.⁴⁸⁷ Kadınlar ise mirastan pay alamadıkları gibi bizzat mirasa konu oluyorlardı. Vefat edenin terekesindeki mal gibi telakki ediliyordu. Vefat edenin erkek yakınları, geride bıraktığı malına, kölesine, devesine hatta eşine dahi sahip oluyorlardı.⁴⁸⁸ Bununla beraber asil ailelere mensup olan kimi kadınlar kocalarının ya da akrabalarının terekesinden pay aldıklarına dair rivayetlere de rastlanmaktadır. Bu rivayetler ışığında cahiliye döneminde kadınların mirastan mahrum olma durumu bütün kabileleri içine alan bir âdet olmadığı gibi bunun kabileden kabileye farklılık arz ettiğini söylemek mümkündür.⁴⁸⁹

Cahiliye dönemindeki kadına mirastan pay vermeme anlayışı İslâm'ın ilk yıllarına kadar devam etmiştir. Rivayete göre şair olan Hassan'ın erkek kardeşi öldü ve arkada Ümmü Kücce ismindeki hanımı ve beş kızı kaldı. Ölenin mirasçıları gelip bütün mallarına kondular. Ümmü Kücce bu olayı Hz. Peygambere şikâyet edince;

*Eğer kadınlar ikinin üstünde ise, bırakılanların üçte ikisi onlarındır; şayet bir ise yarısı onlarındır*⁴⁹⁰ âyeti nazil oldu. Ümmü Kücce'nin durumu için de *“sizin çocuğunuz yoksa ettiğiniz vasiyet veya borç çıktıktan sonra bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızdır; çocuğunuz var ise bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır.*⁴⁹¹ Şeklindeki âyeti nazil oldu.

Uhud savaşında şehit olan Sa'd b. Rebî'nin hanımı Hz. Peygambere geldi ve Sad'ın erkek kardeşinin tüm mirası aldığını anlattı. Hz. Peygamber bu konu hakkında Allah hüküm bildirir dedi ve miras âyeti inzal oldu.⁴⁹² Bunun üzerine Hz. Peygamber kızların amcalarına haber gönderip çağırdı ve Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver kalanı senindir buyurdu.⁴⁹³

⁴⁸⁷ İbn Habib, A.g.e., 324.

⁴⁸⁸ Ahmed b. Ali, Ebubekir er- Razi el-Cessas el-Hanefî (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'an*, çev. Mehmet Keskin. C. III (Ankara: İstem Yayınları, 2018), 46.

⁴⁸⁹ Cevâd Ali, C. V, 563. Mustafa Öztürk, Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın, 69.

⁴⁹⁰ Kur'ân, en-Nisa, 4/11.

⁴⁹¹ Kur'ân, en-Nisa, 4/12.

⁴⁹² Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensur*, C. IV, 255.

⁴⁹³ İbn Kesir, A.g.e., C. IV, 1582.

Miras paylarının hakkaniyetli dağıtması hususunda Hz. Peygamberden gelen rivayetler de mevcuttur. Hz. Peygamber “Miras paylarını hak sahiplerine veriniz. Kalan kısım en yakın erkek hısmındır”⁴⁹⁴ buyurmuştur. Hz. Peygamberin miras bırakanın kızı, oğlu ve kız kardeşiyle alakalı bir miras paylaşımı da şu şekilde olmuştur: “Hz. Peygamber ölenin kızı için yarım, oğul kızı için üçte ikiye tamamlamak için altıda bir ve geri kalanın kız kardeşe verilmesine hükmetti.”⁴⁹⁵

Annelerin, karıların hatta öz kızların mirastan mahrum bırakıldığı bir dönemde “Kadın” anlamına gelen Nisa süresi nazil olmuş, surenin baş tarafında ve sonunda kadınların mirastan alması gereken miktar belirlenmiş ve İslâm’ın kadınlara verdiği haklar konusuna dikkat çekilmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ Buhari, “Feraiz”, 5.

⁴⁹⁵ Şevkanî, *Neylü’l-evtâr*, C. VI, 58.

⁴⁹⁶ Hayreddin Karaman, vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, C. II, 197.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Cahiliye dönemi sözüyle İslâm dininin yeryüzünü aydınlatmasından önceki devir ve o dönemde yaşanan hayat şekli anlatılmak isteniyorsa da bu söz yalnızca o zamana has değildir. Çünkü İslam, Kur'ân'a aykırı olan her çeşit yaşantıyı cahiliye hayatı olarak nitelemektedir. İslâm'ın amacı ise insanları bulunmuş olduğu zulmetten nura, karanlıktan aydınlığa çıkarmaktır. İslâm'ın geldiği dönem göz önünde bulundurulduğunda âdeta bir düşünce ve zihniyet devrimi yapmıştır. İslâm herhangi bir hukuk kuralının olmadığı kör kabile taassubuna mensup olarak yaşayan insanlara hukuk, kural, nizam getirmiştir. Hiçbir hukuk kuralının olmadığı bir toplumda en çok ezilen tabii ki de kadınlar, çocuklar ve zayıf olan kimselerdir. Cahiliye döneminde kadınlar maddî ve manevî birçok zulme maruz kalıyorlardı. Erkeklerle tanınan sınırsız hakların yanı sıra kadının hiçbir hakkının olmaması toplumda örf ve âdetlerin kanun gibi kabul edilmesi, geleneklere göre yönetilmesi ve normal bir hukuk sisteminin olmamasından kaynaklanmakta idi.

İslamiyet'in gelmiş olduğu cahiliye döneminde toplum tarafından kabul görmüş birtakım âdetler uygulanıyordu. İslâmiyet'le birlikte bu uygulamaların bir kısmı ilga (bir şeyin varlığını ortadan kaldırma), bir kısmı ibka (devam ettirme), bir kısmı da ıslah edilmiştir.

Cahiliye dönemi âdetleri denildiği zaman ilk akla gelen kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesidir. Bir insanlık suçu olan bu uygulamayı cahiliye döneminde yaşamış olan bütün insanlara atfetmek bu suçu işleyenlerle aynı kefeye girmek demektir. Bu uygulamanın sadece cahiliye dönemine ait olduğunu düşünmek de aynı hataya düşmektir. Zira bu âdet sadece cahiliye döneminde değil dünyanın birçok yerinde ve geçmiş medeniyetlerde inançları gereği kız çocuklarının yanı sıra statü farkı olmadan diğer insanlarda kurban ediliyorlardı.

Bir olayı, olguyu değerlendirirken o zamanın şartlarını insanların düşünce yapısını iyi bilmek gerekmektedir. Bütün bunlar bilinmeden insanın kendi zamanına göre

değerlendirmesi yanlış bir sonuç elde etmesine sebebiyet vermektedir. Kaynaklarda verilen örneklere de bakıldığı zaman cahiliye döneminde öldürülen çocukların sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Cahiliye döneminde kız çocuklarını diri diri toprağa gömenler de içinde bulunmuş olduğu sosyolojik, psikolojik ve ekonomik durumuna göre yapıyorlardı. Kimisi fakirlik korkusundan ya da bir gün fakir olurum korkusundan yaparken kimisi ise yaşadığı kabiledede âdet haline gelmiş olduğundan, namus korkusundan veya putlara kurban etme gibi sebeplerle kız çocuklarını öldürüyorlardı. Kız çocuklarına bu zulmü yapanlar olduğu gibi çocuklarının öldürülmesinden rahatsızlık duyan akıl ve vicdan sahibi bazı kimseler tarafından bu kötü âdeti engellemeye çalışanlar da olmuştur.

Hz. Ömer'e atfedilen kız çocuğunu gömdü iddiası da gerçeği yansıtmamaktadır. Hz. Ömer Müslüman olmadan önce hiddeti ve şiddeti ile bilinen bir kimse idi. Bu olay cahiliye dönemini kötü gösterip İslâm'ı yüceltmek isteyen kimseler tarafından uydurulmuş menkıbeden başka bir şey değildir. Zira bu uygulama şehirde yaşayanlardan ziyade çölde yaşayan kabileler arasında yaygındı. Hz. Ömer'in çocukları, aile yapısı ve kabilesi incelendiği takdirde değil bu çirkin işi yapmak zulme maruz kalan kız çocuklarını kurtarıyorlardı.

Cahiliye döneminden da kadınlar hür ve cariyeler olarak iki sınıfa ayrılıyordu. Toplum nezdinde cariyelerin hiçbir değeri olmadığı gibi bir eşya gibi alınıp satılıyor, miras ya da mehir olarak da veriliyorlardı. Şehirde ve çölde yaşayan hür kadınlarda statü olarak da birbirlerinden farklı konumda idiler. Şehirde yaşayan hür, zengin ve asil aile mensup olan kadınlar ise diğer hür olan kadınlardan tamamen farklı bir konumda idi. Kabilesinin içinde söz hakkı olduğu gibi diğer erkeklerden de üstün bir durumdaydı. Kadınlar arasında bugün adına kast sistemi dediğimiz sistem gibi bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Kast sisteminde dokunulmazlığı olan burjuva sınıfı gibi cahiliye döneminde zengin ve asil ailelere mensup olan kadın ve kızların dönemin âdetlerine karşı bir dokunulmaz olduğu kaydedilmektedir. Kadınlar ve kızlar istemediği bir adamla zorla evlendirilirken asil aileler kızlarının rızasını alırlardı. Bu kadınlar ve kızlardan boşama hak ve yetkisini elinde bulunduranlarda vardı. Cahiliye döneminin çirkin âdetlerine maruz kalanlar ise orta ve aşağı tabakaya mensup olan diğer kadın ve kızlardı. Bu kadın ve kızlar birçok zulüm ve eziyete uğradıkları yetmiyormuş gibi bir de insan onur ve şerefine zedeleyen türlü nikah şekillerine

mecbur bırakılıyorlar, mirastan pay alamıyorlar ve tesettür hususunda ise asil ailelerin kızlarından ayırt edilmek için farklı muameleye maruz kalıyorlardı.

İslâm gelir gelmez kadına layık olduğu hakkı vermiştir. Bütün insanlara adaletle muamele yaptığı gibi kadınlar arasında da bir fark gözetmemiş ve kadının hem aile içindeki hem de toplumdaki konumu değiştirmiştir.

Bütün insanlığın kanayan yarası olan kız çocuklarının öldürülmesi âdeti Kur'ân-ı Kerim'de kesin bir dille reddedildiği gibi Hz. Peygamber de bu kişileri kınamış ve kız çocuklarına bakıp büyüten kimseleri müjdelemiştir. İslâm'la birlikte aile yapısında köklü bir değişikliğe gidilmemiş dinî, hukukî ve ahlakî bağlamda sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Aile müessesesinin temel taşı olan evliliğe insanlar özendirilmiş, insanların menfaatine olan âdetler baki kalırken özellikle kadın ve kızlara zarar veren, aile yapısının bozulmasına, neseplerin karışmasına sebebiyet veren nikah şekilleri zina sayılmakla birlikte ilga edilmiştir. Talak konusunda ise mağduriyete sebebiyet vermemek adına kesin ve net çizgiler çekilmiş, iddet konusunda kadınların hakları korunmuştur. Kadınlara karşı zulmün, işkencenin, şiddetin eksik olmadığı bir dönemde “Kadın” anlamına gelen Nisa suresi nazil olmuş surenin baş ve son tarafında kadınların mirastan alması gereken paylar belirlenmiştir. Tesettürde ise Hz. Peygamber'in hanımları ve bütün mümin kadınlar muhatap alınmıştır. İslâm bir tesettür devrimi yapmamakla birlikte kadınların namusunu, şerefini ve ırzını korumak için birtakım düzenlemeler yaparak ıslah yoluna gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Aişe. *Resulullah'ın Annesi ve Hanımları*. çev. İsmail Kaya. Konya: Uysal Kitabevi, 1987.
- Abdurrahman, Şeyhîzâde. *Mecmau'l-ehur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, İstanbul: Şirket-i Sahafîyye-i Osmanlı Matbaası, 1319.
- Abdülğani, Abdurrahman Muhammed. *Zevcati'n-nebi Muhammed (sav) ve Hikmeti Teaddihünne*. Kahire: Mektebetü Medbuli, 1988.
- Acar, Halil İbrahim. "İddet". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/446.
- "Talâk". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496.
- *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 1. bs. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Acarlıoğlu, Ahmet. "Cahiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslâm Tarihi Perspektifinden Değerlendirme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. C. 23, S. 1 (2019): 441-460.
- "Câhiliye'den İslâm'a Evlenme". *İlahiyat Akademi Dergisi*. S. 11 (2022): 101-124.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ*, IV Cilt. Beka Yayınları: İstanbul, 2019.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. çev. Zekeriya Yıldız, Hasan Yıldız ve Hüseyin Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.
- Aktan, Hamza. "Kefâet". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/166.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, X Cilt. Bağdat Üniversitesi: Bağdat, 1993.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. çev. Dursun Hazer ve Fethullah Zengin. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Alija, Nazan. "Hıristiyanlıkta Evlilik Sakramenti" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Altıntaş, Ramazan. "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın". *Diyanet İlmî Dergi*. C. 37, S. 1 (2001): 61-85.

- Âlûsî, Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd. *Buluğu'l-ereb fi ma'rifeti'l-ahvali'l-Arab*, III Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, (t.y.).
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-meanî fi tefsiri'l-Kur'ân-il-azim ve's-sebil-mesânî*, XXX Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-risale, 2010.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. 3. bs. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Apak----- . *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumunu*, 1. bs. İstanbul: Kuramer, 2017.
- Apaydın, H. Yunus. "Tesettür". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/543.
- Askilanî-el, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fi Temyizi's-sahâbe*, XV Cilt. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetu'r-risale: Beyrut, 2008.
- Ateş, Ali Osman. "Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, II Cilt. Der. Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- . *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, 1. bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. "Kur'ân-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri". *AÜİFD*. C. 23, S. 1 (1979): 221-286.
- Attar, Fahrettin. "Muhâlea". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397.
- . "Nikah". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/ 112.
- Avcı, Casim. "Mezhic". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/ 543.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/389-390.
- . "Aile". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/197-198.
- Aynî, Bedreddin Ebi Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhu'l-Buharî*, XX Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2001.
- Azîmâbâdî,el- Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvi. *Avnü'l-Mâ'bud alâ Şerhi Sünen-i Davud*, VI Cilt. Beyrut: Dar İbn Hazm, 2005.

- Azimli, Mehmet. "İslâm Öncesi Dönemden Asr-ı Saadette Ailede Yaşanan Değişim ve Dönüşüm". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile Tebliğler Kitabı, 18 Kasım 2019*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2019, 106-114.
- Bakkaloğlu, M. K. Abdüssamet, "Cahiliyye Dönemi 'Aile Hukuku'" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Bazergan, Mehdi. *Kur'an'ın Nüzul Süreci*. çev. Yasin Demirkıran ve Muhammed Feyzullah. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- Bedâyene, Muhammed Dayfullah. *el-Hayatu'l-ictimaiyye fi Sadri'l-İslam*, Umman: Dar Muktebetü'l-Kindî, 2014.
- Berrû, Tevfik. *Tarihu'l-Arabi'l-kadîm*, Suriye: Dimeşk: Dâru'l-Fikri, 1996.
- Bıyıkoglu, Yakup. "Kur'an'da Cahiliye Kavramı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 36 (2012): 233-247.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmal b. İbrahim el- Cu'fi. *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr. *el-Beyan ve't-Tebyin*, II Cilt. çev. İbrahim Şemseddin, Beyrut: Müessestü'l-a'lemi'l-matbuat, 2003.
- Cessas, Ahmed b. Ali, Ebubekir er-Razi el-Hanefî. *Ahkamü'l-Kur'an*, VIII Cilt. çev. Mehmet Keskin. Ankara: İstem Yayınları, 2018.
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1974.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- . *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Çağrıncı, Mustafa. "Asabiyet". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/454.
- . "Asr-ı Saâdet'te Oluşan İslâm Ahlâkı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*, III Cilt. Der. Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994, 21-85.
- Çinpolat, Salih. "Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi". *Dini Araştırmalar*. C. 20, S. 51 (2017): 137-152.

- Dârimi, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi*, III Cilt. Der. Abdullah Parlıyan Madve Yayınları: İstanbul, 1994.
- Demircan, Adnan. “Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti”. *İstem*. C. 2, S. 3 (2004): 9-29.
- . “Cahiliyeden İslâm’a Ailenin Kuruluşunda Değişim”. *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile Tebliğler Kitabı, 18 Kasım 2019*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2019, 75- 90.
- . *Cahiliyeden İslâm’a Kadın ve Aile*, 1. bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- . *Kız Çocuklarının Gömülerek Öldürülmesi ve Çok Kadınla Evlilik*, 1. bs. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsiru'l Hadis*, VII Cilt. Düşün Yayıncılık: İstanbul, 2014.
- . *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, II Cilt. Yarın Yayınları: İstanbul, 2021.
- Dikmen, Mehmed. *İslâm'da Kadın Hakları*, 2. bs. İstanbul: Cihan Yayınları, 1983.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür (Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi)*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Durant, Will. *Medeniyetin Temelleri*. çev. Nejat Muallimoğlu. İstanbul: Erguvan Yayınları, 2007.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistanî. *Sünen-i Ebu Davud be Tercümesi*. çev. İbrahim Koçlaşlı. İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.
- el-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kûfî. *Putlar Kitabı*. çev. Beyza Düşüngen. Ankara: AÜİFY, 1968.
- Erbaş, Ali. *Hiristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998.
- Erdoğan, Makbule Şükran. “Hz. Peygamber'in Perspektifinden Cahiliye”. *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu “Cahiliye Dönemi”, 2 Nisan 2020*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020, 64-78.
- Fatıma, Ömer Nâsif. *Hukuku'l-Mar'e ve Vâcibetüha fi Davi'l-Kitap ve's-sünne*, Mısır: Daru'l-Yâkîn li'l- Neşri ve't-taviz, 2010.
- Fayda, Mustafa. “Cahiliye”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 1993) 7/ 17-19.

- Fergan, Edip Eşref. “Hukuk-ı Aile”. *Sebilü’r-reşâd*. C. 23, S. 585 (1924): 194-195.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Cahiliye Zihniyetinin Kur’ân’la Değişim*, 1. bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Feyizli----- . *İslâm’da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Gökkır, Necmettin. “Mekke Toplumunun Sosyo-Kültürel Yapısını Kur’ân Lafızlarında Okuma veya Lafızları Anlamada Sosyo-Kültürel Bağlam”. 8. *Türkiye Tefsir Akademisyenleri Buluşması Sempozyum Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu Tebliğler Kitabı, 1-04 Ocak 2011*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. 2011, 385-408.
- Güleç, Hasan. “Şiğar”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/142.
- Günaltay, Mehmet Şemseddin. “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türü Nikah Şekilleri”. *Bellekten*. C. 15, S. 60 (1951): 189-199.
- . “Kablel İslam Araplarda İctimaî Aile”. *Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*. S. 4 (1926): 74-104.
- . *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, 4. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ve İnanç Arasında-Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar*, Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, II Cilt. 5. bs. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- Heffening, Willi. “Nikah (Düğün Merasimi)”. *İA*, (İstanbul: MEB, 1993), 9/261.
- Heysemî, el- Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmau’z-zevâid ve menbau’l-fevaid*, XX Cilt. Daru’l-Fikr: Beyrut, 1991.
- Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- Hoşab, Fahri. “Hadislerde Câhiliyyeye Rücû Meselesi”. *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 13 (2018): 81-100.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’an’da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975.

- . Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar. çev. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrir ve't-tenvir*, XXX Cilt. ed-Daru't-Tunus: Tunus, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el- Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitabi'l-aziz*, V Cilt. Daru İbn Hazm, 2010.
- İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *Kitabu'l Muhabber*. Beyrut: Daru'l-İfâki'l-cedid, 2009.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Bedâi'u't-tefsir*. çev. Halil Aldemir. C. IV İstanbul: Karınca & Polen Yay, 2011.
- İbn Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kûfi. *Putlar Kitabı*. çev. Beyza Düşüngen. Ankara: AÜİFY, 1968.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, XVI Cilt. çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *eş- Şi'r ve's-şu'arâ*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Daru'l-Maârif, 1982.
- İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mace*. çev. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Neşriyat.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanü'l-Arab*, IX Cilt. Kahire: Daru'l-Maârif, 2003.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. X Cilt. ed. Adnan Demircan, İstanbul: Siyer Yayınları, 2001.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. V Cilt. Ürdün: Beytu'l-efkari'd-devleviyye, (t.y.).
- . *Üsdü'l-Gabe fi Mafireti's-Sahabe*, Beyrut: Dar-ı İbn Hazm, 2012.

- İmam Malik, *Muvatta*, çev. İsmail Karagözoğlu. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2022.
- İmam Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*. VIII Cilt. çev. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük. İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- İnan, Ayşe. "Hadislerde Cahiliye Kavramı". *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu "Cahiliye Dönemi"*, 2 Nisan 2020. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020, 90-98.
- el- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Kitabü'l-eğani*, XXV Cilt. thk. İhsan Abbas, İbrahim Seâfin ve Üstaz Bekir Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 2008.
- el- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. çev. A. Güneş, M. Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Kalkaşendî, el- Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ'*, VII Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l- Mısriyye, 1922.
- Kanad, H. Fikret. *Pedagoji Tarihi*, II Cilt. 4 bs. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1963.
- Kapar, Mehmet Ali. "Mev'ûde". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 24/491-492.
- Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV. Cilt. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 2020.
- , vd. *Kur'an-ı Kerim Meali*. 1. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.
- Karataş, Zübeyir. *Kur'an'da Kadın (el-Heriri Örneği)*, 1. bs. Ankara, Sonçağ Akademi: 2020.
- Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 20. bs. İstanbul: İFAV, 2021.
- , *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 6. bs. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- , *Kur'ân-ı Kerim ve Garb Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1971.
- Keskin, Yusuf Ziya. "Cahiliyeden İslâm'a Aileyi Sonlandırmada (Talâk) Değişim". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Hz. Peygamber ve Aile Tebliğler Kitabı, 18 Kasım 2019*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2019, 91- 105.

Kıyılık, Mustafa Harun. “Sosyal Bir Hastalık ve Gayrimeşru Bir Evlilik: “Nikâhu’l-Makt””. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C 8. S. 2 (2021): 354-376.

Kitab-ı Mukaddes, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Basım, 2013.

Koçak, Zeynep Canan. “İslam Öncesi Arap Aile Yapısının Hz. Peygamber ve Hadisler Üzerindeki Etkisi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 4, S. 7 (2017): 237-271.

Korkmaz, Mehmet Fatih. “Kur’an Bağlamında Cahiliyenin Evrenselliği Meselesi”. *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu “Cahiliye Dönemi”, 2 Nisan 2020*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020, 47-63.

Köksal, M. Asım. *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, VIII Cilt. 2. bs. Işık Yayınları: İstanbul, 2008.

Köse, Saffet. “Hülle”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/475.

Kureşî, el- Bakır Şerif. *Nizamü’l üsra fi’l-İslâm*, 1. bs. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîye, 1988.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi li-ahkâmi’l-Kur’ân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. XX Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.

Lewis, Bernard. *Tarihte Araplar*. 5. bs. çev. Dursun Hakkı Yıldız. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.

el-Mağlus, Sami b. Abdullah. *Siyer Atlası*, V Cilt. çev. Abdullah Karakaş. İstanbul: Siyer Yayınları, 2011.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, *Şevâhidü’n-nübüvve*, haz. Hüseyin Hilmi Işık, 50 bs. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2015.

Mustafa, İbrahim, vd. *Mu’cemü’l-Vasît*. Mısır: Şurûku’d-Devliyye Matbaası, 2004.

el- Müberred, Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil*, Beyrut: Müessesetü’r-risale, 1997.

Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, XII. Cilt. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1983.

- Nesâî, Ebu Abdirahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünen-i Nesâî Tercümesi*. çev. Kasım Yürekli. İstanbul: Kervan Yayın Dağıtım, 2019.
- Nüveyrî, en-Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*, XXXIII Cilt. thk. Dr. Hasan Nureddin, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966.
- Özçelik Yılmaz, Bedriye. “Tarihsel ve Teolojik Açılardan Kadının Örtünmesi Sorunu”. *İslâmî İlimler Dergisi*, C. 4, S. 1-2 (2009): 329- 346.
- . *Tarihten Günümüze Örtünmenin Anlamları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Özdemir, Muhammed Talha. “Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Cahiliye'ye Bakışı”. *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu “Cahiliye Dönemi”*, 2 Nisan 2020. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020, 79-89.
- Özdiñç, Ahmet. “İlk Müslüman Hemşire”.
<https://www.lacivertdergi.com/portre/ornek-kadinlar/2014/10/02/ilk-musliman-hemsire-rufeyde-binti-sad> [07.11.2022].
- Özsoy, Ömer ve İlhami Güler. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2006.
- Öztürk, Mustafa. *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, 3. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihül-gayb*, XXIII Cilt. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve Sadık Doğru. Ankara: Huzur Yayınevi, 1990.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
- Rubruk, Wilhelm Von. *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*. çev. Ergin Ayan. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.

- es- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî . *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, X Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- Sabunî, Muhammed Ali. *Tefsîru Ayatu'l-Ahkam mine'l-Kur'ân*, II Cilt. Dar ve Mektebetü'l-Hilal: Beyrut, 2010.
- Sarıcık, Murat. "Cahiliye Nikahı Mut'a ve Diğer Cahiliye Nikahları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 3 (1996): 41-73.
- . *İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye*. Isparta: Tuğba Ofset, 1998.
- Sarıçam, İbrahim. "Hz. Muhammed (sav)'n Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam". *Diyanet İlmi Dergi*. S. Özel Sayı (2003): 1-32.
- . *İslam Tarihi El Kitabı*, Der. Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Savaş, Rıza. *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1992.
- es- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebcut*, XXXI Cilt. ed. Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev, 2016.
- Seydişehrî, Mahmud Esad, *Tarih-i İlm-i Hukuk*, Ankara: Yetkin Yayınları, 2012.
- Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*. 1. bs. Diyarbakır: Karaşin Copy Center, 2011.
- Seyyid Abdulaziz Salim, *Tarihu'l-Arab fi Asari'l-cahiliyye*. Beyrut: Dar el-Nadhat el-Arabia, 2012.
- Süyûtî, es-Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, XVI Cilt. çev. Hüseyin Yıldız, İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- . *Câmi'u'l-ehâdis*. İstanbul: Rayiha Yayıncılık, 2010.
- . *Lübâbü'n-nükûl fi Esbâbi'n-nüzûl*. 3. bs. çev. Abdulcelil Alpkıray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- Şevkanî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. el-Havlâni. *Neylü'l-Evtar*, VIII Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2011.
- Şeyh Nizameddin, *el-Feteva el-Hindîyye fi Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebi Hanife*, XVI Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1991.

- et- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mucemü'l-kebîr*, XXV Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, (t.y.)
- Takkuş, Muhammed Süheyl. *Tarihu'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut: Dar'en-nefas, 2009.
- Termaninî, Abdüsselam. *ez-Zevac inde'l-Arab fi'l-cahiliyyeti ve'l-İslâm*, Kuveyt, 1984.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünen-i Tirmizi Tercümesi* V Cilt. çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi.
- Tozduman, Aysel Zeynep. *İslam'da Kadın Hakları*. 4. bs. İstanbul: Seha Neşriyat, 1991.
- Türkmen, Elif Kübra ve Abdullah Acar. "Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. S. 35 (2020): 305-330.
- "Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslâm Hukukuna Yansımaları" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. E.O.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Uğur, Mücteba. *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, 3. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi", *İslamiyat Dergisi*. C. 4. S. 2 (2001): 53-68.
- Vâkıdî, el-Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî. *Meğazi*, III Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Yaman, Ahmet. "Zihar". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/387.
- Yaran, Rahmi. "Düğün". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/16.
- Yazır, Elmalılı Hamdî. *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII Cilt. Eser Neşriyat: İstanbul, 1979.
- Yıldırım, Yavuz. "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu". *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*. C. 0 S. 7 (2012): 79-111.

- Yılmaz, Faik. “Kur’an’da Cehalet Kavramı”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 2, S. 2 (1998): 139-166.
- Yüksel, Yakup. “İbn Âşur Tefsirinde Siyaset Toplum ve Kadın Konuları”
Yayınlanmamış Doktora Tezi. N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*. XXX Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-risale, 1996.
- . Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhir ve’l-a’lâm, XV Cilt. thk. Beşşar Avvâd Mar ‘ûf. Beyrut: Daru’l-garbi’l-İslâmî, 2003.
- ez- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmidü’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fî vucûhi’t-te’vîl*, çev. Murat Kaya. VI Cilt. İstanbul: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2020.
- . *el-müstaksâ fî emsali’l-Arab*, II Cilt. Beyrut:1977.

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Bayrak

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, 2023, İstanbul

Lisans: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2020, İstanbul

B. YAYINLARI

Bayrak, Zeynep. “İslâmiyet’le Değişen Cahiliye Âdetleri: Kadın Örneği”. *Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.